Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: https://slaegtsbibliotek.dk
Danske Slægtsforskere: https://slaegt.dk

VESTJYDER FORTÆLLER

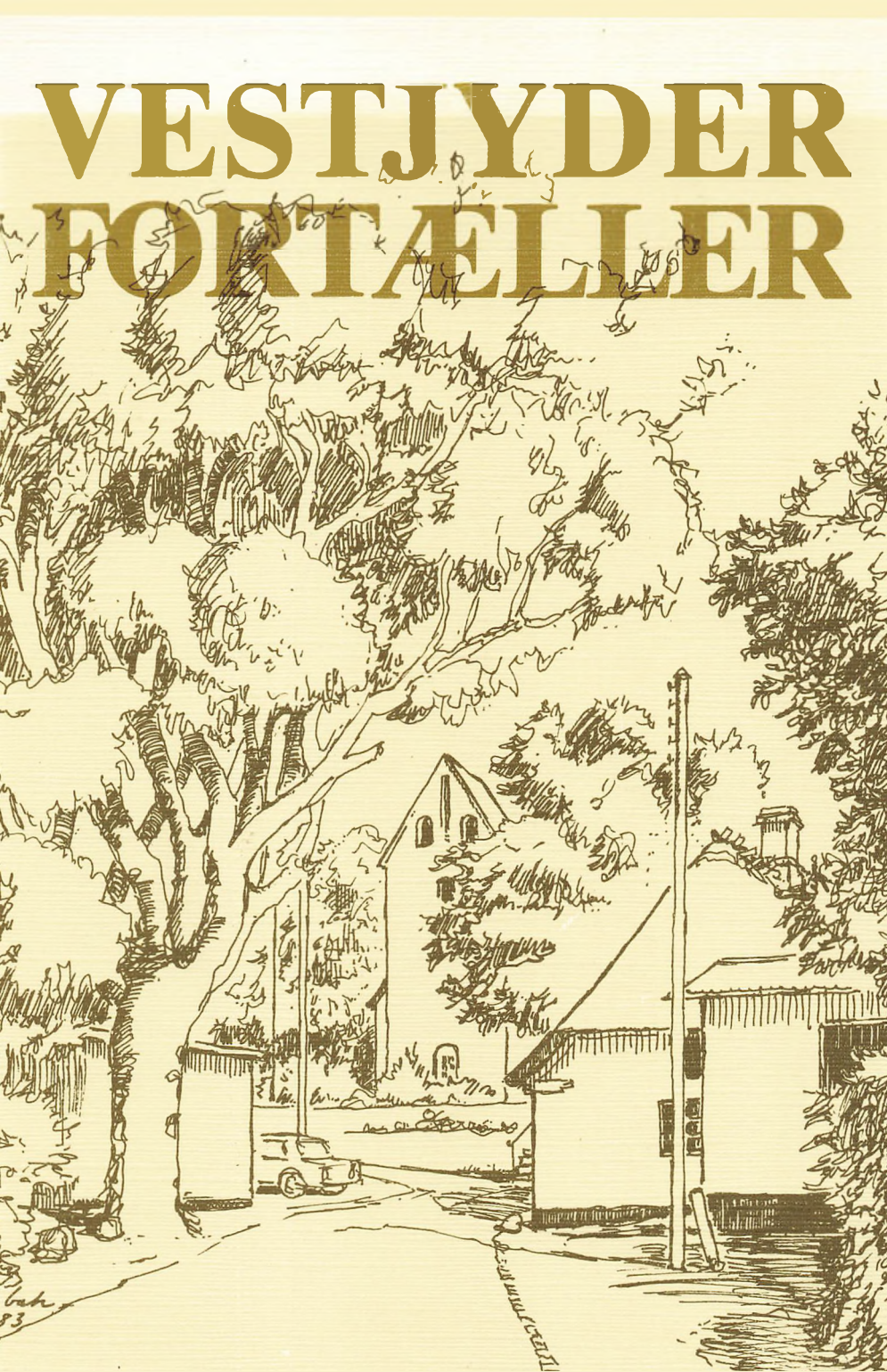

VESTJYDER FORTÆLLER

Redaktion: Poul Bennedsen, Børge Borre, Kr. J. Christensen,
Erik Frandsen, Vagn A. Nielsen, Holger Pedersen og Arne Recther.
Omslagstegning: Olaf Bak.
Hele overskuddet
ved salg af bogen
går til Lions hjælpearbejde.
Printed in Denmark by Skovs Trykkeri, DK-6800 Varde.

ISBN 87-980498-7-9

VESTJYDER FORTÆLLER

LIONS FORLAG — VARDE
1983

INDHOLDSFORTEGNELSE

FORORD
af borgmester Jens Klit, Helle kommune 7
UNG JOURNALIST PÅ ESBJERG HAVN
af A. Hansen (Rimus), Århus 8
UNG I KØBENHAVN 1932-39. EN VARDEDRENG FORTÆLLER
af Jens Meier Johansen, Præstø 11
EN ØDEGÅRD
af A. Finnerup, Oksbøl 24
NOGET OM GADE- OG VEJNAVNE I VARDE
af Evald Larsen, Varde 34
BAUNHØJ TEGLVÆRK
af Henrik P. Nielsen, Oksbøl 40
»FREMAD«, LØRDAGEN D. 15. FEBRUAR 1890
ved Fåborg lokalhistoriske arkiv 60
SPREDTE TRÆK FRA EN SVUNDEN TID
af fhv. vognmand Harry Jessen, Gaarde 65
ANDERS (LYHNE) PEDER PEDERSEN, HOUSTRUP,
NØRRE NEBEL, FORTÆLLER TRÆK FRA SIT LEVNEDSLØB
ved Gustav Jensen, Nørre Nebel 76
VESTGAARDEN
Digt fra Ribe Amtstidende, Varde Avis, juli 1929 87
SYGEPLEJEELEV FRA 1925 - 1928
af Gertrud Marie Gravesen, København 89
VARDE HØJSKOLEHJEM 1885 - 1985
Et hus i Danmark, af Christian Halager, Næsbjerg 102

FORORD

Ved udgivelsen af »Vestjyder fortæller«, 19. udgave, er der igen grund til at udtrykke glæde og udvise taknemmelighed over for de mennesker, der har bidraget til denne udgaves tilblivelse og hermed har tjent Vestjylland til ære.

Forholdet er det, at artiklerne i form af hændelser, tildragelser, skildringer giver et levende billede af Vestjylland og dermed et kulturhistorisk billede — interessant læsning for en stor læserskare, og samtidig er »Vestjyder fortæller« med sin uforanderlighed noget meget værdifuldt for en eftertid.

Vi er mange, der på Lions Clubs vegne glæder sig over, at udgivelsen også i år er en realitet og med det sindelag, Vestjyder har også i årene der kommer.

Årre i august 1983.

Jens Klit

UNG JOURNALIST PÅ ESBJERG HAVN

Redaktør *Axel Hansen,* født i Esbjerg 1916. Student fra Esbjerg Statsskole 1935. Journalist på Vestkysten 1935-1945, heraf på Varde-redaktionen 1938-44. Sportsredaktør på Aarhuus Stiftstidende 1945-60. Begyndte at skrive daglige vers i avisen i 1952. Redaktionssekretær 1960-64. Fra 1964 dagblads-poet på Morgenavisen Jyllands-Posten under mærket Rimus. Har skrevet over 10.000 daglige digte, heraf ca. 3800 i Aarhuus Stiftstidende, og ca. 6200 i Jyllands-Posten. Over 800 af viserne blev anvendt i Chr. Gottschalchs radioserie »Vers og viser fra aviser«, som ophørte i 1977.

Har udgivet:

Vers og viser (1953-56), Året i vers og viser (1974-76) og »Min ungdom i vers og viser« (1969) og fodbold-bøgerne »Aldrig færdig med fodbold« om Aage Rou, AGF, »Nej til million-kontrakt« om Henning Enoksen, Vejle Boldklub og AGF, og »Fodboldnavn på Flygtningepas« om den ungarske fodboldtræner Geza Toldi.

En lærerig historie om en kæmpedamper med violiner og en pelikan på Søren Jessens Sand.

I mine ungdomsdage,
da det blev kaldt et kald,
at hakkelse blev skåret
i døgnets rejsestald,
gik jeg omkring i Esbjerg
og var skribent in spe.
Jeg kom i skriverlære,
hvor mesteren var Rée.

Han sad ved skrivebordet
fra allerførste gry,
forinden vi begyndte
at smelte dagens bly.
Forlængst var chefen skredet
fra dagens brusebad,
og så fik andre doucher
og skyller i hans blad.

Her kom den nye spire,
naiv og nybagt stud.
Han kunne ikke meget,
men han blev fluks smidt ud
at dække waterfronten,
og helst til bladets gavn,
hvor det er svært at bunde
blandt folk på Esbjerg havn.

Da drog man rundt på havnen
på cykel og i blæst,
men havde vind i ryggen,
hvis man var født i vest.
En indfødt esbjergenser
er ikke så suspekt,
som han, der dårligt skjuler
en øbos dialekt.

Mod os, der var på nyheds-
og bolværksfiskeri,
var en og anden limpind
et yndet drilleri.
Man måtte være skeptisk,
og var man plumpet i,
så skrev man først en nyhed
og så et dementi.

Jeg husker konkurrenten,
en anden, stakkels knægt
og tilmed handicappet
af sjællandsk dialekt.
Han så en kæmpedamper,
som ind i havnen kom.
Han fiskede en nyhed,
som han blev ene om.

Han mimrede på sjællandsk:
Hvad er vel skibets last?
og fik en søforklaring,
som lyder (hold Dem fast):
60.000 violiner
fra køl til højen mast.
Den kuriøse nyhed
blev trykt i huj og hast.

Så gik der nogle dage,
mens jeg var skadefro
og overmåde skeptisk
og intet turde tro,
selv fra en trofast kilde,
en gammel havets ørn,
som vidste alt om havnen,
og tjente Svitzers »Bjørn«.

Han hviskede en nyhed
en dag, han steg i land,
som angik fuglelivet
på Søren Jessens Sand.
»Normalt er der kun måger,
men sikke en kumpan,
der vader rundt derude.
Det er en pelikan.«

Jeg havde hidtil troet,
han var en hædersmand,
men den med pelikanen,
det var bestemt en and.
Jeg så i leksikonet,
og konklusionen blev,
at dette var en nyhed,
som klog mand ikke skrev.

Da kilden fik avisen,
hvori der intet stod,
blev pelikanen luftet,
og det til overflod.
Jeg fnyste: »Har det fjerkræ
fortrængt pingvinerne?
Du husker nok historien
om violinerne!«

Vi talte ikke sammen
i op til flere døgn,
men den om pelikanen
var ingen skipperløgn.
En dag blev fuglen fanget
og bragt, hvor den kom fra.
Det var fra zoo i Horsens,
at den var stukket af.

Det stod hos konkurrenten,
hvorpå jeg stod for skud
fra havnens bedste kilde
på grund af tillidsbrud,
hvorpå han gik i strejke
mod mig og min avis.
Det var i flere uger,
at jeg var lagt på is.

Moralen af historien
må derfor være den:
I Esbjerg bør man stole
på havnens hædersmænd,
og fik jeg lært lidt omhu
med nyt, jeg hev i land,
er æren pelikanens
på Søren Jessens Sand.

Rimus.

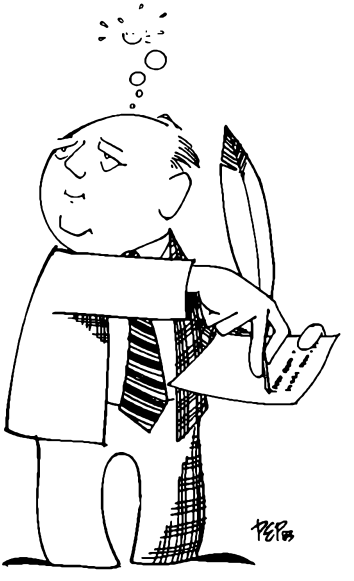

EN VARDEDRENG FORTÆLLER.
UNG I KØBENHAVN, 1932 - 39

AF FORLAGSDIREKTØR, JENS MEIER JOHANSEN, PRÆSTØ
(kaldet Jens fra Varde).

Vi kan aldrig rigtig leve vort liv om igen.
Vi kan engang imellem være sammen med de samme mennesker i de samme omgivelser, men det bliver alligevel aldrig det samme. Jo mere man har glædet sig til det på forhånd, des større bliver skuffelsen. Det er sikrere at genoplive de lykkelige timer i ens liv i erindringen. Så kan man med lidt øvelse lære at vælge netop det, man har mest glæde af — og kaste et rosenskær over skikkelser og dekorationer, der gør disse endnu smukkere, end de har været i virkeligheden.

Mindet om lykkelige timer er måske vemodige, men selv de smukkeste oplevelser bliver bedre, mere helstøbte, når man genoplever dem i erindringen og har befriet dem for alle forstyrrende detaljer. Det gælder blot om at lære det. Det er måske derfor ældre mennesker skriver deres erindringer.

De bilder sig ind, at de gør det for deres børns og verdens skyld, men i virkeligheden er det for deres egen skyld, fordi det er den mest effektive måde at gennemleve alt det, man har været med til i sine ung- og manddoms dage, og forbedre det ved at springe alt det over, der er pinligt og kedeligt at tænke på.

Men trods alt er det godt, at almindelige mennesker nu i mere udstrakt grad end tidligere er begyndt at nedskrive sine oplevelser i hverdagen, sin samtid, slægt, sit erhverv og lidt om højdepunkter i deres liv.

Det er derfor glædeligt, at »Vestjyder fortæller« i de foregående 18 år har været et forum for almindelige »Vestjyders« oplevelser — både hjemme i Vestjylland og i verden uden for.

I årgang 18 af »Vestjyder fortæller« fik jeg lov til at skrive lidt om min barndom og første ungdom henholdsvis i Lunde og i Varde. Og det har glædet udgiverne og mig, at det med venlighed fra den Sydsjællandske presse lykkedes at gøre »Vestjyder fortæller« ved denne lejlighed kendt på Sjælland og skabte udbredelse for bogen blandt de mange jyder, der er der.

Efter en god barndom — og de første ungdomsår fandt for mit og utallige andre unge afrejse fra Vestjylland sted i 1932.

For mit vedkommende var det til København, hvor jeg kom til at opleve mange morsomme ting.

Nu må dette indlæg ikke opfattes som et udtryk for selvhævdende betragtninger underforstået, at jeg går rundt og bilder mig ind at have oplevet mere end andre i min samtid.

Jeg har hverken været første mand på Sydpolen eller Nordpolen, ligesom jeg heller ikke var første mand på Månen og forresten heller ikke besteget Mount Everest.

Dette indlæg må betragtes som en lille fortælling om, hvad en lille ung »Vestjyde« med en almindelig beskeden baggrund kom til at opleve i hverdagen i København fra det 17. til 25. år.

København 1932

Hvad var det for et København, vi jyder mødte i 1932? Det var en by, der var ramt af den værste krise, man kunne tænke sig.

Arbejdsløsheden hærgede hovedstaden og dermed en for vor tid utrolig fattigdom.

Man må tænke på, at indbyggertallet i landet i 1932 var et godt stykke over 3 millioner mod i dag over 5 millioner, og arbejdsløshedstallet var 240.000 på landsbasis i foråret 1932.

Med den store tilflytning til København på grund af den daværende landbrugskrise siger det sig selv, at arbejdsløshedstallet i hovedstaden var stor, og som bekendt trådte socialreformen først i kraft ved »Kanslergadeforliget« i 1933. Derfor var der tale om direkte nød i mange kredse. Et forhold der berørte mange af os unge »jyder«, der så København for første gang og selv var optaget af mange gøremål fra morgen til aften.

Der var mange forskellige slags unge »jyder« at finde i København i begyndelsen af 30'erne. For det første det man forstår ved unge, der søger et »job«, og dernæst de forskellige arter af uddannelsessøgende.

Der var en almindelige tendens til udelukkende at søge en såkaldt højere uddannelse i København. De unge af denne type var i deres fritid at finde omkring studenterforeningerne af forskellige afskygninger. En anden type, der iøvrigt var temmelig mange af, var de mange unge »jyder«, der søgte videre uddannelse indenfor handel-, håndværk- og industri. Til denne gruppe hørte jeg — for at få en uddannelse inden-

for de grafiske fag. Jeg var i et firma, der kun var optaget af reparationer af sætteri- og trykkerimaskiner og opsætning af disse — hvilket gav en næsten daglig gang på de store bladhuse og store forlagstrykkerier.

Dette medførte, at efter kun knap to år efter ankomsten til København, var jeg ikke mere at finde i gruppen af unge håndværkere under uddannelse, men var selv fundet ind i først bladindustrien og derefter forlagsbranchen for at blive der. Det er imidlertid ikke så meget det erhvervsmæssige, vi her skal opholde os ved. Måske et par enkelte træk, men mere de ting, der optog kredsene omkring de mange unge »jyder«, der i begyndelse af 30'erne gjorde entre i hovedstaden og de foreninger og organisationer, de bevægede sig i. Det var før hjemstavnsforeningerne holdt deres indtog. Det skete først rigtig i slutningen af 30'erne. Dog var der to store jyske foreninger, nemlig »Ny jysk Forening« og »Jysk borgerlig Forening«, men disse foreninger havde ikke den helt store tiltrækningskraft over for de nye unge. Jeg kom dog i begge foreninger, men det havde sin særlige årsag — som vi vender tilbage til.

Det begyndte i Grundtvigs Hus

Grundtvigs Hus i Studiestræde, København var den gang i begyndelsen af 30'erne en kæmpehistorie, hvor der var samlet en mængde initiativer. Den ydre ramme var først og fremmest den store prægtige bygning, der nu desværre ejes af Københavns Kommune, men den gang rummede en dejlig folkelig restaurant samt Hotel Dannevirke, soldaterhjem og en række smukke lokaler, bl.a. den berømte Grundtvig Hallen, Askovsalen og meget andet, der altsammen var til rådighed for mange forehavender af vidt forskellige arter. En udstrakt gæstfrihed rådede over for enhver fornuftig henvendelse.

Fra min første færd i København fik jeg næsten daglig gang i Grundtvigs Hus bl.a. som spisegæst i den dejlige restaurant, der serverede dejlig borgerlig mad med tydeligt præg af »jysk køkken«.

Det var en tid med mange strømninger og masser af ideer. Meget blev forsøgt iværksat, men som regel kneb det med enigheden, og manglen på penge til at sætte noget i gang prægede billedet.

En aften — ikke ret lang tid efter ankomsten til hovedstaden faldt jeg lidt i snak i Grundtvigs Hus med lederen af husets ungdomsafdeling, der havde til huse i nogle lokaler helt oppe under taget. Man hav-

de alle faciliteter, både en lille morsom sal, to tilstødende saloner og eget kaffekøkken. Det var meningen, at man skulle samle ungdommen, særlig om lørdagen, til lidt underholdning, men det kneb med tilslutningen.

Jeg fortalte, at der netop for tiden fandtes en mængde unge provinslærlinge, der indtil videre ikke rigtig havde fundet deres ståplads i byens foreningsliv, og som derfor ret nemt kunne samles til nye forehavender — blot programmerne var præget af tiden.

Vi blev enige om at samarbejde. Grundtvigs Hus skulle stille lokaler til rådighed og samle sin kreds af unge 16-19 årige — næppe mere end 25. Jeg skulle samle provinslærlingene og sætte nogle programmer sammen.

Det blev en succes, både hvad programmer og tilstrømninger angik. Helt kedeligt er det ikke at se tilbage på, hvad helt unge »jyder« i alderen 17-19 år, nyankommet til København, kunne udrette uden fem flade øre på lommen og uden andet tilskud end et lokale, som man havde »snakket« sig til for 51 år siden, da landet oplevede en af sine alvorligste kriser, og mange nye problemer var i støbeskeen.

Det gjaldt om at få sat nogle programmer sammen til de to lørdagsaftner om måneden, som i første omgang var aftalt.

Og det kan nok bemærkes, at jeg var kommet på arbejde. Det første lørdagsprogram bestod af følgende:

Cykelrytteren, Henry Hansen, olympisk mester i 1928 og verdensmester det foregående år, fortalte om, når Dannebrog gik til tops på det olympiske stadion og ved verdensmesterskaberne. Alle tiders svømmepige, Else Jacobsen, bronzemedalje ved de olympiske lege det pågældende år, fortalte om sine oplevelser på det internationale plan. »Bivognen« (Miehe Madsen) lavede klovnerier. Skuespilleren Palle Huld, der i 1928 på foranledning af dagbladet Politiken havde foretaget en rejse Jorden rundt på 44 dage, fortalte et helt enestående program set med datidens øjne — længe før TV-tiden.

Det gav »blod på tanden«. Det vil blive for indviklet at fortælle om de forskellige programmer, der fulgte, indtil disse sammenkomster udviklede sig til en hel nydannelse i Københavns foreningsliv, men de to følgende sammenkomster skal omtales, fordi arbejdet med disse kom til at danne ramme for så mange ting — også for mig og min placering i tilværelsen fremover.

En af lederen i Grundtvigs Hus sagde: »Det var vel nok et program

— hvordan i alverden vil De komme på højde med det ved næste lørdagsaftens program«.

Der blev tænkt — men rigtignok også handlet — ret omgående. Jeg var klar over at der skulle spilles en virkelig trumf ud. Det var et stort problem for et ungt menneske på 17 år, nyankommet til hovedstaden — og uden penge til rådighed for formålet.

Tanken faldt på et medlem af regeringen og det var C. N. Hauge, indenrigsminister 1924-26 og på daværende tidspunkt i 1932 handelsminister. Han var født på Fuer i 1870 og uddannet som snedker og havde været medlem af Esbjerg byråd 1898-1902 og derefter lokalredaktør af forskellige lokale blade og medlem af folketinget siden 1909. Iøvrigt havde han flere gange haft kontakt med min bedstefar, møllebygger Jens Jørgensen, Varde. Jeg opsøgte C. N. Hauge på Christiansborg, han var tydelig forbavset over henvendelse fra en knægt på 17 år og uden forbindelse med hans politiske virksomhed. Samtalen blev ret langvarig, men da jeg forlod Christiansborg, havde jeg fået hans tilsagn om at medvirke ved det næste lørdagsmøde og tale om sin ungdom og syn på tidens ungdom.

Nu manglede der blot en trumf på det underholdningsmæssige og til det fik jeg overtalt »Fyrtårnet« (Carl Schenstrøm) til at komme og læse op, og endelig en duo til at underholde.

Det siger sig selv, at det var et program, der vakte respekt i disse beskedne omgivelser, og tilstrømningen var langt ud over det sædvanlige, så det blev en aften i succesens tegn.

Nu var gode råd dyre. Hvordan skulle man overgå denne aften. Der var ikke andet at gøre end at gå til sagen og spille stort ud.

Uden større forberedelser gik jeg op i vandrehallen på Christiansborg og bad om en samtale med statsminister Th. Stauning. Det blev en begivenhedsrig samtale med flere pudsige indslag. Lige efter at jeg havde bedt om en samtale med Th. Stauning, kom den »store mand« og begyndte samtalen med sætningen: »Hvad vil du knægt?« Jeg fortalte, at jeg ville bede ham om at medvirke som taler ved et møde og beskrev opgaven.

Svaret var: »Det er en af disse halvborgerlige opfindelser, men du er vel selv medlem af D.S.U.«

Jeg svarede, at jeg var medlem af Venstres Ungdom. Stauning gloede lidt skævt på mig og svarede: »Så er du sgu mere fræk end tilladt er — at bede en regeringchef om at være lørdagsunderholder i en af dine mærkelige opfindelser.«

Efterhånden fik samtalen en mere afslappet form. Jeg tror, at statsministeren morede sig over min frækhed. Flere gange blev vi afbrudt af flere, der ville tale med Stauning, nu da han alligevel var fremme i hallen. Men de blev besvaret med, at han var optaget — foreløbig. Stauning tog sin lommebog frem og sagde: »Nå — hvad er det så du vil have, jeg skal tale om, og hvad datoer kan jeg vælge imellem?« Jeg nævnte en bestemt dato. Stauning svarede: »Nå, er du også så fræk, at du har bestemt dato forud«.

Stauning begyndte at skrive i sin berømte lommebog, men så skete det forfærdelige, at daværende partisekretær Hans Hansen (senere Hans Hedtoft og flere gange statsminister) trådte frem og på hans — alt andet end venlige — form spurgte om, hvad der optog statsministeren. Stauning fortalte om sagens art. Hedtoft opførte sig mere end ubehageligt og sagde til Stauning: »Smid den knægt ud, vi har nok at gøre i vore egne foreninger.« Stauning svarede: »Det er noget jeg bestemmer. Du kan godt gå.«

Stauning og jeg talte videre — og alt blev aftalt. Dette, mit første indtryk af Hans Hedtoft holdt sig frem i tiden, og det var ikke særlig behageligt.

Det siger sig selv, at denne aftale var en sejr af format og rang for et foretagende, der dårligt nok kunne betegnes som en forening eller organisation.

Nu skulle der sørges for den øvrige underholdning til denne aften. Også dette gik iorden — stadig uden penge. Skuespilleren Albert Luther, ved Det Kgl. Teater, lovede at læse en prolog før Staunings tale. Skuespilleren Ludvig Brandstrup lovede at synge et par viser efter talen.

Allerede til mødet med C. N. Hauge havde vi måttet flytte fra lokalerne oppe under taget i Grundtvigs Hus og ned i den berømte Askovsal, og der måtte mødet med Stauning også henlægges til, og da kom det også til at knibe med pladsen.

Når de tre første forehavender med provinslærlingene er så grundig omtalt, så skyldes det, at dette initiativ kom til at danne »ringe i vandet«. Da vi var nået hen på året 1933, var der sket meget ude i verden omkring os, og mange strømninger var også skyllet hen over vort land. Der opstod ønsker om at skabe et forum for udveksling af synspunkter på neutralt grundlag.

De unges Kulturfront

Resultater af disse overvejelser blev, at der stiftedes en komite, der indbød til store offentlige møder med indbudte talere fra alle lag og med forskellige synspunkter. Alle var velkommen. Intet kontingent og medlemskab. Indtægterne kom udelukkende af entre ved møderne. Der blev dannet en snæver komite med mig som præsident — under navnet »De unges Kulturfront«, og den kom til at virke fra 1933 til krigens udbrud.

Mange møder løb af stablen og skabte »røre i andedammen«. Det ville blive en hel roman at fortælle om dette foretagende, men mange vil mindes dette tidsfænomen den dag i dag.

Dansk Amatørteater 1938-41

I dag har vi i Danmark en stor amatørteaterbevægelse i stadig udvikling, bl.a. i form af sammenslutningen »Dansk Amatørteater Samvirke«, som modtager betydelig tilskud fra det offentlige. Men i 1938 var forholdene ganske anderledes.

Der fandtes mange gode dilettant-forehavender rundt om i landet og det havde der gjort i århundrede, men i Københavnsområdet var der opstået en trang til at få et stort velorganiseret amatørteater, hvor alle sceniske arter kunne mødes og deltage i opgaver under de rigtige former og med kontrol og hjælp af trænede folk.

Jeg havde nogle gange medvirket ved gæsteoptræden med folkekomedier i »Ny jysk Forening« og »Jysk borgerlig Forening«. Begge foreninger var store den gang med stor tiltrækskraft over for »jyder« boende i København. Vi var nogle, der mødtes og tog opgaven op og stiftede »Dansk Amatørteater« som et I/S fortagende.

Ledelsesformen lagde vi således, at der blev udpeget en direktør, der skulle være suveræn, en klubledelse på tre, som skulle forestå tingene ved prøverne, samt en dommerkomite — der skulle bestå af kulturpersonligheder — indbudt udefra.

Hvorfor netop jeg blev udpeget til direktør, må vel søges i tre grunde, og disse må nok ha' været, at jeg var præsident for »De unges Kulturfront«, og at jeg var en af ideens ophavsmænd — samt — at jeg i kraft af mit daglige virke som forlagsmand måtte anses for at have de bedste forbindelser ud til offentligheden i almindelighed og derunder pressen.

Vi henvendte os først til de kendte navne, som vi ønskede skulle indtræde i dommerkomiteen. Det var forfatteren Kjeld Abell, instruktøren Samuel Besekow, kapelmester Børge Roger Henriksen og danseinstruktør Per Gundtmann. De sagde alle ja til at indtræde i komiteen og det skabte respekt for fortagendet, fra starten et forehavende, der begyndte med 200 medlemmer, der alle arbejdede aktivt — bl.a. med en herlig Soya-opgave. Andre med kunstneraftener til afholdelse hveranden lørdag.

Det var et særpræget miljø, Amatørteatret opstod i — vel nærmest hvad man i dag ville kalde overklassepræg. Dermed menes et tidsbetonet miljø, der talte til indrejste unge fra provinsen, som havde et liberalt højskolepræg med hjemmefra — af ungdom fra en særlig københavnsk radikal kreds af ikke så få »salonkommunister«.

Pengene var naturligvis et problem. Tilskud var ukendt i 1938, og selvom vi startede med pomp og pragt, havde vi ikke en rød øre, og derfor lagde vi ud med kunstneraftener hveranden lørdag i Borgernes Hus — festsalen — for at skaffe penge til huse, medens opgaven med at løse de mere krævende opgaver stod på.

På hat med Kjeld Abell

Tiden var urolig, og vi blev flere gange presset for optagelse af medlemmerne fra Arbejdernes Teater — et politisk teater — der ikke kørte ret godt. Mit standpunkt til det var: Døren lukket og dermed blev det. En teaterscene bør ikke laves om til en politisk talerstol. Dommerkomiteens sammensætning gav hele foretagendet et blåt stempel. Kjeld Abell blev rent naturlig komiteens førstemand. Han var helt enestående og var medlem af dommerkomiteen fra 1937 til 1941, og af det samarbejde udvikledes der et venskab, der bestod lige til hans død i 1961.

Vi var begge jyder og den stående replik var derfor naturligvis: Vi er alle jyder for Vorherre.

Kjeld Abell var født i Ribe. I de helt unge år var Abells virke i England og Frankrig som dekorativ designer, og det kom til at præge hans virke på den danske skueplads, hvor han førte omkring 20 store skuespil frem. Han blev til megen hjælp i min første ungdomstid i København, hvor jeg gang på gang blev rodet ind i de mærkeligste foretagender.

Jeg glemmer aldrig Kjeld Abell.

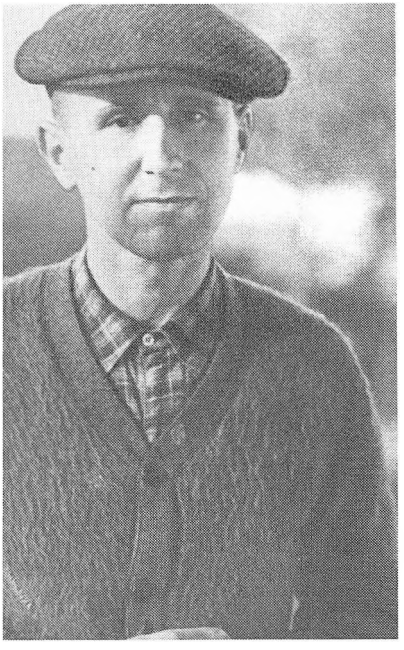

Berholt Brecht — ikke vestjyde, men her som fynsk husmand i 1934.

Rotterne sprang om Bertolt Brechts seng

Skuespiller ved det Kgl. Teater Ruth Berlau — en meget særpræget dame havde vi tidligere haft glæde af som instruktør, bl.a. ved iscenesættelse af et skuespil af Soya.

I slutningen af 1938 dukkede damen op pany. Hun medbragte et manuskript til et skuespil »Alle ved alt«, genialt — en »søster« til »Bagtalelsens skole«.

Det var noget særligt, og jeg kunne ikke få ud af Ruth Berlau, hvem der var forfatteren. Jeg fik en forklaring om, at hun havde fået det tilsendt af den store norske digter Nordahl Grieg, som igen skulle have fået det af en anonym forfatter.

Det var et spændende stykke, vi antog det, og via Ruth Berlau vidste efterhånden hele landet om den ejendommelige måde, stykket var fremkommet på. Ruth Berlau var en noget foretagsom dame. Jeg troede ikke på forklaringen, hvilket jeg også gav udtryk for, og det satte yderligere spænding i luften op til forestillingen, som vi skulle have op på Apolloteateret i København i påsken, hvor teateret ikke selv spillede.

Ruth Berlau var i forvejen i »vælten«, idet hun nogle måneder forud havde cyklet fra Danmark og alene gennem den centrale del af Sovjetunionen.

Medens prøverne til »Alle ved alt« stod på, ringede Berlau en søndag formiddag og inviterede mig til hendes bylejlighed i Kattesundet ved Strøget. En taglejlighed med ganske få møbler, men midt i det mægtige rum stod en kæmpejernseng, og midt i den sad den verdensberømte kommunistiske tyske forfatter Bertolt Brecht, der opholdt sig som landflygtig her i landet, grundet hans forhold til nazi-tyskland.

Da døren faldt i efter mig, sprang tre rotter ud af væggen, ned på gulvet forbi Brecht og ind i den modsatte væg. Berlau sagde ikke et ord — hverken om rotterne eller Brechts nærværelse, men bød på kaffe. Brecht sagde intet, men sad fortsat i sengen og så lige ud i luften. Men da vi begyndte en forhandling om stykkets scenegang, begyndte han at blande sig — og det irriterde mig, jeg kunne faktisk ikke se, at sagen angik ham. Nåh, endelig var mødet forbi. Jeg sagde farvel til Ruth Berlau. Brecht sagde igen hverken Bu eller Bæ — men så pøny lige ud i luften fra sin kæmpejernseng. Det var mit første møde med den verdensberømte kommunistiske dramatiker, hvis skuespil i dag mere end nogens spilles verden over.

Ved alle efterfølgende prøver på stykket »Alle ved alt« dukkede Brecht op og sad i en krog og sagde ikke et muk, og det gik os efterhånden på, men så opstod naturligvis den tanke, om det i virkeligheden skulle være Bertolt Brecht, der var stykkets forfatter. Jeg spekulerede på dette forhold og spurgte så Kjell Abell, hvad jeg skulle gøre ved sagen.

Abells svar var: »Du skal bare holde din mund«, og derved blev det.

Storm P var gavmild

Kort før premieren opstod tanken om at gøre forsiden til programmet til noget særligt. Storm P blev foreslået som manden til denne opgave, en opgave der krævede noget helt særligt.

Jeg kendte Storm P fra mit daglig virke som forlagsmand og vidste, at nok var han en venlig mand, men i pengesager var han mere end hård. Han krævede mange penge for sit arbejde — og så skulle han kunne lide opgaven — for at tage den.

Jeg tog ud til ham, medbringende et resume af stykkets handling.

Han kunne som nævnt være vanskelig — ikke mindst når hans kone var til stede — og det var hun denne dag — pokkers også.

Hun var om muligt værre i pengesager end Storm P, og der var grænser for, hvad vi kunne ofre.

Vi samtalede og drak the sammen, men da jeg forlod hjemmet, var jeg stadig ikke klar over, om han var med på sagen.

Samme aften — sent — ringede det på døren hos mig. Det var et motorbud med en pakke, og han bad om en kvittering. Pakken indeholdt nogle tegninger af Storm P forestillende hovedtyperne fra »Alle ved alt«, og det blev en helt enestående forside til programmet, der findes den dag i dag og ofte beundres af mange mennesker. I vedlagte brev stod der: »Kære unge ven. Hermed tegningerne til dit »Cirkus«. Honorar: »Ak kære unge mand, nu vil jeg gå ud i den klare aftenluft og sige til mig selv, at jeg har gjort en god gerning«. Ja, sådan kunne Storm P også være.

Ros fra Stig Lommer

Premieren på »Alle ved alt« var skærtorsdag 1939, og alt var udsolgt, hvorfor vi måtte leje teatret alle dage i påsken. Alle teaterfolk havde fri i anledning af påsken, og sjældent — måske aldrig — har man set så mange af den slags folk samlet på en gang.

Også ved denne lejlighed dukkede Storm P op, festlig og original som altid og med det håb, at han blot kunne gå ind.

Sådan blev det imidlertid ikke, der skulle betales, og det bekom ham ikke vel, da han tog det som en selvfølge, at han var tilstede, og at dette ikke kostede ham noget — men sådan blev det ikke denne gang. Og så måtte han ende sættes på en klapstol, idet alle andre pladser var udsolgt.

Stig Lommer kom også. Dagen før premieren havde jeg truffet ham på gaden, og jeg spurgte ham, om han havde købt billet? Han sagde i sin vante friske stil: »Jeg skal sgu ind og se dig og se, at du ryger på røven med dit amatørcirkus.«

Men et par dage efter premieren fik jeg et smukt og morsomt kort fra Lommer, hvor der blot stod: — Det var talent, hygge, charme, varme, organisation og dygtighed, blandet med frækhed, men gud hvor er I flittige og smarte.

Det havde været en af de helt store aftener, med et festklædt publikum, nerverne på højkant, men også med succes i luften, og kort før

forestillingen mødte Bertolt Brecht op — uden billet og ikke indbudt, iført sin sædvanlige kommunistpåklædning — à la Lenin — med kasket o.s.v.

Komisk og helt utroligt, at denne geniale mand, der blev en af de mest spillede dramatikere i Verden, sad nede i en krog af teateret på en klapstol ved siden af Storm P.

Skade, at man ikke har et foto af disse to personligheder — der ikke kendte hinanden — i denne mærkelig placering, men det var Brechts egen skyld — grundet hans mere end besynderlig optræden. Han deltog også i nattefesten efter forestillingen — uden at være indbudt, men venner blev vi dog til sidst.

Ruth Berlau kom iøvrigt dagen før, programmet skulle i trykken, med er forord — underskrevet En gammel Dramatiker.

Teksten var særpræget, og jeg har såvel programmet som original teksten endnu, og der er for mig ingen tvivl om, at den er forfattet af Brecht. Hvorfor dette hemmelighedskræmmeri, ingen ved det. Brecht og Berlau måtte forlade Danmark den 4. april 1940 og over Petsamo, Finland kom de til U.S.A., hvor de førte sig frem i stor stil — indtil de efter krigen blev smidt ud og tog til Østtyskland, hvor Brecht blev en stor mand, indtil han også kom på kant med det nye styre der.

I dag spilles hans skuespil daglig verden over, og gud ved om jeg ikke har et skuespil liggende i min skrivebordsskuffe, af ham, som kun er opført her i Danmark — hin mindeværdige påske i 1939 — jeg tror det.

Hele Brecht og Berlaus mærkelige optræden siger meget om »visse kredses« evner til at trænge ind alle steder — ad bagdøren.

Hvor blev de af?

Selv om der er gået fra 40 til 50 år siden de begivenheder, der her er omtalt, skete i tre forskellige ungdomsorganisationer, hvor tilrejst jysk ungdom spillede en stor rolle, kom disse begivenheder til at danne ringe i vandet. Man kan kigge sig rundt og spørge sig selv: Hvor blev de af? — og så se, at de nåede vidt mange af dem, som var med dengang. Mange, der var med i Grundtvigs Hus fra 1932 og i »De unges Kulturfront« træffes i dag i mange forskellige offentlige forehavender. Mange af amatørskuespillerne gik ind i det professionelle indenfor kunstens forskellige trin.

måtte holde op med at »lege med« længere, men mange kræfter var blevet sat i gang i de år, og mange klubber opstod som en følge af vor virksomhed.

Ganske vist under andre former, men der var skabt historie og mange dejlige minder er tilbage hos mange, der var unge i trediverne og blandt dem en del »jyder«, hvoraf de fleste — som jeg — ikke vendte tilbage til fødestedet, men stadig har mange kontakter der.

Sommerrevy på bestilling

Amatørteateret fik en udløber, endog en morsom nydannelse, ubegribeligt at den ikke er blevet taget op siden.

Ideen opstod en dag, hvor jeg var på cykeltur til Furesø Bad, Fiskebæk, der dengang var en lille restaurant. Jeg fik så den ide at lave et sommerteater uden bevilling, som udelukkende skulle være forudbestilte forestillinger.

Resultatet blev »Teatret ved Furesøen«. Hvor vi med de bedste unge talenter fra Amatørteatret spillede i 1938-39 for sluttede selskaber, der blev kørt op til Furesøen med særtog på det daværende Slangerupbanen — eller med busser. Et særtog til Furesø holdeplads kostede dengang kr. 175,00. Vi spillede i 1939 bl.a. en revy »Flyv fugl flyv«, naturligvis påvirket af Chr. Winthers sang med samme titel.

Resultatet blev overraskende nok 38.000 gæster på de to sæsoner, der oplevede teater i en badekabine, som var ombygget til teater. Hvor var vi flittige — husk på, vi havde alle job i hverdagen.

I 1940 kom besættelsen og vi måtte stoppe, for det blev for besværligt. Særtog og busser blev der sat en stopper for, og det var en af grundideerne i netop dette teater.

I 1941 var mit virke som forlagsmand blevet for krævende, så jeg

EN ØDEGÅRD

Om biotopforbedring, især *plantning*, på den magre jord; et tilbageblik over atten år.

For snart mange år siden, helt nøjagtigt i marts 1964, holdtes en forfalden gammel gård til salg i Vestjylland; ingen ville købe den, og den var da også på det nærmeste uanvendelig til landbrug.

Jorderne — der var i alt 120 tdr. land — var dels uopdyrket hede, eng og mose, dels såkaldt plantage (bjergfyr) og endelig den sidste trediedel dyrkbar agermark. Besætningen var svundet ind til otte køer og nogle grise samt to fede katte. Af bygninger forefandtes en gammel lade, en endnu ældre stald og et stråtækt stuehus, der så ud til at kunne falde sammen i stille vejr. Den gamle kone og hendes mand havde i en menneskealder ernæret sig beundringsværdigt på dette sted; sparet sig igennem, således at de vel ingen mennesker skyldte, men næppe heller kendte til at have rigeligt af noget — undtagen af slid og slidgigt. Nu var de efter en streng vinter, hvor brændslet nok ikke havde været alt for overdådigt, begge blevet syge og tvunget til at erkende, at de måtte holde op på den jord, der havde været deres livsopgave, men som kun havde ydet dem en karrig næring.

»Han Ole bor på heden
med sand og ahl forneden,
med rugen svang og sveden
og spergelhøst for byg.«
- - -

skriver Jeppe Aakjær; og det passer godt på den gammeldags hedebonde, jeg her fortæller om. Deres børn var i og for sig både flittige og hjælpsomme, men kunne, efter hvad naboerne senere fortalte mig, ikke rigtig få lov til at indføre noget nyt, tage noget initiativ, hedder det vist nutildags. Derfor rejste de hjemmefra og tjente hos fremmede. Nu stod så de to gamle og så ingen udvej for at fortsætte. Trætte, opslidte, sagde de selv. De averterede i den lokale avis; der meldte sig én køber, bare én. Det var mig.

Da jeg sammen med en god ven, landmand, havde set på det akavet langstrakte jordstykke, i høj grad vandlidende, gravet i jorden og fundet ahl overalt i 60-70 cm's dybde — lige bortset fra de lave områder

— og ikke at forglemme — gennemdrøftet sagen alvorligt med lillemor, der slet ikke syntes, vi behøvede at købe ny bil, begyndte sagen ligesom at tage form. Jeg så for mig størstedelen af arealet begroet med småskove, blandingsskov i varierende alder; samt hede, enge, tørvegrave og ager spredte ind imellem. Det måtte kunne blive en ideel biotop for især råvildt.

Først i maj samme år overtog vi ejendommen og udbetalte knap halvdelen af købesummen kontant. Det morede os at læse skødet, hvori var indført mærkværdige gamle servitutter som denne fra 1880: Ret for ejeren af T. kro til årligt at tage 10 læs gulvsand. Eller denne fra 1903: Pligt til vedligeholdelse af gennemkørsel i Omme å. Nogen nærmere stedsangivelse fulgte ikke, men gamle hjulspor i lyngen pegede godt nok i en bestemt retning.

Vore vestjyske medborgeres reaktioner var heller langt fra kedelige: »Hva vil du da med så'n nøj?« underforstået: gammelt bras!Eller: »Tror du, te du kan holde æ pæng sammen?« underforstået: a tror ikke, du kan. Mere ligefremt: »Kan a ikke købe æ hie (heden) a dig, den har du da ingen brug for!« — underforstået: til en billig pæng! Behøver jeg at gentage, at vi er i Vestjylland. Jeg er selv vestjyde af fødsel. Og for Vorherre, kære læser. - - -

Nu må jeg imidlertid nævne, at blandt meget andet Ruth — sådan hedder hun, mit livs Amalie — har skænket mig, er også to drenge, som på den tid, vi her taler om, stod foran lømmelalderen, Niels fjorten år gammel, og Edvard bare ni. De havde ingen skade af at få noget at rive i i deres fritid i stedet for at dandere den i stationsbyen. Selvfølgelig havde jeg opmærksomheden stadig og spændt rettet mod deres interesser; Niels havde fulgt mig trofast på jagt, siden han var fem-seks år, og sit første stykke vildt havde han skudt, da han var fire: Jeg sigtede, og han trykkede af. Men ville interessen for at arbejde i skoven også holde, når det var skovning, oprydning, udkørsel, plantning, rengøring, det gjaldt? Halve og hele dage, uger igennem?

Bagefter kan jeg sige, at den svigtede aldrig; og højdepunkterne på jagt, som jeg skal berette om lidt senere, var belønninger, som drengene nød lige så fuldt som jeg. Edvard kunne være lidt tavs, når vi startede fredag eftermiddag; men når vi vendte trætte hjem lørdag eller søndag aften og kunne se tilbage på et par dages slid, var humøret altid højt. Også vore tre piger gav undertiden et nap med i den travleste plantetid.

De gamle folk boede i stuehuset sommeren over, mens de byggede et dejligt, lille pensionisthus i byen. Da de flyttede og bar klædeskabet ud af soveværelset, faldt loftet ned! Og et halvt år efter skred hele den ene langvæg ud i gården. »Man hva', det holdt jo da i min tid«, tilføjede den gamle med et lunt glimt, da jeg hen under jul besøgte dem, spillede skak med ham og drak kaffe i deres hyggelige, nye stue.

Der var nu ikke andet for os at gøre end at læsse ruinerne på vognen og køre dem bort. Muren var sat i ler direkte på jorden; vi kunne uden besvær og uden redskaber tage den ned, sten for sten. Nogle år senere gik stald og lade samme vej, og vi erstattede de gamle huse med et helårsisoleret bjælkehus og en rummelig vognport. Den sidste byggede Alice, vores datter, og jeg i fællesskab; tømmeret leverede vi selv.

Illustration Frode Åskov, Ølgod.

Seks år, seks vintre, tog det os at skove den 28 tdr. land store plantage igennem, rydde op og genplante. Alene den første vinter lavede vi 35 rm bjergfyr til spånplader — med håndsav og økse. Omkring 1970 købte vi motorsav, og i dag, hvor vi er i gang med udtynding af det dengang plantede, har vi hver sin.

Med Hedeselskabets larvefodstraktor pløjedes efter oprydning riller til genplantning. Og nu erfarede jeg, hvad mange flere jægerbrødre

også burde erfare, at intet er mere spændende end at plante. Jeg vover at kalde det sindsforyngende: Vi havde så meget i gang, at vi som regel benyttede både forårs- og efterårsmånederne til dette arbejde; og oftest lykkedes det de små træer at få fat. Jeg erindrer kun 1975 og 76 som deciderede misvækstår. De to somre var så tørre, at alt nyplantet løv- såvel som nåletræ gik ud; kun østrigsk fyr, plantet midt i april, klarede sommeren. De regnfulde somre kalder vi gode år. Jeg er overbevist om, at dersom vi fik dobbelt så stor nedbørsmængde, ligesom Østrig f.eks., ville vi kunne høste fem-seks gange så stor vedmasse.

Foruden genplantningen i den nævnte gamle plantage, anlagt 1904, gik vi også i gang med yderligt liggende jordstykker, fortrinsvis små mark- og moseparceller, som blev dybpløjet i 90 cm's dybde eller grubber, så ahlen blev brudt; inde i skoven var dette ikke gørligt, eller i hvert fald for kostbart.

Også i rå hede forsøgte vi at etablere en træbestand; der gav vi efter skovfogedens råd 1000 kg superfosfat pr. ha inden pløjningen. Efter dybpløjning var en nyplantning såre nem at holde ren, ellers uhyre vanskelig; og to år skal planterne hjælpes mod ukrudtet. Vi opdagede i det hele ret hurtigt, at det gode resultat uvægerligt afhang af jordbundsbearbejdningen forud for plantningen.

Jeg kan ikke lade være at fortælle en episode fra et forår, vi plantede på heden. Gravhunden stod tøjret ved en spade og rullede sig sammen i min jakke, mens vi gik række op og ned. Da jeg sidst på eftermiddagen pakkede sammen, var hun endnu mere arrig, end hun plejede at være, og jeg opdagede med det samme grunden: hun var slået af en hugorm i snuden, der hurtigt svulmede op til det dobbelte omfang. I otte dage var hun syg; åh, hvor var hun syg. Så var det ovre.

Samme forår blev også min gode ruhår bidt, men i øret. Det blev noget tykt, og Rex rystede på hovedet i fjorten dage — selv når den gik i vandet, hvad den elskede at gøre. Det så ud som et skib, der sejlede med skruen i forstavnen over vandet! Men egentlig syg virkede den ikke.

Efter et meget vådt efterår, 1965 tror jeg, det var, frøs samtlige nyplantede træer på tre tdr. land lav jord op i løbet af vinteren og lå oven på jorden. Vi stak dem ned igen i påskeferien; i dag er det en af vores bedste kulturer, »To-gange-stykket«, kalder vi det.

På frit areal brugte vi en planteafstand på 160 cm mellem rækkerne. Det giver et forbrug på ca. 2.000 planter pr. tdr. land. Det passede net-

op med, at vor kulturharve kunne gå mellem to rækker, hen over den mellemliggende, når vi tog de midterste harvetænder af og kørte forsigtigt, som når man renser roer. Bagefter gik vi dem efter med en hakke.

Det var et temmelig varieret plantesortiment, vi benyttede. På den lavere jord især sitkagran, skovfyr; rødel og hvidel som ammetræer; vintereg, vortebirk; ask var længe om at komme i gang, men står i dag forbavsende fint. I randen bl.a. sildig hæg, tørst og gyvel. På lidt højere jord kunne blandingen bestå af rødgran; nobilis kom fint til at begynde med, men så vanartede den i den magre jord; nordmannsgran skulle hvert efterår smøres i toppen mod rådyrbid; da de var en meter høje, troede vi dem sikre, men i den første vinter med høj sne, blev de igen bidt. Omarika, serbisk gran, klarede og klarer sig fint, kun i de mest ekstreme tørkesomre gik en del mandshøje ud. På den tørreste jord brugte vi østrigsk fyr og cortortafyr; i udkanten f.eks. hybridasp, Rosa rugosa, Rosa multiflora og Rosa rubrifolia.

Illustration Frode Åskov, Ølgod.

Lærk har vi ikke gode erfaringer med, hverken europæisk eller japansk, de fleste gik ud i tørre somre som 1970-75-76. Kun på de lavere jorder har lærken klaret sig rimeligt godt; efter den første nattefrost i oktober pynter den gyldent i alt det mørkegrønne. Bøgen frøs ned efter udspring i maj-juni, så den er vi gået fra.

Det skete også, at vi såede agern, og ofte kom de godt.

Et frikvarter kom pigerne ind på mit kontor og beklagede sig, de kunne ikke være i fred for drengene - - - det kan de jo aldrig, de søde væsener! Men grunden til, at jeg skulle mobiliseres, var denne gang, at de blev beskudt med agern. I stedet for at udstede forbud, greb jeg for en gangs skyld skolens allekald (ikke andekald) og bekendtgjorde, at jeg gerne købte pæne agern — tre kr. pr. kg. Det første frikvarter efter fik jeg nogle hundrede gram, så nogle kilogram, og dagen efter — jeg tror 60-70 kg. Dem opbevarede jeg vinteren over, koldt og tørt og solgte dem så til skovfogeden. Bedre spireevne havde han aldrig oplevet, sagde han; og nu står egene rundt om i Vestjylland, også i mine hegn, under betegnelsen: Proviniens Oksbøl skole.

En forårsdag, jeg var i gang, fik jeg besøg af en plantningsmand. Han spurgte, om jeg ikke var interesseret i læplantning, for så havde han både træer og arbejdskraft. Det blev et enestående godt samarbejde, vi fik i gang på hans initiativ i de følgende år, hvor han og hans folk hvert forår plantede nogle tdr. land hegn og småplanter, som i dag står godt og sammen med alt det øvrige giver hele området et lidt mildere klima, ja, jeg tør sige er med til at give hele egnen et lidt blidere præg.

Om dette forhold registreres af de omkringboende mennesker, tør jeg ikke udtale mig; men at dyrene kvitterer for vort arbejde, skal jeg senere berette om. Jeg ser i den forbindelse bort fra den del af menneskeracen, der hvert år ind under den hellige jul forsyner sig med pyntegrønt; enkelte går lidt mere radikalt til værks og medbringer en spade. Når jeg en enkelt gang træffer dem i gang med omtalte, lyder standardsvaret: »Jeg troede, det var kommunens'« — eller: »A sku bare lige ha' til en gulvvase!« Det er jo også en måde, om end en løjerlig, at påskønne sine medmenneskers arbejde på. Vort brænde kan vi desværre heller ikke altid have i fred. I de senere år er det sket, at emsige folk har hentet med traktor og vogn; først bagefter opdager vi tyveriet.

Men nu tilbage til den biotopforbedring, som naturligvis først og fremmest sigtede mod en forøgelse af vildtbestanden. Når vi så godt som aldrig lavede monokulturer, var det selvfølgelig af hensyn til vildtet, ikke mindst rådyrene. Sporene lavede vi ganske brede, så de til dels virkede som fodermarker og gav god randeffekt. Lange grøfterne lod vi mindst fire-fem meter stå uplantede tilbage på begge sider med græs og urter. Groede der gråpil, fik den lov at stå eller blev skåret ned i

knæhøjde; så skyder den igen, og jeg tør sige, at råvildtet foretrækker dens friske skud og blade frem for alt andet på vor egn.

Når jeg nævner, at vi efterhånden har gen- og nyplantet lidt over 60 tdr. land, ladet hede- og moseområderne være — kun bjergfyrrene har vi holdt nede — vil man forstå, at der ikke er så megen agerjord tilbage. De resterende 22 tdr. land er forsynet med vandingsanlæg og lejet ud til en dygtig nabo, hvis jord vi til gengæld har jagten på. I de femårige lejekontrakter har jeg anført, at der kun må dyrkes korn tre år ud af fem, i øvrigt f.eks. rajgræs, roer, kartofler o.s.v.

En af tørvegravene, den er på ca. 1 tdr. land, har vi uddybet med en gravemaskine, så der er vand hele året. Tværs igennem arealet løber et offentligt vandløb, som heller aldrig løber tørt.

Hvordan har nu dette arbejde virket på vildtbestanden? Den årlig afskydning kan give et fingerpeg herom:

Medens vi til at begynde med nedlagde et rådyr eller to årligt, afskyder vi nu fem-seks dyr og kunne sikkert skyde det dobbelte; men vi vil hellere have noget at se på. Rådyr skydes konsekvent kun med kugle; alligevel finder vi hagl i over 40% af de dyr, vi flår. Betænk i den forbindelse, at denne brøkdel kun er de dyr, som ikke faldt på stedet eller døde af bughindebetændelse og aldrig blev fundet inde i tykningen!

Da Niels fik sin første riffel, enedes vi på hans forslag om i en femårig periode kun at skyde bukke, som var seksenders. Resultatet blev, at vi ingen bukke nedlagde fra 1968-73. De blev skudt udenfor som spidsbukke og gaffelbukke, så nu tager vi til takke med, hvad der kommer for om sommeren, mens vi om efteråret ikke skyder en lille buk. Et ikke helt tilfredsstillende kompromis, må jeg medgive. År for år skyder vi lige mange bukke og råer; når vi går så skånsomt til værks, som jeg lige nævnte, er jeg overbevist om, at dette er den bedste afskydningspraksis for vort revir. Jeg kan tilføje, at vi aldrig skyder et stykke råvildt, førend det er blevet nøje vurderet forud. Jeg bilder mig ind, at jeg kender hvert eneste individ på de ialt 250 tdr. land; men på det punkt må jeg indrømme, at jeg undertiden er blevet overrasket!

En tidlig junimorgen Niels og jeg sad sammen med udsigt over heden, engen lige neden for os, omgivet af nyudsprungne småplantninger, hvorfra birk og asp duftede nys udsprungne op til os — passerede med et to rådyrrøde spøgelser på den anden side af mosedammen to hundrede meter borte.

»Donnerwetter, det var en buk, en af de store«, for det ud af mig.

»Vil du skyde den?« hviskede Niels - - - bag spørgsmålet lå tydeligt: »Må jeg skyde den, far, selv om du så den først?«

»Ja, det kan du regne med, jeg vil«, svarede jeg, men nåede at tilføje: »Skide med'et — du kan godt prøve.«

Råen og bukken var væk i lang tid, men kom så i et glimt til syne i det modsatte hjørne af den lave plantning, »Tidselskov«, kalder vi den efter dens beskaffenhed lige efter, at den var anlagt. »Det var da vist råen«, mumlede jeg lavmælt. »Nix Putte«, afgjorde Niels' skarpe øjne; »det var nemlig bukken!« Fem minutter efter lod han sig se igen, og denne gang lidt længere tid; Nielses kugle slog ham omkuld. Ham havde jeg aldrig set før.

Vi har tre, undertiden fire vildtagre, som vi fornyer gradvist hvert forår. Som udsæd bruger vi en blanding af sød lupin, seradel og korn. Jeg tror ikke, vildtagrene har nogen større betydning midt i alle de »uproduktive« smaenge o.l.; derimod nok i den sammenhængende nåleskov, hvor den ene er anlagt.

Med års mellemrum kører vi lyngspor og andre hedestykker over med en texasklipper eller slagleklipper — ikke for hårdt i bund — det fornyer lyngen. Hedelyng, klokkelyng, rosamerinlyng og revling glæder vi os over, og bierne med os. Men det er vist især den førstnævnte, der har betydning som vildtnæring, siger de kloge. Tyttebær står pletvist ud over heden.

Benbræk, klokkeensian, plettet gøgeurt, soldug og vibefedt har også et fristed på heden sammen med enebusken og bævreasp, som får lov at brede sig. På lidt lavere strøg er porsen fremherskende; uden den ville duejagten miste sin karakteristiske, sødmefyldte duft.

Illustration Frode Åskov, Ølgod.

En sen eftermiddag i september kom ræven målbevidst ud fra grantykningen, søgte et bestemt område og gav sig til ivrigt at guffe i sig af bærrene. Så optaget stod den med hovedet nede i lyngen, at den ikke bemærkede mig, før jeg var inde på et halvt hundrede meter. Jeg lod ham løbe, vi skyder ikke ræv før efter 1. oktober og helst med hagl. I min journal — ført 1936 til dato — ser jeg, at vi nedlægger fra 0 til 4 stk. på en sæson, ofte fra grav.

Antallet af harer er blot fem-syv stykker pr. efterår og har ikke vekslet ret meget siden 1964.

Derimod er agerhønsebestanden gået drastisk tilbage, og jeg tror ikke, det skyldes beplantningen. I de gode år i tresserne faldt omkring en snes høns, i 1980 4 stk., i 1981 2 stk. og i 1982 0.

For fasanen har småplantningerne efterhånden fået uvurderlig betydning; og mens vi de første år skød tre - fire, har vi 1980 været oppe på maximum 30.

Også af ringduer får vi undertiden et godt knippe først i august, især i tørre år, hvor de trækker efter bær på heden og vand i mosen. Men de er ikke i fremgang, snarere det modsatte.

Snepperne træffer vi år for år flere af; men om vi kan træffe dem med haglskuddet er et andet spørgsmål!

Dobbeltbekkasinens parringssnurren i dykket savner jeg meget; den ruger ikke mere hos os; og det tror jeg skyldes tilplantningen og grøftningen af et lavt område, omtalte »Tidselskov«. Den store regnspove, som vi indtil 1972 havde rugende på heden, er også forsvundet. Menneskelige indgreb i en følsom natur får altid konsekvenser, undertiden ikke de ønskede eller beregnede.

Konstant hvert år har vi et kuld gråænder, et kuld krikænder og et eller to kuld gravænder. Men kun i tørre eftersomre skyder vi ænder af nogen betydning; i de fugtige kan vi ikke konkurrere med de upløjede stubmarker i åengene. Opdræt af gråænder giver vi os ikke af med. Her som for den hele oversigt kunne jeg sætte det simple motto: *Prøv at forbedre biotopen; så kommer vildtet »af sig selv«.*

Lidt uden for emnet vil jeg gerne slutte af med at nævne enkelte sjældne fugle. To gange har vi set vandrefalken på træk og flere gange fiskeørnen. Den blå kærhøg ser vi meget sjældent. Spurvehøg, duehøg og tårnfalk ruger nogenlunde regelmæssigt i de senere år; jeg kan kun opfatte dem som hørende til. Det er deres terræn lige så fuldt, som det er mit.

En forårsmorgen jeg sad på en lyngbakke, kom en grøn fugl og satte sig i de lave elle, det var guldpirolens hun. Jeg så den kun den ene gang, men kender »Sofia« særdeles godt fra Polen. So-fi-a synger den. So-fi-a.

Noget reservat vover jeg af gode grunde ikke at kalde vort beskedne terræn, men dog et område, hvor både planter og dyr har en vis fred — i hvert fald i min tid. Den stille jagt er vi kommet til at holde mere og mere af, og det volder et minimum af uro, når der går et riffelskud seks-syv gange i løbet af et år. Helt anderledes når der slippes hunde til at drive igennem. Derfor afholder vi kun tre drivjagter i løbet af efteråret med fem-seks deltagere. Den ene er for de af mine jagtprøveelever, som det år har bestået, og den giver mange morsomme småepisoder. Ofte er de med for første gang, det giver os ældre mulighed for at se situationen med deres *undrende øjne,* jægerens og naturvandrerens fornemste mærke. Mister vi det, er bare skyderen tilbage; og han er et trist vrængbillede af jægeren.

NOGET OM GADE- OG VEJNAVNE I VARDE

I 1894 var navngivningen af gader og veje i Varde ret mangelfuld, og byrådet nedsatte et udvalg med sagfører Harck som formand til at foreslå navne til »udøbte« gader. 5. juni behandlede byrådet udvalgets indstilling og vedtog bl.a., at spadserevejen forbi præstegården fik navnet Vestervold, vejen mellem Vester- og Nørreport Nørrevoldgade og vejen mellem Nørre- og Østerport Østervoldgade.

Herom beretter nu afdøde H. K. Kristensen i slutningen af artiklen »Gamle gadenavne i Varde« i Fra Ribe Amt 1971.

Navngivningen fortsatte i næste byrådsmøde, 2. juli. Der vedtog man efter en langvarig debat det mindre heldige, at det gamle poetiske Skovbogade skulle forsvinde for det almindelige Storegade.

Navnet Skovbogade (Skovboe-gade) ses allerede på bykort over Varde i Resens Atlas ca. 1661. Skovboerne var folk fra østjyske skovegne, som ad lange og vanskelige veje — op til 6-7 mil — kom agende til Varde for at afsætte færdige trævarer, bl.a. vognhjul og hele ubeslåede vognstel. De var meget opsatte på at sælge og begyndte ofte deres handel i selve gaden flere dage før markedsdagen.

Efter et par hundrede års forløb kom træskofabrikationen til at spille en meget væsentlig rolle. Mange træskomænd arbejdede i særdeleshed i vintertiden i huggehuset og mødte frem på de årlige markeder på Torvet i Varde.

Da der kom jernbane til Varde i 1874, aftog skovboernes kørsel meget, og o. 1883 ophørte deres deltagelse i de store krammarkeder i byen helt. — Måske også dette bidrog til skifte af gadenavn?

Betegnelsen »voldergader« kan nok lede tanken hen på de københavnske gader, som efter 1852 blev anlagt på de sløjfede byvolde, der i sin tid var opkastede i forsvarsøjemed.

I Varde var voldene af langt mindre format. »Volddiger« kalder H. K. Kristensen dem i ovennævnte artikel. »Det var ikke fæstningsværker, men hegn mod accisesnydere og for kreaturer, idet næsten alle borgere var landbrugere.«

Og i Fra Ribe Amt 1979 (s. 409 - 422) skriver H. K. Kristensen udførligt om konsumtionen i Varde. Konsumtionen var gamle dages moms, en afgift lagt på visse levnedsmidler, indført i 1657. — Den kom til at vare i henved 200 år.

»For kontrollens skyld var købstæderne omgiver af et hegn, mest diger, eller med grøfter. — Lige så lidt som volddigerne var fæstningsværker, havde portene heller ikke svære tårne, men kun en bom eller et led, der kunne standse trafikken. Ved siden af hver bom var der en accisebod, hvor en accisebetjent opkrævede konsumtionen.«

Varde købstad havde helt til o. 1890 det beskedne middelalderlige omfang. Konsumtionslinjen indrammede bygrundene. På et bykort side 411 i artiklen om konsumtionen er denne linje vist i sin helhed.

Af bygninger, der først skød op »uden for voldene«, kan nævnes Det Gamle Sygehus, som toges i brug i efteråret 1879. På hjørnet ved Frisvadvej kom Metodistkirken i 1891, og samme år opførtes Logebygningen ved Østerport. På den kommende Nørrevoldgade var i 1890 bygget Missionshus, og året forinden var der bygget Præstegård vest for Frimurerhaven.

Der var på det tidspunkt kun en offentlig sti mellem Pramstedvej og Kærvej. »Stien, der løber bag om byen«, hedder det i flere tinglysninger i 1880-erne.

Kantor Christen Nielsen, der i 1928 boede Vestervold 2, havde d. 6. dec. en artikel i Ribe Amtstidende med overskriften: »Vestervold eller Vestervoldgade?« Han var vred over, at de kommunale myndigheder på Pigtrådsfabrikken (opført 1890) på hjørnet af Kærvej og Vestervold havde opsat et skilt »Vestervoldgade«, og han mente, der kun skulle stå »Vestervold«. Som argument var optrykt ordlyden af en skrivelse fra landinspektør R. Jensen til landbrugsministeriet af 6. februar 1899 om, at en del navne på gader, stræder og gangstier i Varde købstad, som ved en byrådsbeslutning var blevet forandrede, måtte blive berigtigede i matriklens dokumenter. Af skrivelsens 16 punkter var for kantor Nielsen punkt 7 det vigtigste: Offentlig gangsti langs den vestlige bygrænse forandres til »Vestervold«. — Og kantorens indlæg mundede ud i følgende opfordring: Ærede medborgere! Gå en sommeraften ad stien langs »Vestervold« ned forbi præstegården. De har da på den ene side den gamle, smalle vej med de dybe hjulspor, på den anden side det gamle, grønne dige, mens løvet hvælver sig som et tæt tæppe foroven, og mosekonens bryg ligger tæt på vej og sti. —

Hvor kan man dog nænne at benævne dette sted, som er så dejligt fri for gadens cement og brosten med et navn, som ender på gade!

Han henstillede ærbødigt, at navneskiltet blev i overensstemmelse med navnet, som byens vise fædre havde givet vejen.

— Så voksede da efter 1890 voldkvarteret frem nordøst for byen. Parcelhusenes matrikel-numre måtte have tilføjelsen markjord. Først kom Bastrupsvej og siden Stausvej, som forøvrigt i mere end en halv snes år kaldtes Byggeforeningsvej. Hyldesti og Gammel Møllevej udbyggedes. Den nyere Møllevej benævntes i nogle år Carit Etlarsvej, vistnok fordi denne digter var en af lodsejernes yndlingsforfatter.

Som i 1894 vedtog byrådet i november 1930 efter indstilling fra gade- og vejudvalget nogle ændringer i gaders og vejes benævnelse. De 3 voldgaders navne blev — praktisk i både tale og skrift — afkortede, idet »gade« bortkastedes. Og Vestbanegårdsvej blev til Vestbanevej.

Byggeforeningsvej benævnes fremtidig Stausvej, Carit Etlarsvej benævnes fremtidig Møllevej. Vejen, der nu almindeligt kaldtes Østre Allé, benævnes fremtidig Brendstrupsvej. Den private vej, der kaldtes Enghusene, benævnes fremtidig Enghavevej.

Der findes på byarkivet i Varde skattebøger fra 1908 til 1957, sidste år, der kom skattebog. Indtil 1921 var samtlige skatteborgeres navne ordnet alfabetisk, senere var de ordnede efter bopæl, gadevis og med husnumre.

I 1922-udgaven var der 44 navne på gader, veje o.s.v., og i 1957 var tallet steget til 84 gadenavne i Varde.

Hvem finder navne til nye gader og veje? I mange tilfælde har det nok været medlemmer af gade- og vejudvalget. I andre tilfælde kan der være indkommet forslag og ønsker fra enkeltpersoner, ikke så sjældent fra lodsejere og beboere ved gaden eller vejen. Udvalget har så efter overvejelser indstillet navne til vedtagelse i byrådet. Det har været skik i mange år. 5 fortløbende forhandlingsprotokoller for gade- og vejudvalg spænder over tidsrummet 1908-1960.

Her skal omtales nogle gader og veje, hvor beboerne har været medvirkende ved navngivning.

Sygehusstien, som fra Østervold langs det gamle sygehus' grund løb op til Møllevej, blev i 1938 reguleret og udvidet, og beboerne ønskede med henblik på bøgehække om haver og især på bøgelunden i dommerkontorets have navnet Bøgevej. — Vedtoges i byrådsmøde 2. maj 1939.

Beboerne på Orten sidevej holdt i 1943 afstemning mellem 4 foreslåede navne. Fredensvej sejrede med 7 af 15 stemmer.

8 beboere på Lundvej sidevej anmodede i 1946 om, at kommunen overtog og istandsatte vejen, som i folkemunde hed Trimlebakken, og forslog, at vejen officielt fik navnet Trimlebakken.

Fra boligforeningen »Kongsgård« forelå i byrådsmøde d. 2. dec. 1947 en indstilling angående gadenavne i det nye kvarter, som boligforeningen skaber ved Pramstedvej. Der bliver 3 veje, som går fra Pramstedvej ned mod åen. Det indstilles, at den første vej får navnet Ebbe Brydesvej. Ebbe Bryde var lensmand under Kong Niels og den første lensmand på »Vardehus«. 2. vej foresloges kaldt Dr. Thorsensvej. Dr. Thorsen, der var en fremragende videnskabsmand, var nylig omtalt i en kronik i »Vestkysten«. For den 3. vej indstilles navnet Kalkovnsvej, og for vejen, der løber parallelt med Pramstedvej, indstilledes Åvej. — Gade- og vejudvalget tiltrådte enstemmigt indstillingen.

Varde Kolonihaveforening ønskede i april 1951 to veje mellem Ringkøbingvej og Frisvadvej navngivet Nylandsvej og Nørregårdsvej, men gade- og vejudvalget ville have flere navne at vælge imellem. Det endte med, at navnene Dybdalsvej og Kløverbakken blev vedtaget efter forslag fra pens. lærere L. Emil Christensen (lærer i Varde 1913-1950), som synes at have været konsulent for byrådet ved navngivning af gader og veje. Han stod også bag navnene på 2 veje på Kongsgårds jorder: Dr. Margrethesvej og Kong Kristoffersvej.

6 grundejere på en sidevej til Hjertingvej anmodede i juni 1956 om, at vejen kom til at hedde »Jægumsvej«, hvilket blev antaget. Endvidere skal nævnes bestyrelsen for haveselskabet Flora Danica, som i foråret 1961 fik antaget sit forslag til navne på 4 veje i selskabets område: Brorsonsvej, Grundtvigsvej, Kingosvej og Ingemannsvej.

Lykkesvej i Sønder Varde blev anlagt o. 1944 og har navn efter avlsbruger eller gårdmand Niels Ebbesen Lykke, der ejede en stor, gammel gård i Søndermarken. I 1952 foreslog 8 grundejere ved Bellisvejs forlængelse over Lykkes jorder, at vejen skulle hedde Sønderalle, hvilket blev vedtaget.

Skolen, som Varde kommune opførte på jord købt af N. E. Lykke, kaldtes i nogle år Søndre skole, men i 1966 ændredes navnet til Lykkesgårdskolen.

Søndermøllen kaldes en sidevej af nyere dato, som fra Gellerupvej

fører ind til et område, hvor bygmester Niels Møller Rosengaard i 1871 opførte en vindmølle, Søndre mølle.

I 1923, da P. Opstrup var ejer af møllen, nedbrændte den om morgenen d. 29. dec. Man havde dagen før malet korn med elektrisk motor. En aksel i et træleje var løbet varm, og det opdagedes om aftenen, at der var optræk til ildebrand. Der foretoges slukning, men ild, der havde ulmet, brød alligevel ud i lys lue om morgenen ved 4-tiden, og møllen nedbrændte som sagt.

Her kan det måske være på sin plads at berette lidt om Nørre mølles skæbne. Den oprindelige Nørre mølle nedbrændte i juli 1897, og der opførtes en ny mølle, almindelig kaldet Phønix-møllen. I stormvejr en dag i 1951 blæste et stort vingestykke af denne, og de resterende vinger nedtoges. Møllen fortsatte som motormølle, indtil mølledriften ophørte af økonomiske årsager o. 1965. De grønne Varde-spejdere købte da Phønix-møllen med planer om at indrette tropslokaler m.m. i den, hvilket aldrig blev til virkelighed. I juni 1968 nedreves møllen, og den nye ejer opførte på møllegrunden 2 træ-beboelseshuse (Møllevej 8A).

De 2 sidste gadenavne, som pens. lærer L. Emil Christensen kom med forslag til, var Slotsvangen, den 3. vej på Kongsgårdsjorderne, samt Karinevej, en sidevej til Lerpøtvej.

Navnene blev drøftet i byrådsmøde i okt. 1956, og referatet af mødet havde i Vestkysten overskriften: Byfogedens enke får æresoprejsning. I længst forsvunden tid blev en Varde-kone, enke efter byfoged Hallum, henrettet som heks. Det viste sig senere, at hun var uskyldig dømt, og nu besluttede byrådet så at give hende en slags æresoprejsning ved at opkalde en vej efter hende. —

I Varde Bys Historie nævnes i listen over byfogeder Jep Nielsen Hallum, der døde ca. 1577. Han var gift 2 gange, og hans enke, Karina, blev henrettet, hvorfor vides ikke. — L. Emil Christensen har måske haft større viden herom end Lindberg Nielsen?

I nævnte Byrådsmøde i okt. 1956 opfordrede stadsdyrlæge Gadegaard til, at man søgte at få mere system i gadenavnene i de nye kvarterer i lighed med de større byer, hvor f.eks. alle gader i et kvarter har blomster-navne, i et andet fuglenavne o.s.v.

Denne sidste opfordring blev efterkommet i Varde i 1962, idet man til 4 nye gader på Haulrichs jorder ud af en liste med 20 fuglenavne valgte Drosselvej, Lærkevej, Svalevej og Vibevej.

Mellem forberedelserne til kommunesammenlægningen i 1970 var også samråd mellem teknisk forvaltning i Vade og repræsentanter for de byer, der skulle indlemmes, med hensyn til samordning af gade- og vejnavne. Ikke helt overraskende var der i flere tilfælde navne, der var fælles for 2 eller 3 byer. En stærk forenkling her var naturligvis påkrævet, og navne måtte udskiftes.

Også navne, som let kunne forveksles, var man på vagt over for. Som eksempel kan nævnes, at man i Alslev gik bort fra Bøgealle, da man i Varde har Bøgevej. Som helhed er mange fejltagelser blevet udelukket, ikke mindst til lettelse af postudbringningen.

Med hensyn til det sidste kan det nævnes, at man i Sønder Varde hvor mange beboere havde fælles adresse Søndergade 6, har navngivet en vej Bryggerstien. Den fører netop ind til den store boligblok, som er et levn fra bryggeriet, der i 1886 opførtes af brygger C. E. Storm. Da denne i 1903 gik konkurs, kom der skiftende bestyrere, som drev bryggeriet videre for kreditorerne. Efter et par år som ejer gav brygger A. Reinbach op i 1913, og det er vist ikke for meget sagt, at fra o. 1920 har den bygning, der i dag har nr. 6 på Bryggerstien, »det gamle ølbryggeri«, udelukkende været beboelsesejendom.

Gadefortegnelsen i Varde Vejviser 1981 omfatter 208 navne. I 1971 var der 130 navne, så det er en ret stor stigning på 10 år. Tæller vi efter i fortegnelsen for 1981, viser det sig, at der i virkeligheden kun er 17 gader, mens der er 89 veje, altså mere end 5 gange så mange.

Det er foreøvrigt blevet almindeligt at danne gadenavne ved sammensætning med -vang og -vænge. Varde har nu 25 af disse gode og poetiske navne.

Elmealle 1, i juni 1982.
Evald Larsen

BAUNHØJ TEGLVÆRK

Oversigt over produktionsanlæg og driftsledere 1914 - 1957.

Beslutningen om at etablere et teglværk her i Aal sogn og den besværlige start husker jeg ikke, idet jeg er født efter den tid (1920). Den viden, jeg således har om begyndelsen, har jeg fået af mine forældre og andre, som har oplevet teglværkets tilblivelse og start på nært hold.

Teglværket på »Baunen« skulle, efter initiativtagernes mening afløse det nedlagte Kjelst Teglværk i Billum sogn, som i adskillige år havde produceret mursten af »klæg« optaget i marskengene, til egnens byggeri.

Beslutningen blev taget af seks mand, som dannede et konsortium med formål at erhverve et areal til udvinding af ler og få bygget et teglværk.

De seks foregangsmænd var:

manufakturhandler Silles Sillesen, Oksbøl,
trælasthandler Jens Clausen Lastin, Oksbøl,
gårdejer Jens Th. Jensen, Skødstrup,
gårdejer Jacob Termansen, Jægum,
gårdejer Niels Chr. Christensen (smed), Vrøgum og
gårdejer Jens Graungård, Vrøgum.

Ejendommen Baunhøjvej 36, der dengang var på 10-11 tdr. land, og som ejedes af Kathrine og Hans Schmidt, blev købt efter en forløbig undersøgelse af lerforekomster — hvilken senere viste sig ikke at have været grundig nok — det var i 1914.

Teglværket med maskiner, som blev købt til nedbrydning et sted i det østlige jylland, — hvor har jeg aldrig kunnet få opsporet — blev transporteret hertil til genopbygning.

Allerede flytningen og genopbygningen har nok vist sig at blive betydeligt dyrere end budgetteret — det fortælles, at konsortiemedlemmerne fulgte byggeriet nøje og gik og larmede over, at håndværkerne ødede for mange søm bort.

Teglværket stod færdig til produktion 1919. Den første produktion gik til bygningen af Ringovnen, der var bygget hovedsagelig af rå sten skåret i dobbelt tykkelse.

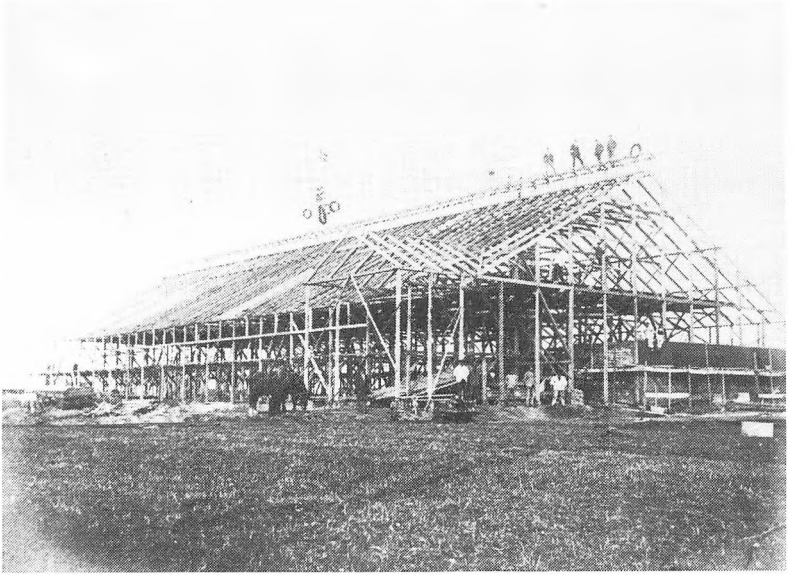

Fra rejsegildet i 1918.

Teglværksbygningen bestod af en »længe« og var, med håndstrygerladen ved sydenden, 65 m lang og, inclusive halvtag i begge langsider, 31 m bred og ca. 15 m høj.

Bygningen var indrettet med to etager, øverste etage med hylder til tørring af ca. 70.000 sten. Nederste etage, med tørreplads på begge sider af ovnen til ca. 50.000 sten og ca. 16.000 sten i håndstrygerladen, ialt tørreplads til 136.000 sten.

Bygningen var iøvrigt indrettet med maskinafdeling i sydenden og ringovnen på 18 kamre, som optog den centrale del af bygningen. Ovnen kunne rumme ca. 6.000 sten i hver af de lige kamre og ca. 7.000 sten i hver af de 4 svingkamre. Den havde trækspjæld, »gris« og skorsten, — den første skorsten var bygget som glidebetonskorsten, ca. 30 m høj — fandtes i sydenden af ovnen og således placeret, at den også kunne fungere som aftræk for dampkedlen.

Gulvarealet på begge sider af ovnen blev benyttet til ranke- og klampeplads; efter at de sidste rå sten om efteråret var sat i ovnen dog til brændte sten for at sikre kunderne tørre sten om vinteren.

Et halvtag, tilbygget den nordlige gavl var lagerplads til brændsel; der anvendtes fortrinsvis koks- og kulsnus (afharpning) — under be-

sættelsen i fyrrerne brunkul og tørv. Under dette halvtag var også indrettet et specielt drukningsanlæg, der i en periode i tyverne blev brugt til neutralisering af små kalksten, som fandtes i en art blåler, som en tid blev anvendt til murstensfremstilling. Proceduren gik ud på, at netop disse blålersmursten — som forøvrigt var af god kvalitet — skulle passere dette vandbad, der var dybt nok til, at en trillebør med ca. 90 sten kunne blive sat under vand. Denne proces foregik direkte fra ovnen, imens stenene endnu var varme, og selve dypningen i vandet foregik ved hjælp af to sænkstole, anbragt side om side, og således, at når den ene trillebør blev sænket ned kom den anden op.

Dette anlæg bevirkede så, at eventuelle kalksten i de brændte mursten udvidede sig, og hvis murstenene derved tog for megen skade, blev de frasorteret på lagerpladsen.

Trækkraften var, indtil i begyndelsen af trediverne damp, det var da nødvendigt at gå over til anden trækkraft, idet fabrikstilsynet ikke længere kunne godkende den gamle dampkedel, som flere gange før var blevet sat ned i tryk.

En mand fra Haderslev, som forøvrigt var i familie med en af medindehaverne, fik så til opgave at installere anden trækkraft. Det blev i første omgang en brugt flyvermotor, men det skulle dog snart vise sig at være en dårlig løsning, idet den ikke havde trækkraft nok. Samme mand fik så overtalt selskabet til at købe en een cylindret »Mias« dieselmotor, så vidt jeg husker på 60 hk. Denne motor blev bygget op på en meget stor nedstøbt betonsokkel, som står endnu, den viste sig at være stabil trækkraft, som fungerede godt fra omkring 1932 til 1945, den krævede dog fast tilsyn af motorpasser.

1945 blev der, på grund af vanskeligheder med at skaffe dieselolie, installeret elkraft, som bestod af to motorer, een på 40 hk og een på 20 hk.

Transmissionen til maskinerne foregik via en hovedaksel, med remskiver og store besværlige remme, til remskiver på stenmaskinen. På alle maskiner var der dobbeltremskiver, således at der kunne etableres friløb.

Stenmaskinen var indrettet til fire stålvalser — to hold — hver valse ca. 40 cm i diameter og øverste valsesæt med stenudskiller, nederste valsesæt til knusning af mindre sten, og endelig nederst en såkaldt »kanon«, hvori en stor snegl transporterede leret til stenformen og videre til afskærerbordet, som var manuelt betjent. På hovedakslen var der

også monteret en ret stor remskive — ca. 70 cm i diameter — til ophalerspillet, som trak en tipvogn ad gangen op fra lergraven til sump med forælter. Maskinanlægget var af ældre dato og noget nedslidt, men brugeligt.

I sydenden af bygningen var der også plads til et håndstrygerbord. Håndstrøgne sten var iøvrigt et eftertragtet produkt fra Baunhøj Teglværk, idet leret var velegnet til blødstrygning.

Efter nogle indkøringsvanskeligheder kunne produktionen starte sommeren 1919, med driftsleder Schou som teglmester. Efter hvad der fortælles, havde Schou mange interesser, der ikke tilgodeså teglværket. Han skulle også allerede vinteren 1921 blive afløst af Georg Christoffersen og hans hustru Annalia.

I Christoffersens tid som driftsleder var der en ret stor produktion men af for ringe kvalitet, hvilket skyldtes, at leret var for magert, alt for mange sten knækkede ved brændingen, og mange blev slidt i stykker under transporten, der foregik med hestetrukne vogne ad grusbelagte veje.

Christoffersen var en venlig mand, som alle medarbejderne kom på god fod med, han var nok i visse situationer for venlig. Jeg kan lige huske den sidste tid, familien Christoffersen var på teglværket — de havde 4 børn, Thora, Jens, Holm og Eva — de flyttede i 1925 til Foersom Teglværk ved Tarm.

Foråret 1925 overtog Chr. Larsen og hustru Kirsten bestyrerpladsen; de kom hertil fra Lunderskov.

Larsen indså snart, at der måtte gøres en indsats for at forbedre kvaliteten på murstenene. Han fik, efter forsøg med at blande klæg i leret, selskabet overbevist om, at dette var vejen frem, og man erhvervede så et engstykke i Aal enge, hvor der fandtes et 1 - 1,5 m tykt klæglag, som var egnet til at blande i leret.

Efter en tids prøvekørsel med iblandet klæg i forskellige kvanta, fandt man frem til, at 15-20% klæg, iblandet leret, forbedrede stenenes kvalitet ganske væsentligt.

I begyndelsen lejede man vognmand til hjemtransport af klæget, og senere, da teglværket anskaffede lastvogn, overtog den transporten samtidig med, at den også skulle levere mursten og drænrør til forbrugerne. Jeg mener det var 1927, man begyndte at blande klæg i leret.

Bestyrer Larsen var en mand af få ord, men fremadrettet og målbevidst, han havde en særlig evne til at få medarbejderne til at tage fat,

og det blev i hans tid, teglværket kom til at gå bedst. Selv om det aldrig blev nogen økonomisk succes, hverken for værket eller medarbejderne, var det alligevel en god arbejdsplads, om sommeren helt op til besættelseårene for 16-18 mand. Der blev i hans tid bygget et halvtag langs hele østsiden, og halvtaget ved nordgavlen, som var brændselslager, blev udvidet, og tørrehylder blev etableret på begge sider af ovnen.

Der blev anskaffet automatiske fyringsapparater, 21 stk. som var eldrevne, og der blev som foran anført installeret anden trækkraft. Der blev også i Larsens tid igangsat en ret stor produktion af drænrør, der fik god afsætning på grund af rørernes porøsitet og frostfasthed.

En væsentlig ting i Larsens tid var ombygningen af ovnen, som fra begyndelsen var opført af rå sten skåret i dobbelt tykkelse, men som viste sig ikke at kunne holde i overhvælvningen. I 1927 eller -28 blev overhvælvningens samtlige kamre nedbrudt, og genopført med ildfaste sten, et stort og kostbart arbejde, som blev udført af murermestrene Brd. Nielsen, Oksbøl.

Det var således ret betydelige investeringer, der blev foretaget i Larsens tid, og som nok har været nødvendige for blot at få teglværket til at køre nogenlunde forsvarligt.

Teglværketsarbejdere 1931-32.

Produktionen af mursten og drænrør var ikke lige stor hver sommer, enkelte år nåede man over en million enheder, andre år med våde somre og svigtende afsætningsforhold producerede man kun nogle få hundrede tusinde enheder. Et par år under den tyske besættelse blev det så vanskeligt at skaffe kvalificerede medarbejdere, på grund af lokkende løn- og arbejdsforhold ved den tyske værnemagt, at man helt opgav at komme i gang.

Nu var bestyrerparret Kirsten og Chr. Larsen, efter ca. 20 år ved teglværket, ved at nå deres pensionsalder, og de besluttede at opsige deres plads i slutningen af 1944 eller begyndelsen af 1945; de rejste til Lunderskov, hvor der var en datter bosat.

I slutningen af 1945 eller begyndelsen af 1946, blev teglværket solgt til automobilforhandler K. S. Kristensen i Esbjerg, og det gamle konsortium var hermed ude af ejerskabet; de fleste af ejerne var nu efterhånden ældre folk.

Det var K. S. Kristensen, som installerede el-motorer, og det var også ham, som solgte ca. 4 tdr. land jord, beliggende vest for de gamle lergrave; køberen var Strandgård Kyndesen. K. S. Kristensen havde kun teglværket igang en sæson ledet af en mand vistnok fra Bramming, som efter sigende ikke havde ret meget begreb om teglværksdrift.

Foråret 1947 blev teglværket solgt til Hansen jun. fra Seest Teglværk, med Anna og Hans Goldenbeck som driftlederpar. Teglværket var i drift sommeren 1947, men ikke i 1948, vistnok af økonomiske årsager. Hansen jun., som skulle fremskaffe driftskapitalen, var ikke nogen god økonom, iøvrigt havde han i Hans Goldenbeck en dygtig driftleder, han var fulgt med hertil fra Seest Teglværk. Hansen jun. havde ellers store planer, han påbegyndte således byggeri af en ret stor direktørvilla, men nåede kun at få kælderen støbt — den står endnu i haven til tidligere driftslederbolig, som nu ejes af Ella og Vilhelm Simonsen.

Vinteren 1949 blev teglværket igen solgt, denne gang til et selskab fra Vendsyssel, vistnok Øster Brønderslev, med direktør Niels Pedersen som ansvarlig leder. Niels Pedersen antog tidligere medarbejder, teglbrænder Harald Larsen som driftsleder, og værket kom pånyigang sommeren 1949, men mere blev det heller ikke til for dette selskab, for tidlig på året døde direktør Niels Pedersen helt pludselig af et hjertestop.

Niels Pedersens enke Mary rejste kort efter til Brønderslev, og jeg blev af selskabets formand H. Lundén anmodet om at passe salget af restlageret af mursten, hvilket var tilendebragt hen på foråret 1950.

Foråret 1951 solgte Brønderslevselskabet teglværket til teglværksejer J. Toft Simonsen, som ejede et teglværk på Hadsundegnen; så vidt jeg husker var købssummen 65.000,00 på visse vilkår. Da Simonsen ikke selv ville bo her, opfordrede han mig til at overtage driftslederjobbet, hvilket jeg accepterede på nærmere aftalte vilkår.

Efter nødvenige reparationer var udført, blev teglværket sat i drift. Jeg var naturligvis betænkelig ved, i så ung en alder at skulle forestå en sådan produktion. Selv om jeg kendte processen i alle detaljer, var det en betryggelse for mig, at jeg havde en farbror, som var uddannet teglværksmand, og som var villig til at hjælpe med råd, hvis og når jeg fandt det nødvendigt.

Produktionen forløb denne sommer, det var 1951, også udmærket, vi producerede ca. 800.000 sten, og det var ejeren tilfreds med. Jeg var også heldig med at antage medarbejdere, idet de fleste tidligere havde arbejdet på teglværket og således kendte arbejdsgangen. I den tid Simonsen havde teglværket, blev der anskaffet gummihjul til samtlige trillebører, hvilket var en meget betydelig lettelse i arbejdet.

Vinteren 1952 solgte Simonsen Teglværket til H. K. Skak. Trøstrup Teglværk og hans svigerfar Hansen, Østbæk Tegværk, og jeg blev antaget som driftsleder, men kun for sommeren 1952, idet det var planen, at Skaks svogre, Alf og Niels Hansen fra april 1953 skulle overtage driften af Teglværket.

Jeg havde om vinteren søgt efter nye arealer, hvor der eventuelt kunne graves ler, bl.a. i Kærup og hos vor nabo Strandgård Kyndesen. Det blev til, at H. K. Skak aftalte med Strandgård, at teglværket kunne købe ler fra et bestemt areal af hans jord, og at Strandgård skulle have en krone pr. tusinde enheder, der blev produceret.

Hjemtransporten af leret blev klaret ved, at der blev lagt tipvognsspor over Jens Kristensens mark til lergraven, en ældre motortrækker og et antal tipvogne blev anskaffet. En ny sump, støbt i beton og med et transportbånd i midten, blev anlagt tildels i det fri, umiddelbart syd for håndstrygerladen, og transportbåndet således placeret, at leret kunne transporteres direkte i forælteren.

Det viste sig, at leret fra denne lergrav var fortrinlig til mursten — nok de bedste som nogensinde er produceret på Baunhøj Teglværk —

det var ikke nødvendigt at iblande klæg. Blot var det skade, at lerlaget i den nye grav var for tyndt — kun 1-1,5 m — derunder var der sand. Arbejdet med lergravningen blev nu betydelig lettet, idet det meste af leret blev taget op med gravemaskine.

Inden vi kunne komme igang i foråret 1952, var det nødvendigt at få bygget en ny skorsten, idet den gamle betonskorsten var blevet lynramt, hvorved der var slået et stort hul ca. midt på skorstenen; dette arbejde blev udført af skorstensbygger Oskar Huvendick fra Sædding — skorstensstenene var fra Østbæk Teglværk.

Vi producerede sommeren 1952 ca. 800.000 mursten.

I marts 1953 overtog Alf og Niels Hansen — svogre til H. K. Skak og sønner af Hansen, Østbæk Teglværk — pladsen som driftsledere på teglværket, de to brødre ledede driften sommeren 1953, 54 og 55, da ejerne besluttede at nedlægge teglværket, vel ikke på grund af afsætningsvanskeligheder, men mere på grund af tiltrængt, nødvendig rationalisering og delvis automatisering, som selv mange større teglværker end ikke har kunnet overleve.

Da produktionen standsede sommeren 1955, og ovnen blev slukket i november, blev salget af mursten passet af Aksel Jørgensen, Søhuse, som dengang boede på Baunhøj, og som havde været teglbrænder en tid forud. Han blev således den sidste ledende medarbejder på teglværket.

Efter at de sidste rå sten var brændt og taget ud af ovnen, begyndte han i 1956 at nedtage en del hylder, som var blevet solgt til genbrug på et andet teglværk, og efter at teglværket nu i de sidste ti år havde været på mange forskellige hænder, blev det egentlige nedbrydningsarbejde overdraget til Ebbe Damgaard fra Janderup, vinteren 1957, og med Marius Nielsen-Vind fra Vrøgum som medhjælper.

Der var i teglværksbygningen store mængder tømmer og lægter af god kvalitet og overhovedet ikke ormstukket — nok på grund af stadig vindsus. Disse mængder af træ blev solgt til rimelige priser til købere fra egnen.

I efteråret 1957 stod kun det murede maskinhus og smedien tilbage, disse rester blev tillige med lergravene og et lille jordstykke nord for driftslederboligen solgt til Jens M. Kristensen, Baunhøj. Driftslederboligen blev solgt til Vilhelm Simonsen, som endnu i dag — 1981 — bebor huset.

Hermed var Baunhøj Teglværks eksistens slut, og selv om det for

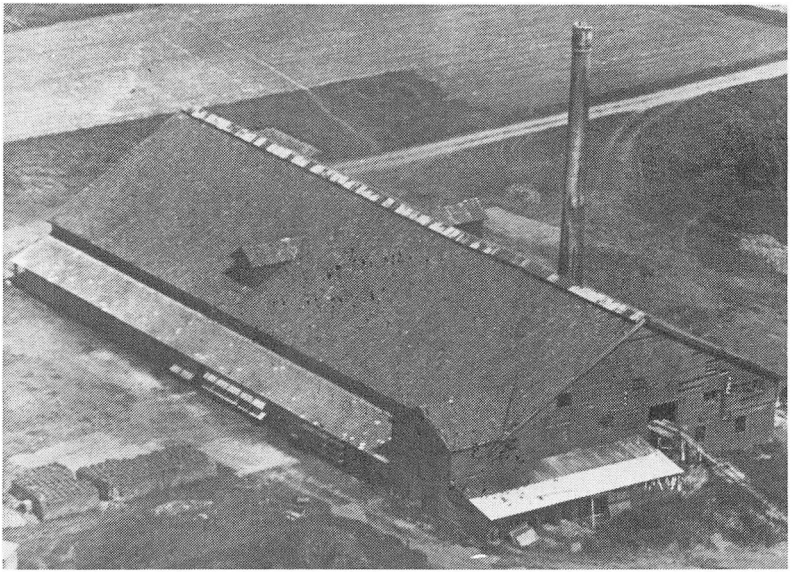

Teglværket ca. 1950.

det lokale selskab, som startede det, kun havde været til besvær og bekostning, blev værket trods dette til gavn for datiden.

I 1960erne var den store lergrav syd for teglværket kommunal losseplads.

Ovenstående er skrevet på grundlag af egne notater og oplysninger fra tidligere medarbejdere på teglværket.

Daglig drift 1920-1955

Alt arbejde op igennem tyverne og trediverne, helt indtil den tyske besættelse, foregik manuelt, undtagen naturligvis ophalerspil, stenmaskine med forælter, valser (2 sæt: 4 valser) og kanon, hvor det bearbejdede og æltede ler, presses igennem stenformen og endelig en lodret elevator til transport til trillerne på tørreloftet.

Arbejdsdagen var i begyndelsen af tyverne på 12 timer, senere på 10 timer og til midt i trediverne 9 timer, også om lørdagen, først i 1945 eller 46 var arbejdsugen på 48 timer.

Arbejdet var slidsomt og indtjeningen ringe; når timelønnen steg, var det kun ganske få ører, og den var sidst i trediverne noget under en krone, og akkordsatsen ved ovn og maskine afpasset i forhold dertil.

Maskinholdet bestod af 9 mand, som var fordelt således:

Tre mand gravede ler, læssede det på tipvogne og med håndkraft skubbede vognene til en drejeskive, som var placeret ved ophalertrossen; ofte sank sporene under de fyldte vogne, som derved afsporedes. Til en normal dagsproduktion medgik omkring 40 tipvognfuld ler.

To mand var i sumpen — når man lavede drænrør kun een mand — sumpen var stedet, hvor blandingen af leret foregik samtidig med, at det blev skovlet i forælteren. Folkene i sumpen skulle sørge for ophaling af de fyldte vogne fra lergraven, en klokke var forbundet med en snor fra lergraven. Når klokken ringede, var det tegn til ophaling. De skulle også sørge for, at leret i forælteren havde en tilpas konsistens, før det gled videre ned over det øverste sæt valser, hvor håndstore sten blev udskilt og over det nederste sæt valser, som knuste de mindre sten, og endelig ned i sneglen, der førte leret ind i kanonen, og derfra igennem stenformen til afskærerbordet, som begge var monteret med diverse stuts til montering af vandslanger, for at give stenene en glat overflade.

Ved afskærerbordet stod en mand — ham kaldte man afskærer — han skulle afskære stenene, efterhånden som lerklodsen kom ud af formen. Han afskar tre sten ad gangen — et kast — og satte det på elevatoren; afskærerarmen var monteret med tre tråde, og det skete ofte, at en tråd sprang, hvis den ramte en lille knast i leret. Det var derfor nødvendigt, at afskæreren fra sin plads i pløret ved afskærerbordet kunne betjene samtlige greb for stop og start, og naturligvis også af andre sikkerhedsmæssige grunde.

Afskærerjobbet var et strengt, ensformigt og helbredsnedbrydende arbejde, altid våd om benene og udsat for træk. Der skulle en stærk ryg til, og arbejdet var særdeles rutinepræget. Skulle en dagsproduktion på en snes tusinde mursten nås, måtte afskæreren følge med i et stadig hurtigt tempo.

Tre mand, fortrinsvis yngre folk, som kaldtes »trillerne« skulle sørge for transporten af de bløde sten fra elevatoren til tørrepladsen på hylderne. De var udstyret med hver sin special-trillebør — med et ca. 1,5 m langt og ca. 60 cm bredt lad, som under transport lå vandret; man kørte med 12 »kast«, d.v.s. 36 sten ad gangen, og det gjaldt om at være hurtig i vendingen. Når trillebøren var læsset, skulle man nå ud og få aflæsset og komme tilbage, inden trediemanden var kørt. Hvis man skulle afsætte sten på hylderne i de yderste ender af teglværket,

var det nødvendigt at løbe med tom trillebør, for at holde elevatoren tømt. Trillerjobbet var et udpræget rutinearbejde.

Ovnfolkene bestod normalt af et hold på fire mand. To i den røde ende — udtagerne — og to i den grå ende — indsætterne, det kunne dog ske, at en af de to indsættere rankede engang imellem, hvis de var godt fremme med indsætningen.

Indsætningen var et ret ansvarsfuldt arbejde, de ubrændte sten skulle sættes på en ganske bestemt måde, og i et ret nøjagtigt antal, omkring 6000 pr. kammer, svingkamrene ca. 7000 sten. I bunden skulle der opbygges 3 røgkanaler, ca. 15 cm brede og ca. 45 cm høje, hvis der fyredes med kul- og kokssnus; lidt højere, hvis der anvendtes brunkul og tørv. Over træk- eller røgkanalerne blev stenene ranket op, under hver række fyrhuller sættes et såkaldt fyrblad, d.v.s. sten således opsat, at brændslet kunne fordeles jævnt fra top til bund.

Indsætterne skulle så sætte papir; det skulle gøres, for at ilden, som befandt sig 7-8 kamre bag ved indsætterne, kunne trækkes fremad ved hjælp af et antal ventiler. Papiret skulle altid sættes bag ved et fyrblad og foran en ventilåbning og slutte så tæt som muligt; der anvendtes altid karduspapir.

Arbejdet ved ovnen var slidsomt, gik især ud over ryg og arme og gav anledning til svære gigtgener. Støv og varme var, ikke mindst i den røde ende, (der hvor stenene var brændt) også meget generende, der kunne ofte være 40-50°C, og stenene så varme, at det var nødvendigt at anvende gummilapper på hænderne; gummilapper brugtes altid, for at skindet på fingrene kunne holde til slidet.

Der udtoges og indsattes hver dag 1-2 kamre, d.v.s. 6000-12000 sten. De brændte sten grovsorteredes i ovnen, blev sat på en trillebør, 90-100 stk., og kørt uden for ovnen til makkeren, som trillede dem til lagerpladsen i det fri, hvor en finsortering fandt sted — facadesten, halvbrændte, helbrændte og klinker.

Een mand var »ranker« — han kunne dog somme tider have hjælp af en af indsætterne — at ranke var et slidsomt og tungt arbejde, det var næsten som alt andet arbejde på teglværket akkordarbejde, og såfremt der skulle tjenes en passende dagløn, skulle der stor rutine til dette arbejde. Det gik ud på, med trillebøren at nedtage ikke helt ovntørre sten fra hylderne på loftet og ved hjælp af »sænkestolene« transportere dem til pladsen på gulvet ved siden af ovnen og stable dem således, at der kunne cirkulere luft igennem hele stabelen, selv om

den var 2-3 m bred. En sådan stabel kaldtes en »ranke«. En mand skulle gerne kunne ranke 12-14.000 på en dag.

Var stenene derimod helt ovntørre, kunne de »klampes«, d.v.s. stables tæt sammen i store stabler, hvis der ikke var plads i ovnen. Trillebørerne, som anvendtes ved ovnen og til rankning, var den traditionelle stenbør af træ med høj ryg, og helt op til 1951 forsynet med jernhjul. De var beregnet til en last af 96 sten. For at lette transporten mest mulig kørte man på jernplader 10-15 cm brede og i forskellige længder, 5-9 m. De måtte jævnligt flyttes hen, hvor der var behov for dem.

Tre »brændere«, som delte døgnets 24 timer, sørgede for brændingen af de sten m.v., som blev sat i ovnen. Brænderne skulle tillige »sætte porte«, efterhånden som indsætterne kom frem med indsætningen af rå sten, og den brænder, som havde dagvagten, skulle også gå til hånde med udlevering af sten.

Af sætte porte vil sige at tilmure portåbningerne i ovnen med to vægge i halv stens tykkelse. Stenene blev blot stablet oven på hinanden og klistret godt til med ler og derefter »svummet« med en kalkkost, for at væggene kunne blive lufttætte. Der skulle sættes 1-2 porte i døgnet, og de samme portsten anvendtes gang på gang. Nedbrydningen af portene efter brændingen påhvilede folkene i den røde ende.

Fyringen foregik de første mange år med skovl — en håndskovl til 2-3 kg brændsel — senere fra ca. 1930 ved hjælp af automatiske, eldrevne fyrapparater. Der fyredes i en zone på 7 × 3 rækker fyrhuller, ildens fremdrift skulle helst foregå i et stabilt glidende tempo og således, at fyring kunne påbegyndes i en ny række for hver 4-5 time, og da samtidig afsætte en række færdigbrændte sten. Ildzonen blev trukket frem ved hjælp af et ventilsystem i hovedtrækkanalen, og ilden gik altid venstre om i ovnen.

Baunhøj sten skulle brændes ved en temperatur på omkring 1100 C°. Disse varmegrader målte man ikke, de skulle kunne ses, når man med krogen løftede en hætte over den centrale del af ildzonen; var stenene hvide i »løden«, skulle man passe på, så var temperaturen som regel for lav, og de skulle så have lidt større kvantum brændsel, ellers blev der for mange halvbrændte sten.

Brænderjobbet var således ikke behæftet med det tunge slid, men det var et ansvarsfuldt arbejde, der krævede en del faglig viden.

Anlægget til håndstrøgne sten betjentes af håndstrygeren, en »disktriller« og en »lappedreng«, og bestod af en »disk«, en platform ca. 70-

Teglværksarbejdere 1941.

80 cm høj ved den side, hvor strygebordet befandt sig og derfra skrånende til 40-50 cm højde i den side, hvor disktrilleren med en specialbygget trillebør ved hjælp af en slidske skulle placere det forarbejdede ler ved håndstrygerens plads; platformen til leret var 5 m^2, strygekar og strygebord var anbragt i højre side af platformens øverste hjørne. Strygebordet var beklædt med okselæder for at lette afglidningen af håndstrygerformen med to sten. Strygekarret til vand var så tilpas stort, at strygeformen let kunne dyppes før hver fyldning. De nystrøgne sten, to ad gangen, blev af håndstrygeren sat på et tyndt brædt, der kaldtes et »lappebrædt«, som var anbragt på et såkaldt lappebord i passende højde, ca. 80 cm, og således indrettet, at lappedrengen nemt kunne gribe om brædtet med de nystrøgne sten og ile hen og anbringe dem sammen med brædtet på tørrehylderne og i løb tilbage efter næste hold. Et ensformigt arbejde, kun afvekslet af håndstrygerens sang eller fortællen historier. Af lappebrædder var der en beholdning på 3-4000 stk. og tørreplads til det dobbelte antal sten.

Til håndstrygeranlægget hørte også to udendørs sumpe, ca. 60 cm dybe og cirkelrunde, ca. 6 m i diameter, med et fast punkt i centrum til fastgørelse af en bjælke og et trisseværk til forbindelse med et hjul på landsiden. Et hjulsæt af en gammel vogn blev anbragt i leret, som

igennem forælteren var blevet passende opslæmmet i vand og nu skulle gennemgå den sidste proces for at gøre leret lindt og blødt til håndstrygning. En hest blev spændt foran hjulet, der støttede bommen, hvorpå hjulparret var fastgjort i trisseværket, og rundt skulle det så gå en time eller to, indtil leret havde en passende konsistens. Dette arbejde var mit første arbejde på teglværket; jeg var nok ikke mere end fem år. Jeg mindes, at arbejdet var meget trivielt, men jeg fik da en femøre for dette arbejde, senere, da jeg var omkring 9 år, blev jeg lappedreng, det var betydelig bedre, der kunne jeg tjene nogle få kroner om dagen. Slutteligt blev leret i håndstrygersumpen glattet ud med et langt brædt og derefter tildækket med våde sække og lagret en uges tid.

I den tid, der var dampdrift og dieseldrift, var der en mand ansat som kedel- og maskinpasser, denne var ansvarlig for smøring af samtlige maskiner og at kedel og dampmaskine altid var veltrimmet. Da der i 1945 eller 46 blev indlagt el-kraft, nedlagdes jobbet som maskinpasser, idet driftslederen da igangsatte og stoppede el-motorerne.

De miljømæssige krav var på den tid ikke store. Man kunne, da der var dampdrift, få et brusebad, som var opvarmet med damp, og rørerne ellers ikke var tilstoppet af haletudser og andet fra den gamle lergrav, hvorfra vandet kom. Da der var dieseldrift var det varme vand kølevand fra denne, og da der kom el-drift, var der ingen bademuligheder undtagen naturligvis koldt vand. Et toilet, et »das« blev ikke indrettet før i begyndelsen af trediverne. En interimistisk frokoststue fandtes, men blev sjældent brugt: man spiste sin medbragte mad i nærheden af arbejdsstedet.

Således har 19 mand og en driftsleder hver sommer tjent til dagen og vejen på teglværket, omend somme tider kun en lille dagløn, andre tider bedre, afhængig af vejr- og afsætningsforhold. Visse somre havde teglværket en produktion på 1-1,2 mill. sten og drænrør. I en af de dårligste somre blev der kun produceret sten i seks uger. Og på trods af mange problemer, både af materiel og økonomisk art, var Baunhøj Teglværk alligevel et godt aktiv for egnen og den tids bygherrer og håndværkere. Baunhøj stenen var lidt mager men havde andre gode egenskaber, når de første var indmuret.

Erindringer fra teglværket: 1923 - 1934 og 1941 - 1955

Siden jeg var fire år, og til jeg skulle konfirmeres som fjortenårig, færdedes jeg hver dag på Baunhøj Teglværk, nok mest om sommeren, når

der var liv og munterhed, og til langt hen på efteråret, så længe der var ild i ovnen.

Min far var ansat på teglværket, indtil sin død som 38-årig i 1930.

Jeg husker ikke, da Amalia og Georg Christoffersen kom til teglværket, det var 1921, men jeg husker tydeligt de sidste 1½ år, de var bestyrerpar, og ligeledes deres børn — Thora, Jens, Holm og Eva; jeg husker også, at jeg var meget ulykkelig, da de rejste herfra for at overtage en ny stilling på Foersom Teglværk ved Tarm.

Det var dog mest i bestyrer Larsens tid, de fleste erindringer har fæstnet sig. Jeg mindes således, at blot jeg var alene, kunne jeg færdes overalt på Teglværket, selv om alt maskineri kørte — det finder jeg i dag mærkeligt — men det kunne jo tyde på, at jeg bar mig nogenlunde fornuftigt ad. Det var da også således, at hvis vi var to eller flere børn, og det skete jo, for det var et interessant sted at være, kunne jeg straks se på Mesters (Larsens) øjne — hvis vi var så uheldige at løbe på ham — at vi gjorde klogest i at forsvinde.

Teglværket betød alt for mig i min barndom. Jeg kendte hver maskindel og alle produktionsprocesser i detaljer. Jeg husker endnu, hvordan man skulle få den gamle dampmaskine igang, og mindes dampfløjten, som gav signal, når arbejdet skulle begynde og slutte.

Fra jeg var 5-6 år, var det altid mig, der skulle hente drikkevand til de tørstende teglværksarbejdere. Der fandtes ingen drikkevand på teglværket, derfor skulle jeg altid hente drikkevandet hjemme hos min mor, i hvert fald til maskin- og ovnfolkene, for der var den undtagelse, at folkene i lergraven bedst kunne lide vandet fra Henriettes pumpe. Jeg kan huske, at jeg bar vandet i de dengang for mig tunge tre pæl flasker; hver mand, især folkene i ovnen kunne nok drikke tre eller fire hele flasker om dagen; jeg skulle altid sørge for, at vandet var godt koldt. Nu kunne det jo hænde, at jeg engang imellem blev opmuntret med en toøre eller en femøre for at sørge for, at alle var velforsynet med drikkevand, men der forelå ingen faste aftaler om den ting. Især folkene i ovnen svedte stærkt, derfor var det nødvendigt med megen drikkelse, og øl eller anden form for læskedrikke var der på de tider ikke råd til. Det var heller ikke tilladt at drikke pilsnerøl på arbejdspladsen.

Som seksårig fik jeg mit første job, som bestod i at genne på hesten, som skulle trække rundgangen over håndstrygersumpen, et ensformigt arbejde, som jeg fik nogle få ører for.

Efter som syvårig at være begyndt at gå i skole, kom jeg efter skoletid til at skille sten. I begyndelsen som hjælper for mesters kone Kirsten, senere overtog jeg selv det meste af dette arbejde, efterhånden som jeg fik færdigheden i at gøre det hurtigt nok. Dette arbejde var akkordarbejde, og det kunne nok give en pæn skilling sommeren igennem. Arbejdet bestod i at skille »kasten« — som bestod af tre sten — således, at de enkelte sten kunne tørre jævnt, og det skulle gøres næsten på klokkeslet, for at de to yderste sten i kasten ikke skulle blive skæve. Prisen for tusinde sten var kun nogle få ører, måske tyve eller højest tredive. Jeg kan huske, at jeg engang satte rekord ved at skille stenene på hele det øverste loft, det var ca. 70.000 sten, det tog også en lang dag.

Som 10-årig fik jeg også jobbet som »lappedreng« i de perioder, der blev lavet håndstrøgne sten. Dette arbejde bestod i at bære de sten — to ad gangen — som håndstrygeren afsatte, direkte fra formen på et lappebræt, som var anbrat på det såkaldte lappebord, hen til tørrepladsen på håndstrygerhylderne. Dette arbejde skulle somme tider, for at følge med, foregå i løb; der skulle forinden et bræt med to sten blev båret på plads, lægges et nyt bræt parat, og således gik det dagen lang, med sang og gemytlige historier.

Jobbet som lappedreng var det bedste, jeg fik lov til at udføre, da jeg var dreng. Det var akkordarbejde, og jeg mener, betalingen var lidt over tre kroner pr. 1000 sten.

Når de nystrøgne sten havde stået på lapperne et par dage eller tre, skulle de stilles på højkant for ikke at blive skæve, og lapperne skulle tages ud af hylderne og samles sammen til brug i næste omgang. Jeg var således istand til, før jeg blev konfirmeret at tjene til mit eget tøj og lidt til, hvilket var til stor nytte og glæde for min mor.

Bestyrerparret Kirsten og Larsen, som de altid kaldtes, var stærkt knyttet til Indre Mission og var meget aktive i den vækkessesperiode, der dengang herskede.

Det var så udpræget, at vi, som dengang var børn og unge, ikke kunne undgå at mærke det i vores hverdag. Ofte, når jeg somme tider ikke kunne lade være med at pusle med mine interesser for havebrug og planter søndag formiddag, kunne det ske, at Kirsten opsøgte mig og foreholdt mig det uheldige i at arbejde med mine haveplanter søndag formiddag, og at planterne nok ville dø for mig, hvis jeg fortsatte. — Det gjorde de nu ikke. En søndag morgen hvor jeg også havde puslet

med mine planter, kom hun til mig og sagde: »du kommer ikke i himlen Henrik Peter!« Den søndag formiddag tror jeg nok, jeg forlod mine planter. Ja, hun havde stor magt over arbejderne på teglværket og også over hele nabolaget.

For at få arbejde på teglværket, skulle man helst tilhøre Indre Mission, og om man ikke var omvendt eller frelst, som jeg husker, Kirsten sagde, så måtte man dog give det udseende af at være på den rette vej. Alene dette kunne nok give store forviklinger i dagligdagen på teglværket.

Larsen, som iøvrigt var en meget dygtig driftsleder, ledede arbejdet med fasthed og hård hånd — hans vilje var lov på arbejdspladsen. Jeg har aldrig set ham i en situation, hvor han ikke skabte respekt om sin person. Han var en mand af få ord, og arbejderne stolede på hans gode evner som arbejdsleder, og han holdt i reglen hans stærke indre missionske tro for sig selv, hvorimod Kirsten missionerede både ude og hjemme. Hun kunne således ikke lade være med at blande sig i medarbejdernes liv og færden på arbejdspladsen og ej heller i de enkeltes privatliv. Det kunne jo nok være særdeles generende, men hvad skulle man gøre, man skulle jo gerne beholde sit arbejde, og somme tider på skrømt opføre sig sådan, at man kunne gøre sig fortjent til at få arbejde næste år igen. Sådan var betingelserne på den tid, og det måtte man leve med.

Kirsten forsøgte sig stedse som aktiv sjælesørger over for mig og mine to søstre i vore børneår. Jeg har ofte tænkt på, om det var, fordi hun fuldt og fast troede på, at det var hende, der havde omvendt og frelst min far, inden han blev syg og døde i 1930, og som sådan også følte et ansvar over for os. Min farbror, som også var ansat på teglværket, kneb det mere for Kirsten at få bugt med i så henseende. Han havde ikke noget imod at indordne sig under et hæderligt kristenliv men agtede ikke at adlyde Kirstens strenge krav til kristenlivet og sagde det rent ud.

Der skete heller intet i den anledning, han beholdt sit arbejde på teglværket år efter år, så længe han ønskede det, men det var nok også, fordi han bag sig havde særlige kvalifikationer på teglværksdrift, så ham ville man nødig undvære.

Nu var det jo ikke alle, der kunne leve op til de særlige religiøse krav, der næsten blev stillet for at kunne få arbejde og beholde det.

Engang en mand ved ovnen for at spare tid havde undladt at sætte

papir, som han skulle, blev afskediget for forsømmelighed og derved havde bragt sig i en katastrofal situation, greb han til det usædvanlige, på et tidspunkt hvor han vidste, at Larsen var et ærinde i byen, at gå ind til Kirsten, foldede sine hænder og bad og tryglede om tilgivelse for sin brøde. Det lykkedes også, men han skulle love at omvende sig og tilkende sig Indre Mission.

Samme mand, der nu aldrig blev særlig stærk i troen, men var i besiddelse af evnen til at lære sig nogle af bibelens skriftsteder udenad, ligesom han var i stand til at synge visse salmer udenad, gjorde sig ofte bemærket overfor Kirsten med disse skriftsteder og salmer, og en gang han rigtig gjorde sig over for hende med skriftsteder og salmer sagde hun til ham i andres påhør: »Broder, du er større end mig«. En tid efter fik han et job som søndagsskolelærer i missionshuset, men da sagde min mor, at nu skulle vi ikke mere gå i søndagsskole, for hun kendte vedkommende for godt. Hans gerning som søndagsskoleleder blev da heller ikke af længere varighed.

Kirsten kunne ikke — sikkert på grund af hendes stærke religiøsitet og vækkelsestrang — lade være med at blande sig i medarbejdernes liv og færden. Således påtalte hun ofte, hvis hun erfarede, at nogen havde været ude i udskejelser som kortspil eller dans — ludospil kunne gå an, men selv æselspil var den ondes værk.

Kirsten og Larsen kørte hver søndag i deres Fordbil til gudstjeneste i Varde, hvor en Indre Missions præst prædikede. Præsten her i Aal var i Kirstens øjne ikke troende nok til at de kunne søge hans prædiken. Og således var det heller ikke så vigtigt, at arbejderne på teglværket gik i kirke hver søndag, men i missionshuset skulle de engang imellem vise sig.

Ovenstående er ikke skrevet for at nedvurdere Kirsten og hendes stærke trang til at påvirke sine omgivelser, for hun var virkelig en venlig og hjælpsom kvinde, der ville alle det bedste, og jeg har aldrig hørt nogen tale nedsættende om hende.

På Teglværket kom der ofte, da jeg var dreng, vagabonder, som bad om lov til at overnatte på ovnen, hvor de kunne rede dem et lunt natteleje ved hjælp af gamle sække og andet forekommende. De ankom som regel sidst på eftermiddagen og skulle så til at lave lidt mad på en medbragt primus eller over et af fyrhullerne på ovnen. Ofte kogte de kartofler i en blanding af kogesprit og vand.

Mange af disse »landevejsstrygere« kom til teglværket år efter år, og

vi kom til at kende dem; de fleste var såmænd hæderlige mennesker, der blot søgte denne livsform.

Engang fortalte jeg min mor, at der var kommet »bissere« på ovnen, det må have været i jordbærtiden, for hun gav mig en skål fyldt med jordbær, som jeg kunne give dem til deling. De blev så glade for disse jordbær, at de bød mig en portion af deres med kogesprit sammenkogte ret, hvilket jeg dog undslog mig for, jeg sagde, at jeg lige havde spist og derfor ikke var sulten.

Interessant var det at sidde oppe på ovnen sammen med disse frie fugle og lytte til deres historier og oplevelser.

Vi havde engang en teglbrænder, jeg siger vi, fordi jeg betragtede mig som en del af teglværket. Han havde fuldskæg og så for mig ud til at være meget gammel, han var ofte bange ved nattetide, når vinden peb i den store bygning, og teglværksuglen tudede, og andre uhyggelige lyde kunne forekomme. En nat ved midnatstide listede et par store drenge op på det øverste loft, som lå over ovnen, og lod nogle små lerstumper falde ned foran den gamle brænder, der gik på ovnen, han blev så forskrækket, at han tabte både fyrskovl og krog. Han kunne også blive meget bange, hvis en trampede hårdt på broen, der førte op på ovnen.

Jeg husker, engang vi fik en ny triller, som ikke var øvet til jobbet, han blev så afrakket allerede til middag den første dag, at han ikke orkede at cykle hjem til middag men lagde sig til hvile på ovnen i middagspausen. Jeg bragte ham en flaske drikkevand.

En stor begivenhed var det, dengang den første lastvogn blev anskaffet. Jeg husker, at den første, der kørte med bilen, var søn af en af aktionærerne; stolt bød han mig på en køretur i dette vidunder, det var en Chevrolet årgang 29 eller 30. Det var dengang en stor oplevelse.

Han, der egentlig skulle køre med lastbilen, kom her til egnen fra Lunderskov og var teglværkschauffør i mange år, helt indtil den tyske besættelse.

Engang jeg hjalp ham med at køre træ hjem fra skoven, fandt vi i en brændestabel en rede med 4 mårunger, dem tog vi med hjem til chaufførens hund, som netop havde fået hvalpe. Den overtog mårungerne, som diede hos den, til de blev store og kunne klare sig med andet foder. Mårungerne blev, da de var voksne, solgt for 40,00 kr. pr. stk., og jeg fik pengene for den ene af dem.

Ovenstående er glimt fra teglværket i min barndom og ungdom til

1934 i oktober måned. Fra foråret 1941 var jeg igen tilknyttet teglværket, indtil man i 1942 indstillede driften på grund af mangel på brugelig arbejdskraft. Tyskerne lokkede den gang med store lønninger og ikke så meget arbejde.

Foråret 1951 kom jeg atter til teglværket, som driftsleder for den daværende ejer J. Toft Simonsen, der nok mente, jeg kunne klare dette job for ham, nu da jeg alligevel havde tilbragt det meste af min tid der. Efter at Simonsen havde solgt teglværket til H. K. Skak blev jeg også i 1952 indtil april 1953 ansat som driftsleder for ham.

Fra foråret 1953 var min tilknytning til teglværket forbi.

Jeg har ikke i ovenstående erindringer nævnt navne på teglværksarbejdere, jeg har omtalt, selv om jeg har kendt dem personligt, såvel som øvrige arbejdere på teglværket. De allerfleste af dem er i skrivende stund borte for stedse.

Selv om det nu næsten er 25 år siden, teglværket blev nedbrudt, kan jeg stadig for mit indre øre høre de karakteristiske lyde fra maskinerne, og især valsernes gnækken, når stenene knustes, og lydene, som ophalerspil, elevator og sænkestole efterlod sig.

Sidste hold teglværksarbejdere 1954-55.

FREMAD
ORGAN FOR UNGDOMSFORENINGEN I FAABORG

»Fremad« Organ for Fåborg Ungdomsforening 1890 er håndskrevet. Redigeret af Mads Thomsen, søn af Thomas Pedersen, Vrenderup, nu »Hedelund«. Mads Thomsen var uddannet lærer, en tid vinterlærer i Vrenderup, og en tid i Aarhus. Mads Thomsen blev senere lærer på Ankjær skole ved Vejle.

»Fremad« er opbevaret og gemt af Hans Laugesen, Grene. Han er født i Jyllerup, har læreruddannelse fra Hoven ca. 1880 og fra et seminarium i København, blev gift med Hans Christensens datter Anne, overtog hendes fødegård »Grenegård«. Skrifterne en gave fra Hans Laugesens datter Kaja Klausen, Glejbjerg. Oplysninger fra Arkivleder Olga Pedersen, Aastrup, om familien Laugesen.

Materialet er venligst stillet til rådighed for Lions Club, Varde af arkivleder Anne Nielsen, Fåborg.

Lørdagen den 15. Februar 1890.

Det hvormed vi som unge sværmed,
har vi os ej i Stormskridt nærmed,
Afstanden voxed, Glansen er bleget,
Syn har vi skiftet i saameget,
Vejen slap da vi troede den funden
Målet blev dog den sammen i Grunden.

Hvorfor vil vi nu udgive et Blad?

Fordi vi derved faar et Vaaben mere at kæmpe med. I en af Ungdommens Opsange staar der: »og alle Vaaben maa vi ha med, de sliber alt de Skorper saa smaat, og vi vil lære at føre dem godt.

Lære ret at gjøre Lyst,
hvor vi satte vor Fod
og i gjennem Livets Dyst
bære Ungdommens Mod.«

Ja alle Vaaben maa vi ha med. Der er nok at kæmpe for, men det gjælder da om, at vi kúnne brúge dem. Derpaa er det jo vi øver os i Ungdomsforeningen, og dertil er det ogsaa, dette Blad skal bruges. Dagbladene og andre Tidsskrifter er et udmærket Vaaben, naar de

blive ret brúgte, og de har en stor Magt i vort Samfúnd. Gjennem dem kan mangen god Sag føres for Almenheden, og Folket kan derigjennem oplyses om de Spørgsmaal, der ere fremme, og muligvis komme til at indse Berettigelse af disse og faa Lyst til at arbejde for Løsningen af dem. Men det gjælder da ogsaa om, at Folket selv fører deres Krav frem i Bladene. Det er intet Under, at vore Aviser ofte ere saa tørre, da der i Reglen kun ere nogle faa Arbejdere ved et saadant Blad. Ofte fyldes de derfor ogsaa med Søer, som have faaet en hel Snes Grise, og lignende Ting. Hvis der var Mænd og Kvinder af Folkets Midte, der skrev, vilde flere føle, at de Sager, der omhandledes, vedrørte dem. Men lad os unge derfor øve os i at føre en Pen og bringe vore Tanker frem paa Papiret, først her, siden andre Steder, hvis Forholdene tillader det.

Dette Blad har en Sorg mindre end andre Blade, nemlig den at faa Holdere. Dog gjælder det alligevel om at faa noget at fylde det med, men det kan vi sagtens faa, naar blot Foreningens Medlemmer vil. Derfor opfordre vi alle, som har et eller andet paa Hjerte, som det nok vilde have ført frem, at skrive derom. Det bliver ikke let for simple Ting; thi dem kan vi bedst magte. Selv om det kun er korte Stykker, er det dog bedre end intet, og andre kan maaske føje mere til. Ingen maa tænke: Mon de har faaer noget i Bladet men derimod: Jeg maa se at give et lille Bidrag til det. Ingen maa heller ikke tænke, at hún eller han ikke kan skrive smúkt og godt nok, det er slet ikke det, det kommer an paa, bare I kommer med noget. Rimeligvis vil der komme Forhandling om forskjellige Spørgsmaal, hvilket vi af Hjærtet ønsker, men vi haabe, at den maa blive ført i en sømmelig Tone og at enhver kúnde sætte som Motto for sit Stykke:

Ikke Personen, men Sagen.

Gid da dette úbetydelige Foretagende maa bringe os lidt Glæde og Gavn, og gid det maatte blive et lille Blad i vor Mindekrans fra Ungdommens Dage.

Det første, man bliver blind paa, er i Almindelighed Øjnene. Jeg vil med følgende faa Ord søge at sprede Lys over denne mørke Taage, hvori saa mange Mennesker vandre hele Livet igjennem. Der er mange og store Spørgsmaal, som det er et hvert Menneskes Pligt at gjøre sig bekjendt med. Lad os tage et af dem frem, det der ligger nærmest for Haanden, »det saakaldte Ægteskab.«

Jeg vil først fremsætte nogle af Ægteskabets Grundpiller og dernæst undersøge, hvorledes de ere i deres nøgne Virkelighed. For det første Kjærlighed, som er Grúndlaget for Ægteskabet, og Ægteskabet, som er Grundlaget for Familjelivet, og Familjelivet, der er Grundlaget for Samfúndslivet. Hvad er nú i Grunden Ægteskab?

Skal man give et bestemt Svar herpaa, kan jeg i Følge mine Anskuelser ikke give andet end dette, at kun det er Ægteskab, som indgaaes af den inderligste Kjærlighed og den dybeste Sympati, og som tilbringer hele deres Liv i dette. Men hvorledes skal vi forsvare den kirkelige Ceremoni lige over for denne Theori, der ikke alene er en Theori, men ogsaa en Lov, som bryder alle Skranker. Ja, men Præsten siger jo da, at de maa godt begynde, lykkelig fortsætte og sagligt ende det. Det lyder jo ligesom, at naar de kom til Præsten og blive viede sammen, at de da først skúlde begynde deres Ægteskab, som jo er en bundfalsk Løgn, og naar der lyses, siges der, der lyses til Ægteskab for den og den, altsaa: Ægteskabet er noget, der vil komme, efter den bestaaende Gejstligheds Mening. Jeg skal nu søge at gjendrive denne Mening, som forblinder saa mange og fører dem ud i Elendighedens Jammerdal, og Livet, som kunde have været saa sødt, bliver saa súrt og for mange ligefrem et Jordisk Helvede. Lad os følges ad et Øjeblik til et eller andet Marked. Vi gaar hen og kiger ind i Danseteltet, hvad ser man der stort andet end Fúldskab og Fjasen, især naar det lakker mod Enden. Hvad er Grunden til det? Svaret ligger nær, det er den almene Mening om Ægteskabets Begyndelse, at det begynder, naar Præsten lægger Haanden paa Hovedet. Jeg har hørt Folk tale om, at man nok skúlde komme til at tænke sig om, naar man kom op for Alteret. Min Paastand er nemlig den, at Ægteskabet begynder saa snart, som et Par Mennesker, Mand og Kvinde har meddelt hinanden deres inderligste Følelser for hinanden. Dette er Ægteskab og intet andet, og saa tænker jeg nok, at ethvert samvittighedsfuld Mennske ikke vil søge Danseboderne for at finde sig en Kjæreste eller Markedskjæreste, som man siger. Dette Ord »Kjæreste« betyder jo det kjæreste, som man har, og naar man saa tænker, hvad man gjør, naar man bruger denne Bedrift, som før er nævnt, saa er det jo ikke andet end at fremme Prostitutionen, dette samfundsbrydende Element. Skylden for det hele ligger i to Hovedgrúpper nemlig, Gejstligheden som holder Folk i Uvidenheden, saa de vide ikke, hvad de gjøre, og for det andet de bedre stillede Klasser, som volder de største moralske Ødelæggelser, dem, som sammen med

Præsterne optræder som Syndens, Moralens, Religionens, Ægteskabets og Fædrelandets nidkjære Stridsmænd. Lad os gaa os en lille Túr om i Kjøbenhavn og úndersøge de forskjellige steder og faa vide, hvad der foregaar. For det første de kortvarige Forbindelser, Stævnemøderne, Skovtúrene og Korrespondancerne, om hvilket jeg kan henvise til Østergade, Dagstelegrafens Spalter, Tivoli, Restaurationen efter kl. 11, Pavillonerne og Danseboderne. Men úden at fordybe os i Detailler, der ere overflødige for den vidende og farlig for den úvidende, tror jeg at kúnde gjøre Regning paa de flestes Samstemning, naar jeg paastaar, at den allerstørste Del af den mandlige og en ikke ringe Del af den kvindelige Ungdom i Praksis hylder en Kjærlighed, der næppe kaldes saadan. Skúlde der virkelig endnú i denne Beretning findes en eller anden Thomas, trøster jeg mig til, at han vil blive overbevist, naar han henvender sig til Politiken, Lægerne eller Statistiken. I Aaret 1869 var de úægte Fødsler i Berlin ca. 50 p.C., og i de sidste Aar skal Forholdene have forværret sig endnú mere. For Danmarks Vedkommende viser de uægte Fødsler sig at være 30-40 p.C. Det værste ved det hele er imidlertid de uhyggelige Forhold, hvorúnder de stakels Børn kommer, der uden egen Skyld blive stemplede med Mærket »Uægte«. Medens kún 28 p.C. ægte Børn dør inden deres femtende Aar, gaar i samme Tidsrúm ikke mindre en 59 p.C. af de úægte Børn ud af Verden. Og til hvormange Mord giver ikke den hele hæslige Ordning Anledning. Hvert Øjeblik fortæller Aviserne om Barnefødsler i Dølgsmaal eller Barnemord. Lige overfor saadanne Kjendsgjerninger forbavses man over, at en Storborger tør staa frem og tale om Moralitet, thi hvem er det, som om Aftenen gaar efter Damerne paa Østergade i Kjøbenhavn f.ex. Hvem er det, der fylder Tivoli om Sommeren, hvem er det, der i Dameselskab om Natten drikke Champagne paa Restaurationerne, hvem er det, der leje elegante Lejligheder til enlige Damer? Hvem er det, der fylder Postkasserne med postrestante Breve? Ingen andre end de højere staaende Klasser i Samfúndet. Jeg vil ikke i moralsk Henseende úbetinget forsvare den mindre klasse, men saameget er vist, at den Fordærvelse, der ligger deri, har sin Rod i Samfúndets højere Kreds, saalænge der gaar gamle Drivere og únge Slynger, der gjør det til deres Livsopgave at forlokke únge Piger, der ere opdragne únder Nød og Sult, saalænge kan der ikke være Tale om at opnaa noget til det bedre. Og kommer Storborgerne til os med úmoralske Teorier, saa har vi intet andet Svar til disse úmoralske Praktikere

end dette: Fej først for Eders egen Dør. Ja, jeg kunde forklare det mere tydelig, naar jeg kúnde fortsætte paa flere Ark, men Tiden er kostbar. Jeg vil nu af mit inderste Hjerte bede enhver, der tænker paa at indgaa i Ægteskab, at betænke, hvad han eller hún gjør, naar de love hinanden Ægteskab, og grúndig úndersøge den andens Mening og saa af inderste Hjerte forklare, hvad de mene, thi det er jo dog ens inderligste Ønske at faa sit Hjertes dybe Følelser udtrykt i Ord for den, man elsker. Bare dog denne Følelse kúnde gjennemtrænge ethvert Menneske, saa er jeg stærkt overbevist om, at der blev mere Lykke og Glæde, end der har været tidligere. Saa kúnde man úndvære mange Daareanstalter og Tugthúse, og Skoler og Forsamlingshúse kúnde indtage deres Pladser. Der vilde herske Fred og Lykke, og Kjærlighed vilde overalt bo og bygge, og det vilde staa klart for ethvert Menneske, at de vilde komme til at staa hinanden bi baade i Medgang og Modgang, i Sorg og Sygdom, i Ungdommen saavel som i Alderdommen.

Frejdig se fremad og på hvad,
Du før har bedrevet.
Gjør dette enhver, det gjør den,
der har det skrevet.
En Ven af Sandhed,
Skal og Kjærne.

Ofte forsvare vi vor Mening, mindre fordi vi tro, den er rigtig, men fordi vi have sagt, vi tro, den er rigtig.

Vi leve egentlig kún det vi elske.

Redigeret af
Mads Thomsen, Vrenderúp

Fra Fåborg biblioteks forhandlingsprotokol: Allerede i 1880'erne fandtes der i Fåborg, en ungdomsforening, der også havde til formål at skaffe sine medlemmer gode nye bøger at læse. Omkring århundredskiftet blev ungdomsforeningen til en læsekreds.

Senere stiftedes Fåborg Ungdomsforening i Fåborg den 12. januar 1914, hvortil Jeppe A. Ravn, Fåborg var indbyder. Der berettes intet om, at der før blev en ungdomsforening igen.

— — —

SPREDTE TRÆK FRA EN SVUNDEN TID

Jeg er født i Hallum i Kvong Sogn, hvor jeg fik min første boglige viden i Hallum lille skole, sammen med de elleve andre kanutter på billedet. Det var jo i grunden lidt enestående, at der var kun drenge og slet ingen piger, i hele to år i samme klasse, under lærerinde Magny Mogensens ledelse.

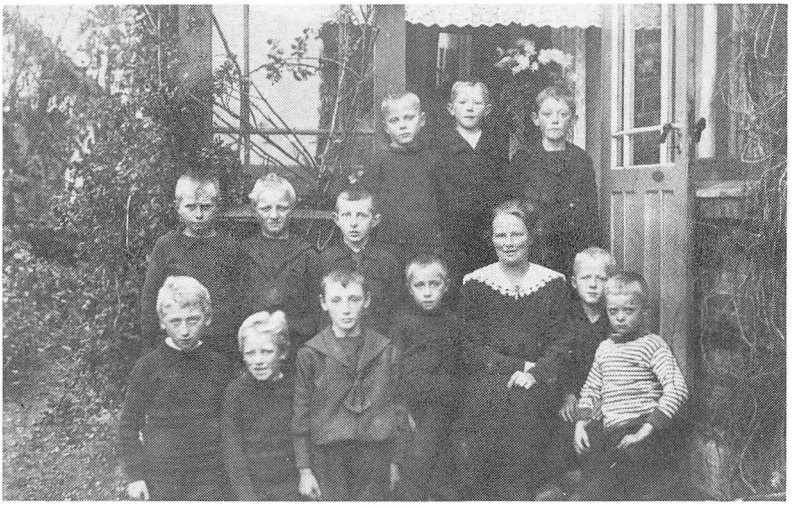

I begyndelsen regnede jeg slet ikke så meget på det at gå i skole. Jeg skal heller ikke forsøge af skrive noget om de syv år af min skoletid, blot erindre om den sidste skoledag, som står meget klart for mig. Da degnen, som vi sagde (Lærer Grønbæk), havde givet os de sager, som han havde taget fra os i de år, skoletiden udgjorde, det kunne være hundepistoler, piber og stenslynger o.s.v., holdt han en lille tale. Heri sagde han blandt andet: Det er to ting, I skal vogte jer for, det er lus og løgn. Herefter sang vi Morten Eskesens »Fremad er verden vilde røst«, og min skolegang var så færdig, og jeg skulle skynde mig hjem og harve med kultivator.

Om Hallum vil jeg gerne nævne følgende. Der er slet ikke bygget et

eneste hus i alle de år, jeg kan huske. I min barndom var der i Hallum en fin gammel mølle, med svikstilling og med hvide lærredssejl på vingerne, hvorpå der, som reklame, stod »H. Stensens Aga Margarine.« Hvornår møllen var bygget, husker jeg ikke. Det var Johannes købmand i Stundsig, som man kaldte ham, der byggede den. Folk sagde om ham, at han var lidt slem til at drikke, og at soklen blev støbt i brændevin. Om det passer, ved jeg ikke.

I 1918 eller 1919 startede Marinus en bilrute, Aasted - Kvong - Varde, med afgang fra Aasted kl. 13.00 og ind over Mejls 2 gange om ugen. Han kørte med en åben Jackson vogn med plads til 5 passagerer. Var der flere, der skulle med, blev der lagt et brædt over de bageste døre, så kunne der være plads til to mere.

Jeg kan jo sådan lige huske 1. verdenskrig. Nogle af de mænd, jeg tjente hos sidst i tyverne og først i trediverne, kunne berette om deres afrejse fra Lunde station til deres indkaldelse i sikringsstyrken. Afrejsen fandt først sted efter indtagelse af gode punche på Lunde Kro og efter afsyngelse af sangen »og hvem skal marken pløje, og hvem skal græsset slå«.

Det med biler har altid haft min interesse. Fra jeg var dreng har jeg altid ønsket at komme til at køre bil, og når der, derhjemme, kom en bil omme ved Hallumgaard, så kunne jeg lige nå at løbe op til sognevejen og se den, når den passerede forbi. Jeg husker også, når vi kom fra Kvong skole, at vi af og til så en stor lastbil holde ved brugsforeningen og læsse kraftfoder, i form af løse kager, af . Det var en stor begivenhed dengang bare at komme til at se en bil.

Det var store efterkrigsbiler på fast gummi og med kædetræk i stedet for som nu med kardan, og iøvrigt uden førerhus. Vi gik aldrig hjem, førend vi havde set lastbilen sætte sig i gang. Den kunne køre med den fantastiske fart af 18 km i timen. Den første på egnen, som startede med lastvogn, var den daværende uddeler Peder Vies, og det var med en Ford T-model 1924. Den kunne laste ca. 1500 kg eller 15-19 grise og kørte til Esbjerg og Varde med grise og havde foderstoffer med retur. I 1926 fik han en Chevrolet, med høje sider så der også kunne køres med kreaturer. De stod på langs af vognen og kneb det, kunne der stå en kalv bagved, der ikke så særlig godt ud, når den kom til bestemmelsesstedet. I 1928 anskaffedes 2 nye biler, en lastvogn og en personvogn, som blev brugt til udlejning. Dens første tur var til et stort gymnastikstævne i Sønderborg. Det var sådan set der, at jeg fik

min første undervisning i at køre bil. Når jeg kunne se mit snit til at komme med, fik jeg altid lov til at køre, når der ikke var læs på. 1934 fik jeg førerbevis, hvilket kostede mig den formidable sum af 34 kroner. Min første bil blev en Oldsmobile, årgang 1926, som jeg måtte give 925 kroner for.

Der skete nu det, at vores uddeler omkom ved en ulykke på en jagttur, og hans vognmandsforretning blev overdraget til en af hans chauffører.

I 1935 havde jeg været elev på Borris Landbrugsskole og blev i 1936 tilbudt at blive chauffør i ovennævnte vognmandsforretning, hvad jeg simpelthen ikke kunne modstå. Der var 2 lastbiler og 4 personvogne samt 2 chauffører i forretningen. Jeg kørte mergel omtrent hele den sommer fra forskellige lejer her i Vestjylland.

Nogle mænd i Hallum og Kvong havde på det tidspunkt opkøbt Kvong Landhede, som de agtede at opdyrke, hvortil der skulle bruges mergel. Heden blev pløjet i ca. ½ alens dybde og derefter jævnet lidt med harve. Derefter kom vi med mergelen. Det var hårdt ved de gamle biler i den varme sommer. Især når vi skulle op i den nordligste ende, kogte bilerne som lokomotiver. Al mergelen til denne hede blev hentet i lejet ved Hindsig.

Det var slet ikke nemt at holde bilerne i orden. Vi kørte altid med overlæs (½ favn eller 3,6 m af gangen). Der var jo også noget, der

Billedet er fra lejet i Hindsig. Forfatteren er nr. 2 fra venstre i anden række.

dengang hed færdselspolitiet, af hvem jeg en dag blev taget. Bilen må have været ringe, for dagen efter stod der i avisen som overskrift »En dødssejler«.

I forbindelse med opdyrkningen af Kvong Langhede fandt man et par store sten, der med megen besvær blev kørt hjem og opstillet i et lille anlæg i Kvong.

På den ene står følgende skrevet af vores gamle lærer Grønbæk:

Isen bar mig fjeldets barn
sænked mig i jordens skød
løftet blev jeg
sognets mænd mig satte her
fortiden taler, men nutiden
lever og spørger
fremtiden tier

På den anden sten står:

Som sandet rinder
så sagte i timeglasset ud
så svinder de dage
du knap nok selv ved.

Engang i Frisvad, hvor vi kørte mergel ud på Orten Hede, opstod et tordenvejr med megen regn og lynnedslag, hvorved en gård antændtes. Vi entrede straks en af bilerne for at komme ud og se på branden. På vejen derud holdt en mergelbil i grøften. Vi gjorde holdt, og Johannes sagde da til Viggo, der kørte denne bil. »Nej, er do kjør i æ grof«, ja, siger Viggo. »A kjor te sid for en lyn« »Nej, gjo do«.

Som tiden gik, spekulerede jeg på selv at få en forretning. Jeg var først ude i Oksby for at købe, men det blev ikke til noget. En fætter anviste mig en vognmandsforretning i Gaarde, som jeg så købte for 16.000 kr.

Den 3. maj 1939 ankom jeg til Gaarde omkring middagstid og blev budt velkommen af Magnus Pedersen, der sagde, at vi skulle til Esbjerg med det samme for at hente 3 tons solsikkekager til foderstofforeningen. Jeg kørte hen og fik 30 l benzin på bilen. Det kostede ialt 9 kr. Hele fortjenesten på turen var 13,45 kr. Det var jo ikke stor dagløn til 2 mand taget i betragtning, at det var løse kager, der skulle bæres ind. Men daglønnen blev reddet, for vi købte i Esbjerg en hel kasse levende rødspætter, som vi så solgte derhjemme med god fortjeneste. Som før omtalt gik året med kørsel af svin og kreaturer til Esbjerg og

returlæs til brugsen og foderstofforeningen samt nogen kørsel med tørv og brunkul til teglværk og mejeri. Jeg havde dengang også et stort udbytte af at køre for teglværket. Der var vedtaget en lov, hvorefter man kunne få 50% tilskud til grundforbedring og det betød, på teglværket, en enorm produktion af drænrør. Fiilsø Avlsgaard var på det tidspunkt en stor aftager, ligesom der leveredes til mange andre store projekter.

I foråret 1940 begyndte der jo en begivenhedsrig tid. Den 9. april var jeg stået op kl. 04.00 for at køre noget kunstgødning til Hauge brugsforening, inden jeg skulle til Esbjerg med et læs kreaturer. Jeg kunne ikke forstå, hvad det var for en motorlarm, som jeg hele tiden hørte i det fjerne. Jeg fik kreaturerne samlet og kom hjem til morgenkaffe inden turen til slagteriet. Her fik jeg så af naboer og min kone at vide, hvad der var ved at ske.

Om eftermiddagen var jeg også i Esbjerg. Da var der næsten ikke til at komme frem for tyske biler. Mangelen på brændsel gjorde sig snart gældende, især på kul til mejeriet, så der blev hamstret, alt det man kunne. Men som tiden gik, måtte man jo nøjes med halvvåde tørv og brunkul.

Kristi Himmelfartsdag i 1940 fik vi besøg af 2 tyske officerer, der kørte i en stor flot Mercedes. De gik ind i vores garage, skrev noget op i en lommebog, og kørte uden at sige noget til mig. Nogen tid efter blev der ringet fra politistationen i Varde, at jeg skulle fylde bilen op med benzin, holde mig i nær kontakt med telefon og ikke køre ud om fredagen. Det gjorde jeg nu alligevel, men fredag aften ringede politiet besked om, at jeg skulle aflevere bilen i Vrøgum næste dag kl. 08.00. Det var jeg ikke ene om, jeg vidste, at nogle af mine kolleger led samme skæbne. Da vi afleverede bilerne, fik vi et bevis for det, hvorefter vi blev sendt hjem med en af Rask Sørensens busser, som så igen skulle hente os senere, såfremt vi skulle til at køre med bilerne. Det skete nu aldrig. Bilerne stod så en månedstid i Vrøgum. De fleste af os havde jo kun en lastbil, og vi havde heller ikke fået tilsagn om erstatning eller noget for afsavn. Omsider kom der bud om, at vi skulle stille på daværeden Hotel Phønix i Varde og hente, som en slags betaling, nogle hundrede tyske mark. Hertil blev vi beværtet med en mægtig frokost med øl og snaps og fik samtidig besked om, at vi dagen efter kunne hente vores biler samme sted, hvor vi havde afleveret dem.

I den tid tyskerne havde min bil, var det jo ikke let at drive vogn-

mandsforretning. Jeg var nødt til at have en anden bil og tog så til Tarm og købte en lille 31 Chevrolet til en pris af 2200 kr. Da den gamle bil blev frigivet, stod jeg pludselig med 2 biler og skulle så se, om der kunne blive arbejde til dem begge. Frivillig eller ufrivillig kom jeg som en af de første til at køre med folk. Arbejdet på Esbjerg flyveplads var på det tidspunkt i fuld gang. Jeg havde antaget en mand til at køre folk fra Gaarde og Tistrup til Esbjerg mod at betale ham 2 kr. pr. dag. Jeg fik så, hvad bilen indkørte, på flyvepladsen hver dag, mod at betale benzinen (syntetisk), som vi fik hos tyskerne. Benzinmangelen var allerede ved at gøre sig gældende, og benzin var stærk rationeret, som en anden drivkraft fik jeg derfor en generator monteret på bilen. Godt tørt bøgebrænde var det bedste, man kunne fyre med, men lette tørv og grankogler kunne også bruges.

Det var uheldigvis de år, vi havde de hårde vintre, så det var ikke altid lige rart at køre på gas, især kunne det være vanskeligt at få bilen startet om vinteren. Det kunne også ske, at der gik hul i den indre kedel, hvilket bevirkede, at motoreren løb fuld af tjære. Det kostede som regel 2 dage på værksted. Som følge af de hårde vintre kunne man heller ikke få bilen vasket, så man måtte køre med skidt og møg i bilen hele vinteren eller forsøge at hugge det af med en skovl.

På det tidspunkt i 1943 var alle små biler jo opklodsede, så vi vognmænd kørte både til bryllup og begravelse. Jeg husker, at det ved en begravelse i 1943 næsten ikke var til at få bilen gjort ren og få pyntet med grønt på ladsiderne, som skik var dengang. Det rinder mig også i hu, at jeg skulle køre til et bryllup i Ølgod kirke. Som passager havde jeg bl.a. brudgommen med. På vejen til kirken kører vi om ved præsten, der undervejs fra Hodde var punkteret med sin cykel. Vi får både ham og hans cykel op at køre. Det får en af de andre på ladet til at udbryde: »Lad os nu se at få fat i bruden, så kan vi ordne det hele her.«

Det gik ellers ret godt med at køre på gas, når bare træet var tørt, og man kunne få nok af det, men det blev også rationeret med tiden.

Engang var jeg under en tur tilbage fra Esbjerg så uheldig at have fået generatoren fyldt med vådt træ. Da vi kørte opad Mejls Bank, som vi siger, gik det hele i stå. Det var om aftenen, og det frøs 25°. Jeg måtte tilsidst have hjælp for at komme hjem.

Som omtalt før kørte jeg jo med folk også, da alle biler var opklodsede. Det var gerne skik, at jeg kørte en tur hver sommer med naboer

og venner. Engang gjaldt det en tur om Ringkøbing Fjord med et besøg på vejen hjem på Røger Kro, hvor vi forlystede os lidt. Da vi var nær hjemme, gik bilen i stå, og hele ladet blev fyldt med røg under presenninger. Alle troede, der var gået ild i bilen. Jeg har aldrig fået læsset af i sådan en fart; årsagen til det var, at jeg havde glemt at få vandet toppet af gasanlægget, med det resultat, at gassen ikke kunne passere i rørene.

Bilgummi var et mørkt kapitel på den tid. Jeg skulle have købt dæk, medens tid var. Det gjorde jeg ikke og måtte så ud og handle på den sorte børs, med den risiko, at politiet blev indblandet. Jeg havde engang købt 2 ret gode dæk for 1500 kr. af en kromand her i oplandet og fået dem monteret. Men den glæde varede kun kort. En aften kom to store politibetjente og truede med at anholde mig, hvis jeg ikke bekendte, hvor jeg havde fået dækkene fra, og iøvrigt angive andre af mine kollegaer. Det værste var, at de forlangte, at jeg skulle aflevere dækkene på politistationen, hvad jeg var dum nok til at gøre. Det var ikke rart at holde med et helt læs svin på landevejen en varm sommerdag, fordi man var punkteret på mindst 2 hjul. For gode ord og betaling måtte man så have en kollega til at køre svinene til slagteriet.

En dag, medens jeg holdt på torvet i Esbjerg, kommer en mand hen til mig og siger, at han kunne skaffe mig nogle så gode som nye dæk. Vi aftalte, at vi skulle mødes næste dag i Bramminge. Jeg tog en kollega med, som også manglede dæk. Vi ankom til Bramminge til aftalt tid, traf manden, hvorefter vi gik hen på kroen og fik stegte rødspætter, inden vi begav os ud at køre igen efter dækkene. Manden var nu med, og turen gik sydpå helt til Åbenrå, hvor vi ankom ved tretiden og parkerede nede på havnen. Med det samme vi parkerede bilen, forsvandt manden. Han kom da tilbage, da det blev mørkt, og vi kørte igen og denne gang ud til en lille landejendom syd for Åbenrå. Her kom vi op på loftet, hvor det var et lager af gamle rådne dæk. Det skal her bemærkes, at jeg havde hele min rørlige formue med mig, ca. 7000 kr., som jeg i min store enfoldighed betalte for et par næsten ubrugelige dæk (snyd og bedrag). Det var næsten morgen, inden vi begav os af sted hjemad. Vi punkterede første gang lige efter Arnum ny kro og yderligere et par gange. Jeg kom ikke hjem førend langt ud på natten den følgende nat. Min kone var lige ved at skulle have mig eftersøgt i radioen. Som et plaster på såret fik jeg min genbo, der var lille-

bilmand, til at køre derned med mig igen. Vi fandt ejendommen trods det, at vi havde været der i nattens mulm og mørke, og jeg fik et par andre dæk med hjem.

Men ellers gik tiden. Jeg kunne ikke køre hele tiden. Økonomisk gik det heller ikke for godt, det hele gik næsten til reparationer og gummi. Der kunne godt gå både 14 dage til 3 uger imellem, at der var noget at køre med. Som omtalt før kom jeg, frivillig eller ufrivillig til at køre for en entreprenør Anders Jensen fra Sønderjylland. Kørselen bestod i at køre folk fra Tarm til et stykke hedejord vest for Hoven, hvor der skulle laves nogle forhøjninger og volde som skjul for flyvemaskiner. Men for vi 2 vognmænd gik tiden mest med at spille kort. Formanden, der var fra Frederikshavn, ville så gerne spille poker, men det duede han nu ikke til. Folkene lavede næsten ikke andet end plukke revlingris, som skulle bruges til at lave koste af.

Det er stadigvæk spredte træk fra tiden under krigen, jeg fortæller om. Smeden i Gaarde, en montør og jeg skulle engang i marts 1943 hente en stor trykkerimaskine på Ribe Amts Trykkeri i Ribe. Vi kørte derned tidligt om morgenen, påbegyndte afmonteringen og at læsse den tunge maskine, der vejede 4 tons. Der var kun enkelt-hjul på lastvognen, og jeg kunne ikke tro, at vi kom hjem uden uheld. Vi tog ikke sorgerne på forskud men kørte om på Hotel Sønderjylland og fik en god aftensmad og hvad der til hørte. Værten på hotellet havde for en tre år siden ejet Gaarde Hotel. Men ved lukketid og med en vis ængstelse begav vi os afsted hjemad. Det gik også godt nok, til vi kom til Bramminge. Her punkterede vi med et stort knald lige udfor Paghus's Autoforretning. Jeg fik en flink vulkanisør til at hjælpe mig med at få luft i hjulet igen. Nu kommer så det pudsige. Når jeg skulle tænde op i generatoren, kunne det sommetider slå låget op med et stort brag. Det skete også nu men nøjagtig samtidig med, at sabotører sprængte vandtårnet på Bramminge jernbanestation. Begge brag kom lige på engang. Jeg er aldrig i mine dage blevet så forskrækket. Jeg gik lige på enden, jeg troede, det hele eksploderede. Det varede heller ikke længe, inden der kom en flok tyskere for at undersøge, om vi skulle have del i sabotagehandlingen, for det var jo lidt mystisk ved det, vi kørte med, og så på den tid af natten. Nå, men langt om længe kunne vi da fortsætte turen hjemefter, men ak og ve, da vi kom til Ølufvad, sprang det andet hjul. Vi kørte over til siden og satte os til at sove, til det blev lyst. Til alt held kom da en mand kørende i en jumbe. Han skulle til Varde, og han

tog os med. Her lånte jeg ved Falck et hjul til at køre hjem på. Det var de ikke alt for glade over at låne ud.

Et andet træk. Smeden og jeg var en anden gang på tur til Christiansfeld for at besøge en mekaniker, som engang havde boet i Ølgod. Han havde lovet at reparere min bil og så småt givet tilsagn om nye dæk, men det fik jeg nu ikke. Vi kunne ikke nå hjem samme dag og overnattede derfor på et hotel i Kolding. Straks, da vi var kommet hjem dagen efter ved middagstid, kom to tyskere, som havde boet på det samme hotel i Kolding, og spurgte os, om det var os, der havde hugget deres lange støvler. Det var det altså ikke.

Nu er vi kommet hen sidst i april 1945, og jeg var sådan set blevet bedre kørende, for jeg havde igen fået til opgave at hente en tre fire læs kreaturer på kvægtorvet i Odense for en handelsmand fra Varde. 8 stk. ad gangen til en pris af 50 kr. pr. stk. og det kunne godt gøres på 5 sække træ.

På hjemvejen fra Odense en dag holdt lige efter lillebæltsbroen en lillebil i vejsiden med 2 civilklædte herrer, hvoraf den ene rakte et »spejlæg« ud af vinduet, som om det var færdselspolitiet. Det kunne jeg ikke rigtigt forstå, idet vi på dette tidspunkt ikke havde noget politi. Jeg tænkte på at lade være med at holde, for det anede mig, at de ville på slæb ind til Vejle, hvad jeg ikke var meget for. Nå, men enden på det blev, at de blev bundet bagefter. Inden vi kørte, satte den ene sig ind ved siden af mig og lagde en revolver på sædet mellem os — for alle tilfældes skyld. Det var en Citroën vogn, de var kørende i, og de skulle slæbes ind på et værksted på hovedgaden i Vejle. Jeg fik 20 kr. for slæberiet. Folkene på værkstedet sagde, at det var Gestapo, jeg havde slæbt med.

Min medhjælper og jeg var også i Odense, den 5. maj, befrielsesdagen. Vi kørte hjemmefra ved halvseks tiden om morgenen, og på det tidspunkt var der allerede højt humør og flag overalt. Men til trods for det stod en flok tyskere og spærrede vejen for os og ville have os til at køre til Skærbæk for dem. Det var jo ikke lige sagen. Men uden at vi kunne forhindre det, entrede de bilen. Min medhjælper og jeg blev enige om at køre langtsomt efter Hovborg til for at trække tiden ud til kl. otte. Vi ankom hertil lidt før otte og gik ind på kroen og fik et par punche. Da det var overstået, gik vi ud til tyskerne, pegede på uret og bad dem stå af bilen. Det gjorde de også og begyndte at gå ind mod Holsted til. Vi fik hurtigt bilen vendt og kørte ind gennem plantagen ved

Vorbasse og nåede velbeholden til Odense, hvor vi fik læsset de otte kreaturer og handelsmanden, som også skulle med hjem. Det skal lige tilføjes, at uden besvær kom vi ikke ind i Odense. Der var et virvar og en køren af frihedskæmpere og, så vidt jeg husker, skulle vi have fat i en passerseddel for overhovedet at komme ind.

Det var et sælsomt syn på hjemvejen. Det var en slagen hær, vi kørte om ved. Store og små flokke af soldater til fods med gamle cykler, barnevogne og trillebører til at transportere deres få ejendele på.

Så gik der nogle dage med kørsel for frihedskæmpere. Jeg husker bl.a. den første søndag efter den 5. maj. En deling tyske soldater havde smidt al deres udrustning på Hovedvej 11 ved Stilbjerg Nord for Varde. Da jeg kom hjem om aftenen, opdagede jeg, at nogle havde puttet en 7-8 revolvere samt en masse ammunition ind under sædet i bilen, så vi holdt skydeøvelser derhjemme om aftenen. Også pinsedagene gik med at køre for frihedskæmperne. Jeg tænker tit på, at det var mærkeligt, at det hele ikke sprang i luften for os. Der var ingen af os, der havde ret megen forstand på det, vi havde med at gøre. Vi kørte granater, flammekastervædske, pansernæver og meget andet fra Blaabjerg plantage og Stausø og til lejren i Nymindegab. På den anden side havde vi det også fornøjeligt. Vi prøvede at skyde med det hele, ikke mindst pansernæver. Dem kunne man jo skyde om hjørner med. Der blev sagt, at det var det sidste nye forsvarsvåben, som tyskerne havde opfundet. Efter de mange fridage omkring befrielsen begyndte det snart, så småt, at blive hverdag igen, og der gik heller ikke så lang tid, førend vi kunne afmontere gasgeneratoren og igen køre på benzin. Jeg fik en ny motor i bilen og kørte med den et par år for derefter at skifte over til en dieseldreven bil. I 1970 solgte jeg forretningen. Jeg erfarede derved, at når man ellers er rask og rørig, skal man ikke være alt for forhippet på at skille sig af med sit arbejde. Det er ikke sådan, ligefra den ene til den anden dag, slet ingenting have at stå op til. Jeg var dog så heldig at få arbejde på Gaarde Tømmerhandel, hvor jeg blev, til jeg blev pensioneret. Den tid var jeg også meget glad for. Til slut et lille hjertesuk for vor lille by, der med årene egentlig er blevet så skammelig skamferet. Engang havde vi 2 købmænd, 2 slagtere, 1 manufakturhandler, 1 skrædder, 1 skomager, 1 bager, 1 barber og et hotel i drift. Forlængst er jo både mejeri og foderstofforretning nedlagt ligesom teglværket, der også bukkede under for krisen. Ja, selv sko-

len, der er en forholdsvis ny syvklasses skole, indviet i 1953, var en overgang i fare for at blive nedlagt.

Tilbage er der nu kun 1 købmand, 2 tømrerforretninger, 1 vognmand, 1 tømmerhandel og 1 smede- og maskinforretning. Det skal også nævnes, at en gårdmand har bygget en 4-5 pæne parcelhuse, men, ak, hvor er der meget ændret i »min« tid.

FHV. GÅRDEJER ANDERS (LYHNE) PEDER PEDERSEN, HOUSTRUP, NØRRE NEBEL, FORTÆLLER TRÆK FRA SIT LEVNEDSLØB.

Jeg er født den 15. oktober 1884. Min far Mads Kristian Pedersen, (Lyhne) var landmand og fisker. Min mor hed Oline Marie, hendes forældre hed Thomas Larsen og Gyda Marie. De ejede matr. nr. 6 a Houstrup. Min morfar døde tidlig, og Gyda Marie giftede sig igen. Hendes anden mand hed Anders Jensen, og han var fra Lyhne. Fra ham stammer navnet Lyhne, som flere af vore efterkommere har tilegnet sig. Min far var født i Lønborg sogn, hans mor, der var ugift, hed Else Pedersen. Hun blev senere gift og bosat i Varde, og min far fik flere halvsøskende. Mine forældre giftede sig i 1882. Vi var to drenge, min yngre broder hed Lars Kristian Pedersen, (Lyhne). Når min bror og jeg i vore drengeår ville besøge farmor i Varde, så gik vi til Snorom kro og tog derfra dagvognen til Varde. Mine forældre boede indtil 1893 hos Anders Lyhne og Gyda Marie. Da købte de ejendommen 10b Houstrup. Lars flyttede med dem, men jeg blev hos mine bedsteforældre. Prisen for ejendommen var 2.000 kr., men den forrige ejer Jensine Nielsen, der var enke efter Bertel Nielsen, skulle have aftægt på ejendommen i hendes levetid. Hun var 60 år, men nåede den høje alder af 103 år. Hun fik således sine fornødenheder fra ejendommen i 43 år.

Jensine Nielsen var fra en gård på Holmsland, hvor der var et godt miljø. Hun var lidt stolt og klædte sig finere end andre koner på egnen, derfor blev hun kaldt Silkesine. Hun var en dygtig kone, og hun vævede for folk.

Husene var forfaldne, man indrettede stuerne til Sine og byggede en ny lejlighed. Ejendommen ligger op mod Blåbjerg plantage. Min far solgte en parcel til staten for 1200 kr. — derudover havde han 32 td. land. På ejendommen var der tre køer, men de var så magre, at de ikke kunne rejse sig ved egen hjælp. Der var ingen afgrøder på jorden, så føden til dyrene måtte hentes ude.

Min far købte to stude, dem kaldte han Roust og Kærup, hvorfra de var kommen. Han hentede hø både på Tipperne og i Fiilsø. Det tog fire timer for studene at gå derud, og hjemad med læs tog det fem timer. Selv om dagene blev gjort lange, var der ikke megen tid til at bjerge hø-

et. Var der sol og varme, så kom bremserne, og studene ville bisse, så han hele tiden måtte holde ved dem. Det gik fremad med ejendommens drift omend langsomt. Med tiden fik han to russere, som han kaldte Toft og Palle. En nat, da min far var på fiskeri, brændte ejendommen. Vi boede længere vesterude, fortæller Anders, men da jeg vågnede, syntes jeg, der var en mærkelig tåge. Jeg blev snart klar over, at det var min fars gård, der brændte. Jeg løb derover så hurtig jeg kunne. Sine var i færd med at bringe sine ting ud af huset, men hun havde ikke alarmeret min mor. Hun vågnede ved at hunden gøede ude i laden, men hun blev forbrændt, inden hun nåede ud. Alle dyrene indebrændte. Det var i 1912. Der var mystik om brandårsagen, men et tordenvejr, der var gået over egnen, fik skylden. Min far fik ejendommen bygget op i sin nuværende skikkelse. I otte år var min far medlem af Henne-Lønne sogneråd, han blev 97 år gammel, og han var frisk og arbejdsdygtig til det sidste.

Jeg gik i skole i Lønne, men Lars gik i Klinting skole. Vor lærer i Lønne skole hed J. Andersen, han var en dygtig mand og blev senere lærer og sparkassedirektør i Nr. Nebel. I skolen begyndte dagen med morgensang, og læreren bad fadervor. Jeg synes, dette var af stor betydning for os børn, og jeg håber, denne gode skik stadig må bevares i skolen. Vi lærte naturligvis for lidt i skolen. Ud over hovedfagene læsning, regning og skrivning lærte vi kun lidt. Min mor sagde: Når du har lært ligeså meget som dine forældre, så kan du klare dig. Min mor gik i skole i Klinting, Torben Klinting var hendes lærer. Ham har jeg også kendt, da han var en gammel mand. Som voksen mand var jeg medlem af skolekommissionen, og som sådan overværede jeg flere gange eksamen i Klinting skole ved lærer Bak. Han var ingen stor sanger, men han spillede violin, og børnene sang, så det var en fryd at høre. Pastor Albert Sandager sagde om Baks religionstimer, at de var det bedste ved eksamen. Sommeren 1898 gik jeg til konfirmationsforberedelse i Henne gamle præstegård. Pastor Plesner kunne ikke synge, hans kone var forsanger, men var hun ikke til stede, så skulle jeg synge for. Niels Ingvard Kristensen, (Kolle) Kløvgård, og jeg blev døbt samme dag i 1884, og vi blev konfirmeret samme dag i 1898.

Min far fiskede på Ringkøbing fjord, han kunne ikke tåle havet. Min mor var i sine unge år espige ved Nymindegab. En stor del af sildefangsten på fjorden blev skåret i stykker og brugt som agn ved havfiskeriet.

Dengang var der større fiskerigdom i fjorden end nutildags, men fangstredskaberne var jo også mindre effektive. Udløbet fra fjorden var dengang ud for Houstrup, og ved ebbe var det ikke dybere, end man kunne vade over det. På den tid lå der en kro ved udløbet af fjorden. Kroen ejedes af en fhv. søkaptajn ved navn Poul Høj, hans kone hed Mette, og Mette Christensen, Nymindegab kro er deres barnebarn. Redningsbåden havde sit hjemsted ved kroen, og derfra havde den sin månedlige prøvesejlads. Endvidere var der en halv snes både, som landede deres fisk der, fra hav og fjord. Da en båd kunne bære et læs fisk eller mere, var det ofte store mængder fisk, der blev landet. Det var før telefonernes tid, og man sendte »løbere« ind i sognene med bud, når der var fisk at få, og folk hentede fiskene i læssevis.

Der var strid om udløbet fra fjorden i disse år. Det store tilløb, især fra Skjernå, gav til tider oversvømmelser. I 1892 blev der lavet et nyt udløb ved Nymindegab. Fjordvandet, der var højere end havet, var stærkt medvirkende hertil. Da det nye udløb var en kendsgerning, blev såvel redningsbåd som bådelagene flyttet dertil. Derefter havde kroen ingen muligheder for at eksistere, den blev revet ned, og af materialerne blev der bygget et hus i Lønne.

Anders Lyhne fortæller om en begivenhed, der skete, mens kroen endnu lå der. Der boede en kone i Vester Houstrup der hed Maren Femmer. Hun var dranker. En dag, da hun i beruset tilstand passerede kroen, stod Mette Høj uden for huset og vinkede efter hende. Hun var ene hjemme og trængte til hjælp, og hun var i barnsnød. Denne situation gjorde Maren Femmer ædru, og hun trådte til som jordmoder. Som tak for denne hjælp fik hun tilsagn om, at når hun fremtidig passerede kroen, så skulle hun få to kaffepuncher.

Fiskerne ved den sydlige del af fjorden ønskede Hvide Sande - anlægget lagt længere mod syd, men I. C. Christensen, der var minister på den tid, projektet skulle gennemføres, foretrak Hvide Sande.

Fiskeriet havde stor betydning for levefoden på den tid, siger Anders Lyhne. De magre sandjorder, der hverken fik mergel eller kunstgødning, gav kun ringe afgrøder. Affaldet fra fiskeriet spredte vi på marken, det var jo rigt på kvælstof og gav god vækst. Vi regnede med, at det også havde virkning det følgende år, men det havde det ikke.

Vi spiste megen fisk. Torsk og skrubber tørrede vi udendøre, vi lagde dem i halm, og kunne således bevare dem friske. Sild derimod blev saltet og opbevaret i tønder. Om morgenen spiste vi tørrede skubber,

som var ristet på komfuret. I køkkenet var der en stor åben skorsten, den var halv tillukket, og under den lukkede del var komfuret anbragt. I stuen havde vi en bilæggerovn. Vort brændsel bestod af hedetørv, træ og klyne. Min mor lavede lys af fåretæller, men den første lampe, jeg mindes, var en tranlampe. Tran fik vi ved at afkoge fiskeaffald. Vægen til lampen lavede vi af den lille tråd, der findes i siv. Der var stor gæstfrihed i mange hjem, man gik sammen om aftenen og spillede kort, der blev serveret kaffe og smørrebrød samt en punch eller to, men man blev ikke beruset. Vi havde fem-seks får, de blev klippet to gange om året. Morfar kartede ulden, og hans kone Gyda Marie spandt den til garn. Min mor vævede, hun lavede fire-cel lat til skjorter og vadmel til tøj. Vadmel skulle stampes og farves, farvningen fik vi udført på et farveri ved Nr. Nebel. I Klinting boede der en skrædder, som hed Kristian Weis, han syede et par bukser for to kr., og så lagde han selv tråd og knapper til. Hans kone Kirsten Weis var jordmoder, jordmoderboligen lå dengang i Klinting. Siden blev der bygget jordmoderbolig i Henne stationsby. Ingeborg Elmerdal blev den første jordmoder der. Jeg har også hentet jordmoderen i Klinting. Vi havde et par heste og en gammel fjedervogn. Når Kristian Weis så havde pakket sin kone godt til på vognen, så sagde han: Kør så i Guds navn. Guds navn blev anvendt meget den gang. Når man mødtes ved arbejdet, så sagde man: Gud hjælp. Folk var også flittige kirkegængere dengang. De fleste hjem var repræsenteret ved gudstjenesten om helligdagene. De, der havde befordring, skiftedes til at køre, men mange gik den lange vej til kirken, cykler kendte man ikke. En søndag, hvor det var snevejr, gik min far og jeg til Henne kirke. Pastor Bendix spurgte min far, der var en ældre mand, om det ikke var for strengt for ham at gå den lange vej i sådan et vejr? Nej da, sagde far, jeg tror nok, det er hårdere ved Anders. Efter min konfirmation havde jeg en tid plads to dage om ugen hos gårdejer Peder Sørensen, Lønnehede, derudover var jeg hjemme. Da jeg var 15 år, skulle jeg med på værnet for at slå hø. Vi havde en slet-karl med, han fik to kr. om dagen samt kosten. Der var flere forberedelser, som måtte gøres. Leen skulle tilslibes og håres, d.v.s. — skæret skulle bankes tyndt med en dertil egnet hammer. Håretøjet skulle også med på værnet, så vi hele tiden kunne holde leerne skarpe. Vi måtte også have et par teglsten med, hvorpå vi kunne anbringe kedlen, når vi kogte vand til kaffen. Vi bjergede meget hø på værnet, et år efter at jeg var blevet gift, hentede vi 28 læs. Min bror og

jeg slog meget hø for fremmede, til tider var vi på værnet en hel uge. Vi fik fem kr. pr. td. ld. — havde manden ikke råd til at betale, så kunne vi gøre det gratis. Fra solen stod op til kl. ni om formiddagen kunne vi slå en td. ld., så kom folkene hjemmefra med mad og drikke til os, og så måtte vi hjælpe dem med at samle hø. Det kunne være svært i den tidlige morgen at finde de rigtige parceller, det skete også, vi tog fejl. Det var lange parceller, og vi satte en ære i at kunne lægge et lige skar. En dag havde vi vor hund med derude. Hunden var en krydsning men en god løber. Pludselig sprang der en ræv ud fra en rørbusk. Hunden indhentede ræven, og efter en voldsom kamp lykkedes det den at bide struben over på ræven. Da jeg nåede frem, var ræven død. Det vakte naturligvis opsigt, da vi om aftenen kørte hjem med ræven hængende på vognen, folk ville høre historien om den rævejagt. Vi blev flere steder trakteret med øl og kom hjem i løftet stemning. Jeg hold meget af den hund. Engang var den forsvunden i længere tid. Hver dag bad jeg Gud om, at hunden måtte komme uskadt hjem igen, og da den endelig kom, glemte jeg ikke at takke derfor. Anders Lyhne og Gyda Marie havde en søn, som hed Thomas Kristian Jensen, men blev kaldt Thomas Lyhne. Som barn blev han delvis lammet i den ene sides arm. Han boede hjemme hos sine forældre, men han var uhyre energisk. Han lavede perler og smykker af rav, som han fandt ved havet. Trods sit handicap gik han til Varde og solgte sine ting. Han spillede harmonika, og han spillede ofte til børnegilder. Han købte et stykke jord i Houstrup, byggede hus og giftede sig med en pige fra Kolle, som hed Sine. De fik fire børn. De havde det naturligvis smått, men der var ingen utilfredshed at mærke på den tid, enhver var indstillet på, at man skulle klare sig selv. Sidenhen købte de en ejendom i Lønnehede. Som dreng fiskede jeg sammen med Thomas Lyhne ved havet. Vi havde et langt hvarrevod og fangede en del fisk, det var naturligvis et kærkomment supplement til husholdningen. Siden den første verdenskrig er denne form for fiskeri næsten ophørt, måske var minefaren medvirkende hertil.

Som 15-årig bjergede jeg hø i Fiilsø sammen med en mand fra Houstrup ved navn John Bøndergård. I Fiilsø var der 10 parceller mellem hver kanal. Engen var sumpet, og høet måtte sejles op på en båd. På et par stænger bar vi høet hen til båden, den kunne bære et læs hø. Med reb over skuldrene, og en mand på hver side af kanalen, trak vi båden op til det faste land. På tilbagevejen stod John Bøndergård i båden,

som jeg selv kunne trække, men da den ved et uheld løb stævnen i kanalsiden, styrtede John på hovedet i det mudrede vand. Han havde hvide bukser på, men var sort af mudder, da han kom op. Han trillede sig i græsset for at få det værste mudder fjernet, og jeg fik mig en hjertelig latter.

Vor smed boede i Øster Houstrup, han hed Morten, og hans kone, der var fra Klinting, hed Sine. Hendes far — Søren Fidde — var enkemand og boede alene i sit hus i Klinting. En dag da Morten besøgte sin svigerfar, blev han trakteret med et par stykker mad med kød på. Da han havde spist, spurgte Søren Fidde, om kødet ikke smagte godt? Jo, det smagte da udmærket, sagde Morten. Ja, min hund »Delle« var bleven så fed, jeg slagtede den i går, og det var kød af den, du spiste. Morten blev lidt lang i ansigtet, og også lidt fornærmet på Søren Fidde. Havde han vidst det var hundekød, så havde han ikke spist det.

I 1905 aftjente jeg min værnepligt i Fredericia, og i forsommeren 1915 var jeg indkaldt et par måneder til sikringsstyrken. Vi fik orlov til høstarbejdet derhjemme. Ved et uheld fik jeg en finger læderet i tærskemaskinens tandhjul. Jeg rejste til Fredericia med mit kluns og blev fritaget for mere militærtjeneste.

Den 9. april 1907 giftede jeg mig med Ane Kathrine Pedersen, hun var datter af gårdejer Niels Jensen Pedersen, Søvighuse, Outrup. Min svigerfar gav os 2000 kr. i medgift, og min far gav han 400 kr. for at gøre brylluppet. Det blev et rigtig gammeldags bondebryllup, der varede i to dage. Vi havde telt til vore 120 gæster, og tre musikere bød gæsterne velkommen med musik ved deres ankomst. Om morgenen blev gæsterne bespist med gildesmad, øl og snaps.

Vi blev viet i Henne kirke ved pastor Bendix. Efter vielsen var der middag med suppe, steg og dessert. Så dansede man hele natten, hvor der var forskellige traktementer med mad og drikke. Pastor Bendix og frue var også inviteret, men på deres spadseretur mod Houstrup kom der et kraftigt regnskyl, så de måtte vende om. På andendagen mødte gæsterne til spisning ved aftenstid, og så dansede man igen hele natten.

Vi overtog ejendommen efter Anders Lyhne, han døde samme år. Jeg havde ikke fiskeri som erhverv. Vi havde 5-6 køer, ungkreaturer, svin og høns, det kunne en familie leve af dengang. I sommertiden med østenvind trak vi dog ofte vod i havet. Jeg mindes en lørdag aften, hvor Hans Søren Sørensen, Kløvgård og jeg var på fiskeri. Vi havde et langt vod, og Hans Søren, der var en høj mand, gik yderst. I løbet af

natten fangede vi et halvt vognlæs fisk. Det var mest fladfisk, og der var mange store slethvarrer imellem. Dem solgte vi for en kr. stykket. Før i tiden blev der ofte trukket vod. Man kunne trække vod fra Houstrup til Henne strand og tilbage. Man kørte så med en vogn på strandbredden, og modtog fiskene efterhånden, som de blev fanget. Var der lavvande kl. 18.00, så begyndte man at fiske kl. 16.30 og skulle være færdig kl. 22.30. Vandet steg ved højvande ca. 1 m, og så kunne man ikke nå ud til fiskene, der gik inden for den første revle. Til tider kunne der være brislinger helt op mod stranden, de var jaget op af sild. Silden var igen jaget op af torsk, der gik længere ude.

Vor nabo Hans Fisker Nielsen havde 10 børn. Der var særlig to drenge, som jeg var meget sammen med. Vi voje sammel i æ bæk. Men begge disse drenge døde af difteritis. Hans Fisker Nielsen spillede violin, det ville vi børn gerne høre. Han var også »løber« for fiskerne.

Søndag den 2. august 1914 var jeg til gudstjeneste i Lønne kirke. Pastor Bendix omtalte da krigen, som netop var brudt ud, og som lagde et tryk på os alle. Vi frygtede jo, at vort land skulle blive inddraget i krigen.

Engang boede der en klog-kone i Vester Houstrup, hun hed Else Klinge. Hun slog kors på vejene i Houstrup. Jeg ved ikke hvorfor, måske troede hun derved at kunne beskytte folk mod uheld på vejen. Det var sikkert et levn fra den katolske tid. Hun havde også forskellige medikamenter, som hun hjalp folk med under sygdom. Engang da min bedstefar havde ondt i sin lænd, fik han en salve af Else Klinge til at smøre den med. Om salven hjalp, husker jeg ikke. Derimod husker jeg, at en mand fra Houstrup ved navn Hagen Christensen, en søndag formiddag havde et ærinde hos os. Han skulle naturligvis have en dram. Min far, der bryggede drammen, kom også lidt af Else Klinges salve deri. Hagen skyllede snapsen ned, men kom straks efter i alvorlig åndenød. Han troede, han skulle dø men fik fremstammet, at vi skulle hilse hans kone Grethe. Heldigvis døde han ikke. Det var også en grov spøg og meget ubetænksomt af min far. Salven var jo beregnet til udvendig brug.

Engang var jeg på et 14-dages regnskabskursus på Borris landbrugsskole, det var i forstander Rosagers tid. Det var et godt kursus, som jeg havde megen glæde af. Jeg førte et pengeregnskab med min bedrift, og det skulle jo føres nøjagtigt for at have værdi. I 1916 solgte jeg matr. nr. 6a for 5000 kr. og købte matr. nr. 1a for 8000 kr. Denne

gård var bygget i 1836 og var i sin tid en af de største gårde i Houstrup. Da jeg solgte matr. nr. 6a, havde vi kun en mundtlig aftale. Jeg regnede med at det gamle slogan: En mand er en mand, og et ord er et ord, stadigvæk havde gyldighed. Det slog dog ikke til her, manden unddrog sig at betale mig de sidste 500 kr. Jeg ville ikke have proces. Mange år efter mandens død sagde hans enke til mig: Nu har jeg sparet de 500 kr. sammen, som vi skylder dig, og nu skal du have dem. Jeg kunne heldigvis sige til hende: Denne sag er glemt for længe siden, så du må selv beholde pengene.

I 11 år var jeg medlem af Henne-Lønne sogneråd. Gårdejer Broder Brodersen, Lønnehede var formand i disse år. Han var en retfærdig mand, men meget sparsommelig, så der skete ikke meget i kommunen i disse år. Br. Brodersen var altid vrangvillig stemt over for udbetaling af penge til trængende personer, han mente, der var arbejde nok at få. Han havde et stort ord at sige i rådet, og han ville holde udgifterne på et minimum. Jeg husker et år, hvor budgettet var på 77.000 kr. Vi anlagde vejen fra Henne præstegård gennem Blåbjerg plantage til Houstrup. Vejen skulle ikke være lige, men af idylliske grunde skulle den anlægges i kurver. Materialerne til vejanlægget fik vi fra grusgravene i Blåbjerg plantage og i Henneby. På initiativ af gdr. Peder Gammeltoft, Henne, fik vi etableret et tipvognstog fra Henne strand til Kroghøj ved Henne station. Der blev kørt store mængder grus op fra stranden. Sammen med ler var gruset et fortrinligt vejmateriale. I alderdomsunderstøttelse kunne et ægtepar på den tid opnå 35 kr. om måneden. Jeg hentede pengene hos Laurids Rotbøl, Stausø, der i mange år var kasserer, og bragte dem ud. Modtagerne var meget taknemmelige for pengene. Til hjælpekassen, som var oprettet af kommunen, blev der kun bevilget meget små beløb. Der var flere legater i Henne sogn, som hver havde sin bestyrelse. Lærer Th. P. Thomsen, Klinting, oprettede et legat på 100 kr. Renterne herfra skulle bevilges til trængende personer i kommunen. I min tid var der ingen personer optaget på fattiggården.

Vi havde et godt samarbejde i sognerådet. Meningerne kunne dog også til tider brydes stærkt. Engang havde vi en livlig debat om spiritusbevillinger. Andreas Kjær, Henne, ville bevare bevillingerne, han syntes, det måtte være folks privatsag, om de ville gå på kro. Karl Jensen, Fidde, var ikke afholdsmand, men han ville ikke stemme for bevillingerne. Debatten medførte, at Karl Jensen, der var kørende med

Andreas Kjær, måtte gå hjem. Jeg var medlem af Henne sogns menighedsråd i en snes år. Uvist af hvilken grund, havde vi svært ved at enes med Lønne sogns menighedsråd. Præst og præstegård var vi jo fælles om. Da vi skulle vælge en præst efter Albert Sandager, ønskede Henne menighedsråd Henrik Dons Christensen kaldet, men Lønne menighedsråd ønskede at få præsten fra Lunde-Outrup, der også var opstillet. Stemmerne stod lige, men ved lodtrækningen faldt valget på H. Dons Christensen.

Min broder Lars var i mange år medlem af Henne sogns menighedsråd, og som formand for præstegårdsudvalget førte han tilsyn med avlsgården.

Den 9. april 1932 fejrede vi vort sølvbryllup ved en fest i Stausø forsamlingshus. Det var i krigstiden, og vi havde ikke godt råd til at holde gilde, men for børnenes skyld gjorde vi det. Jeg solgte en ung sortbroget kælveko for 148 kr., så vi klarede udgifterne.

Kristen Lyngbo, der var kunstmaler, boede i en årrække i et lille hus i Vester Houstrup. I 1921 købte han en gård i Henneby og giftede sig med Heda Hauerslev, hun var enke efter stationsforstander Hauerslev, Nr. Nebel. I 1930 overtog hans steddatter Ellen og hendes mand, Ricard Jørgensen, gården. Lyngbo byggede først et lille hus ved Henne strandvej, senere et meget større hus med atelier, det beboede han til sin død, han blev 97 år gammel. Kristen opkøbte et stort hede- og klitareal, som han lod frede. Han var nudist og oprettede en nudistlejr på sin grund. Efter at have afstået gården var jeg i flere år Lyngbo behjælpelig med haveanlæg og beplantning. Jeg fik 10 kr. om dagen, og jeg købte fire malerier af ham, et til hver af mine børn. I 1956 overtog min datter Betty og hendes mand Svend Christensen gården, og vi byggede hus i dens nærhed. Den 9. april 1957 fejrede vi vort guldbryllup på Nymindegab kro, og den 30. november samme år døde min hustru. Hun blev 77 år gammel.

I nogle år derefter aflæste jeg el-målerne i Houstrup, Klinting, Lønnehede og en del af Lønne sogn og førte det tilhørende pengeregnskab. Senere havde jeg det mindre omfattende arbejde med opkrævning til vandværket. I flere år har jeg deltaget i arbejdet med bogbinding i Stausø skole, og i kommunens omsorgsarbejde i Lunde. Hjemme laver jeg en del husflidsarbejde, det har jeg lyst til, og så går min tid godt. Jeg har altid holdt meget af sang og musik, siger Anders Lyhne. I min ungdom lærte jeg mig selv at spille på violin og harmonika. Det var ef-

ter gehør, for noderne kender jeg ikke. I mange år spillede jeg til dans for børnene, bl.a. i Klinting skole, når der var fest. Også i vort hjem holdt vi meget af sang og musik.

Vi har altid haft et godt sammenhold i vor familie, min hustru var en dygtig kvinde og et livligt menneske. Hun fyldte en stor plads i sit hjem blandt mand og børn. Vi mistede en 30-årige datter, dette tab syntes mig så meningsløst, at jeg havde svært ved at bære det, men Gud lægger nok ikke større byrder på os, end vi skal kunne bære. Endnu har jeg tre sønner og en datter, 15 børnebørn og 22 oldebørn.

Den 15. oktober 1974 blev min 90-års fødselsdag fejret ved en fest i Stausø forsamlingshus sammen med slægt og venner. Blandt sangene, der blev skrevet til denne lejlighed, vil jeg nævne et par vers.

Jeg har boet her ved Blåbjerg i hele min tid,
set de små bitte træer bli' til skov.
Jeg har set, hvordan folk gennem arbejd' og slid
fik gjort hede til muld med en plov.
Jeg har set, hvordan bækken fik ændret sit løb,
hvordan vejen fik liget sit sving.
Hvordan venner gik bort — og hvor nye kom til,
mens jeg nåede de ti gange ni.

Jeg er »hjemme« herude i vestjydens land,
jeg er stolt af den egn — hvor jeg bor.
Jeg er »hjemme«, når ude langs Vesterhavs strand,
iblandt vraggods — jeg søgende går.
Jeg er »hjemme«, når vildgåsen skræpper sin sang,
tækker striber fra syd og fra nord.
Jeg er glad for de år — der for hurtigt svandt hen,
siger tak — for de nye — jeg får.

(mel.: Jeg har boet ved en landevej...)

Anders Lyhnes børn:
Magnus Sønderby Pedersen, er gårdejer på Holbækegnen.
Kristian Lyhne Pedersen, fhv. major, Sønderborg.
Niels Jensen Pedersen, er gårdejer i Klinting.
Betty Christensen, gårdejer Houstrup.

Anders Lyhne er en typisk repræsentant for de stoute vestjydske bondeslægter, hvoraf jeg har kendt og beundret en del. Det stoute hos disse mænd og kvinder udspringer fra deres personlighed, fra deres redelighed og medmenneskelighed, og fra hvem en hjælpende hånd altid var rede, hvor den var tiltrængt.

De bedste traditioner fra sin slægt og sin fortid med deres forpligtelser har sikkert for Anders Lyhne været en rettesnor, som han har evnet at leve op til, og som gennem hans virke og jævne væremåde gv ham anseelse.

Anders Lyhne kan se tilbage på et langt og meget virksomt liv. Sammen med sin hustru skabte han et godt og gæstfrit hjem, hvor en børneflok tidlig lærte arbejdets glæder og pligter. Ved sit arbejde i sine offentlige hverv har han også kunnet bidrage til sin egns materielle og kulturelle udvikling. Trods sin høje alder er hans hukommelse og fortælleevne usvækket, og han fortæller gerne om sine oplevelser gennem et langt liv, hvor nutiden er så forskellig fra hans barndomstid.

Nr. Nebel i september 1978.

Gustav Jensen.

VESTGAARDEN

Den Gaard, der ligger længst mod Vest,
i Danmarks Blomsterrige,
er Nordsøs hvide Brænding næst,
og salt gaar Havets friske Blæst
hen over Klit og Dige.

Det skraaner mørkt, det luns Tag,
mod Murens lyse Sider,
hvor Bukketorn i Vejrets Jag
staar krum, mens Marehalmens Flag
i Vestenstormen strider.

Der toner altid Lærkesang
højt over brune Hede,
og Gøgen kukker Dagen lang
og vækker Nattens dunkle Klang,
naar Solen snart er nede.

Klitrosen folder ud sit Flor
i Vestplantagens Grøfter.
Vindfaste, fine Blomster gror,
Mod Himlens aabne, hvide Spor
Dværgfyrrens Ris sig løfter.

Mangfoldigt skifter Dagens Skær,
grønt Vand og glatte Strande,
og Juli Maaneds varme Vejr,
hvor Foden vandrer, Øjet ser
de brede Vidders Rande.

Og Sindet skifter, Sangen strør
sit Lydvæld over Veje.
Blødt gennem Taages Bølgeslør
sig hæver Elverhøjens Møer,
naar Klitters Rækker svaje.

Fast hviler Gaarden længst mod Vest,
ombrust af Vind og Vove,
den vilde Nordsøs Brænding næst,
og favner Landevejens Gæst
fra Danmarks Bøgeskove.
Blaavand, i Juli 1929.

Hans Storm.
(»Flensborg Avis«)

Ribe Amtstidende, Varde Avis, Fredag, den 5. Juli 1929.

SYGEPLEJEELEV FRA 1925 TIL 1928

Gertrud Marie Gravesen, født den 26. december 1901 i Strellev Sogn, Ringkøbing Amt. — Datter af skrædder og husmand Hans Graversen og Ane Petrea født Pedersen, bopæl Moesbøl, Strellev, Ringkøbing Amt. Kom ud at tjene som 9 årig. Gik i Strellev skole til 14 års alderen og kom derefter ud at tjene hos bønderne. — På grund af mors død i 1915 blev jeg husbestyrerinde i barndomshjemmet fra 1919 til 1923. — Arbejdede derefter som tjenestepige ved husligt arbejde, indtil jeg 15. august 1925 påbegyndte en 3 årig sygeplejeuddannelse på Ringkøbing Amtssygehus i Tarm, efterfulgt af en 6 måneders supplerende uddannelse på Viborg Sindssygehospital samt en 2 måneders supplerende uddannelse på Århus Fødselsstiftelse.

Gertrud Marie Graversen.

Da jeg begyndte som sygeplejeelev i 1925, fandtes der i forhold til nutiden kun få lægemidler, som kunne bekæmpe infektionssygdomme. Sygebehandlinger af ondartede betændelser bestod derfor mest af: operativt indgreb, varmebehandling, stimulerende indsprøjtninger, vædsketilførsel og sengeleje. — Det tog lang tid at bekæmpe sygdomme på denne måde, og der var mange dødsfald.

Cirka 1939 fandt forskerne svovlforbindelser, sulfonamider, med stærk bakteriedræbende virkning, som ved indsprøjtninger eller ved indtagelse gennem munden er i stand til at bekæmpe mange frygtede infektionssygdomme, for eksempel: Denne ondartede lungebetændelse, som er fremkaldt af pneumokok-bakterien, og den ligeledes meget dødelige sygdom meningitis (hjernehindebetændelse), som er fremkaldt af meningokok-bakterien.

Den næste revolution inden for lægevidenskaben, penicillinet, kom til Danmark kort efter 2. verdenskrig 1945. Jeg husker, at en englænder kort efter fredens indtræden kom til Danmark på besøg, med som gave til det befriede Danmark havde han en lille pakke penicillin. — Det var en kostbar gave, og pressen fotograferede ham med pakken i hånden. — Penicillinet er et antibiotisk stof, som gør, at mange sygdomsfremkaldende mikrober mister formeringsevnen.

En af de mest frygtede sygdomme var lungetuberkulose, for sygdommen er meget smitsom, og den krævede indtil ca. 1950 mange

dødsofte særligt blandt unge mennesker. — Sygdommen er en bakteriesygdom fremkaldt af tuberkulose bacillen, som ikke alene angriber lungerne men både væv og knogler, og mange blev invalideret for livstid af knogletuberkulose.

De forannævnte stoffer, sulfonamiderne og penicillinet, kunne ikke påvirke tuberkulose-bacillen. — Ca. 1950 fandt forskerne et sulfostof, streptomysin, som nu næsten helt har nedkæmpet tuberkulose.

Indtil sidst i 1940-erne behandledes næsten alle febersygdomme med fast sengeleje d.v.s., at patienterne ikke måtte stå ud af sengene, og de skulle derfor hjælpes med de intimeste fornødenheder.

Operationspatienter havde fast sengeleje i 14 dage, og de fik påbud om ikke at vende sig eller rejse sig op i sengen.

Der indtraf da en stor omvæltning inden for sygeplejen, for lægerne havde opdaget, at behandlingen med fast sengeleje var skadelig, for blodet løb derved for langsomt gennem årerne, og dette fremkaldte blodpropper. — Operationspatienterne blev derfor hjulpet ud af sengene dagen efter operationen, og de blev opfordret til at røre sig så meget som muligt. — Alle patienter, som på nogen måde kunne, blev opmuntret til at bevæge sig, gå på toilet og i det hele taget klare sig selv med personlig hygiejne o.l.

Sygeplejeelev fra 1925 til 1928

I 1925 blev jeg elev på Ringkøbing Amtssygehus i Tarm. Sygehuset var et af Danmarks mindste sygehuse med plads til ca. 30 patienter. På sygehuset var der: En svgehuslæge, dr. Anshelm Sørensen, en oversygeplejerske, frk. Helene Høyer, en sygeplejerskeassistent, 6 elever og 2 stuepiger. I køkkenet arbejdede en økonoma og en køkkenpige, en sypige havde opsynet med sygehusets tøjbeholdning, og en mand på 70 år passede fyret og haven, tillige bankede han også sengetøjet.

Jeg ankom til sygehuset den 15. august 1925, og meldte min ankomst hos oversygeplejerske frøken Høyer, som bød mig velkommen og opfordrede mig til at gå til systuen for at få tilpasset og udleveret blå sygeplejerskekjoler og hvide forklæder.

Da jeg havde fået udleveret uniformen og havde fået den på, blev jeg vist ned på sygegangen, og jeg fik nu lov at følge en af de ældste elever under hendes arbejde. Efter arbejdstid sørgede denne elev for, at jeg fik hilst på de andre elever. Alle elever var fra omegnen og havde som jeg været beskæftiget ved husarbejde og landbrug, så det var

nemt at komme i kontakt med dem. Mine elevkammerater fortalte mig den aften, og når der senere var lejlighed til afslappede samtaler, om hvad der krævedes af en sygeplejerske samt om sygehusets uskrevne love:

En sygeplejeelev skal lære, hvordan en patient plejes, så det syge legeme kan få de bedste betingelser i kampen mod det angreb, det er udsat for. Et hospital, som uddanner sygeplejersker, er også en skole, og eleven har derfor krav på at blive rettet, når hendes arbejde ikke er godt. Og sygeplejerskeeleven må gøre sig klart, at det er den overordnedes pligt at retlede hende, når et arbejde kan gøres bedre. Bliver en elev sat til at undervise en yngre elevkammerat i afdelingsarbejde: sengeredning, forbindinger o.l., må hun betragte dette som et led i undervisningen, for næsten alle hospitalssygeplejersker kommer til at undervise i disse fag. (I 1925 var der ingen specielle sygeplejerskeskoler).

Sygeplejeeleven bliver af lægen undervist i det menneskelige legemes opbygning og funktioner, samt i forskellige sygdommes karakter, så hun ved, hvad hun skal lægge mærke til, når hun under sit arbejde omgås patienterne, og når lægen går stuegang, får han oplysning om hendes iagttagelser.

Under uddannelsen oplæres hun også til at hjælpe lægen med operationer og andre behandlinger, og mange behandlinger skal en sygeplejerske kunne udføre alene. Sygeplejeeleven skal også erhverve sig kendskab til en del medikamenter, da mange behandlinger udføres ved hjælp af medicin.

Sygeplejersken er som regel et bindeled mellem lægen og patienterne, fordi hun under sit arbejde har lejlighed til at komme i en sådan kontakt med patienterne, at de siger til hende, hvad de glemmer at fortælle lægen under stuegangen. Sygeplejersken skal under alle forhold kende sin begrænsning. Hun skal forstå, og lære patienterne at forstå, at lægen har brugt mange år af sit liv til at studere det menneskelige legeme og dets funktioner, og at han har studeret, hvad læger gennem århundreder har erfaret om sygdomme og om, hvordan disse bedst bekæmpes.

Synes en sygeplejerske rent personligt ikke om en læge, som behandler en patient, hun plejer, må hun aldrig over for patienten give dette tilkende, for så vil patienten tabe tilliden enten til hende eller til lægen, og tabes tilliden, er kontakten brudt, og kampen mod sygdommen bliver derved svækket. Står en læge og en sygeplejerske ubrydelig

sammen, og føler patienten tillid og tryghed over for dem begge, er der flest chancer for, at en sygdom kan overvindes.

En sygeplejerske har tavshedspligt, for var det ikke sådan, kunne ingen patient trygt henvende sig til deres sygeplejerske med deres problemer, og en sygeplejerske må hverken til familie eller andre fortælle noget, som kan skade en patient.

— — —

En gang om ugen underviste reservelægen eleverne i teori. Lærebogen var »Håndbog for Sygeplejersker« skrevet af Holger Jacobæus og Aage Kjær. (Før min uddannelse var afsluttet, udkom en ny lærebog for sygeplejersker. Lærebogen bestod af 3 bind, og efterhånden som bøgerne udkom, købte jeg dem).

En dag overtog sygehuslægen, doktor Sørensen, undervisningen. Han hørte os ikke i lektier og talte ikke om anatomi eller lignende. Han talte bl.a. om sin personlige indstilling til patienterne og til patienternes pårørende. Han sagde, at vi skulle være meget forsigtige med at udtale os til patienterne og deres pårørende om, hvad vi mente om en patients sygdom, for sygdom er et meget alvorligt problem for patienterne og deres familie.

Når jeg taler med patienternes pårørende, sagde han, så fortæller jeg dem altid, hvis situationen er kritisk, og jeg giver ikke mere håb om helbredelse end der er, for det er så svært at miste, når man ikke er forberedt.

Meget alvorligt og indtrængende advarede han os imod narkotiske stoffer. Han sagde: »Noget af det værste, som kan overgå et menneske, er at blive afhængig af morfin og andre smertestillende eller oplivende stoffer. Da jeg fik adgang til disse stoffer, gav jeg mig selv det løfte, at jeg aldrig uden andres medvirkning ville indtage morfin og lignende. Jeg har været syg og har haft stærke smerter, men jeg har aldrig talt morfindråber op til mig selv eller givet mig selv en indsprøjtning, for man må ikke stole på, at man kan holde op igen, når man ønsker det. Så når I nu får adgang til disse stoffer, så pas på, og tag aldrig noget, selv om I er trætte eller har ondt et eller andet sted«.

Der var streng disciplin på det sygehus, hvor jeg trådte mine elevsko, og der var ikke gået mange dage, før jeg blev klar over, at jeg skulle opdrages pany, og vore overordnede tog ikke fløjlshandsker på, når de irettesatte, og jeg er sikker på, at alle vi elever har følt sig umulige, og at hver har fældet sine tårer. Heldigvis kunne vi til tider se, at der ikke

lå ondskab bagved, men at det var meningen, vi skulle lære noget, så vi kunne blive godt udrustet til at tage det ansvar, som fulgte med det arbejde, vi havde valgt. Desuden blev vi hurtigt klar over, at vore overordnede havde ansvaret, hvis vi gjorde noget forkert, samt at vore fejltagelser let kunne få alvorlige følger for vore medmennesker.

De første arbejdsdage på sygehuset gik jeg sammen med assistenten eller sammen med den elev, som havde været længst under uddannelse (ældste elev). Circa en uge efter ankomsten fik jeg anvist to stuer, som jeg skulle have opsyn med. Mine elevkammerater sagde, at jeg ikke skulle være nervøs, for jeg måtte altid henvende mig til en af dem, og de ville hjælpe efter bedste evne, og var der noget, de ikke kunne klare, ville de henvise mig til at gå til assistenten eller til oversygeplejerske frøken Høyer.

Dagvagtens arbejdsdag begyndte kl. 6, og kl. 8 skulle morgenarbejde, sengeredning, morgenmad og forberedelser til operationsarbejdet være færdig. De ældste elever skulle derefter hjælpe til på operationsstuen, og den yngste i tjenesten skulle passe telefon og sygegangen. Skulle der foretages en større operation, skulle patientens stueelev sørge for, at patienten blev gjort klar til operationen, samt følge med sin patient til operationsstuen og under operationen stå ved siden af narkoselægen. Lå patienten på yngste elevs stue, skulle næstyngste elev passe sygegangen og telefonen.

Når operationen var færdig og patienten lagt i seng, skulle stueeleven sidde fast vagt ved patienten, indtil det var forsvarligt at fjerne sig, men hun skulle hele tiden være i nærheden, så hun hurtigt kunne træde til. — Mens eleven sad fast vagt, blev instrumenterne, som var brugt til operationen, og som straks derefter blev vasket, bragt ind til hende på en bakke, så hun under vagten kunne tørre og samle dem. På den måde kom en ny elev hurtigt ind i operationsstuearbejdet.

Mens patienterne havde middagshvile og derefter besøg, kunne eleverne skiftes til at få fri 1½ time, men havde der været meget operationsstuearbejde, kunne der ikke blive fritime før operationsstuen, instrumenter og lignende var i orden, og kom der på den tid patienter, som skulle opereres omgående, blev der selvfølgelig ingen fritid.

Der var ingen massøse på sygehuset, skulle en patient have optræning, lysbehandlinger, medicinske karbade, slampakninger o.l. måtte stueeleven give disse behandlinger.

Klokken 20 overtog natteeleven arbejdet og vagten, og dagvagten

kunne gå, hvis deres stuer var i orden. — Men natten var ikke deres egen, for kom der operation, skulle de altid være klar til at gå i arbejde, og selv om der blev arbejdet det meste af natten, begyndte arbejdsdagen kl. 6 om morgenen, og der var aldrig tale om ekstra fritimer.

Dagvagten var streng, men nattevagten var strengere, og en nattevagtsperiode var 4 uger uden frinat. Eleverne skiftedes til at have nattevagt og vagten var fra kl. 20 til kl. 8 morgen.

Til nattevagtens arbejde hørte foruden pasning af patienterne også sterilisation af operationsmateriale, vask af forbindingsstoffer og pudsning af messing og kobber. Alle vandhaner var af messing, desuden var der messingbeslag på alle dørhåndtag, og af den grund måtte nattevagten hver lørdag møde klokken 17, for sygestuernes dørhåndtag måtte ikke pudses om natten.

Morgenarbejdet begyndte klokken 5, for der skulle tages temperatur på alle patienter, og alle skulle tillige være vasket og friseret, når dagvagten kom klokken 6.

De fleste af patienterne havde fast sengeleje, og de fleste kvinder skulle have bækken. Mange måtte have hjælp til vask og frisering, og på den tid havde alle kvinder langt hår, som skulle flettes. Alle patienter fik vandfad og haleskål på sengebordet.

Efter at alle patienter var vasket og friseret, og vandfade og skåle var ryddet af bordene, skulle vandglassene samles, vaskes og frisk vand deles rundt til patienterne. Tilsidst kom skyllerumsarbejdet, vandfade og haleskåle skulle vaskes, uringlas og spyttekrus skulle samles, vaskes og derefter deles rundt til patienterne. — Ofte skulle der tages urin og fæcesprøver, og de skulle mærkes og sættes ind på laboratoriet. Før nattevagten forlod afdelingen, skulle skyllerummet være i fin orden. — Men da nattevagten skulle passe klokker indtil kl. 8, var det sjældent, hun kunne forlade afdelingen kl. 8, og skyllerumsarbejdet blev ofte udført mellem kl. 8 og kl. 9. — Når eleven efter 4 ugers nattevagt var færdig en lørdag morgen, skulle hun begynde dagvagten mandag morgen kl. 6.

Om søndagen blev der ikke planlagt operation, og derfor kunne eleverne skiftes til hver 6te søndag at få en hel fridag. De andre uger fik vi en halv fridag fra kl. 14. — De sidste år af min uddannelsestid fik vores organisation »Dansk Sygeplejeråd« gennemført, at alle landets sygeplejeelever skulle have en hel ugentlig fridag. — Sygehuset ansatte derfor en elev til, men så mente sygehusbestyrelsen, at der i sommer-

månederne kunne spares en ferieafløser, og derfor måtte vi i disse måneder nøjes med en halv fridag. — Der var ikke beregnet tid til lektielæsning, og det var vanskeligt at holde sig vågen, når man læste.

Noget af det jeg frygtede mest, da jeg begyndte som elev, var, at jeg skulle give indsprøjtninger, og hvor husker jeg tydeligt den første indsprøjtning, jeg gav. Det var i min første nattevagt. På en af stuerne lå en ung bondekone, som var meget syg. Hen på natten klagede hun over stærke smerter, og jeg vækkede frøken Høyer, som havde sine værelser for enden af sygegangen. Frøken Høyer stod op og hentede frem fra skabet, hvor de stærke stoffer opbevaredes, hvad der skulle bruges, derefter sagde hun, at jeg skulle følge med ind på stuen.

Da vi kom ind på stuen, sagde hun, at jeg skulle trække vædsken op i sprøjten og give indsprøjtningen. Jeg kom til at ryste, men jeg tog sprøjten, trak vædsken op og begyndte at sætte kanylen på, men jeg rystede sådan, at jeg tabte kanylen. — Frøken Høyer blev irriteret og sagde strengt, at jeg skulle holde fast på det, jeg havde i hænderne. Hun tog sprøjten, satte ny kanyle på, gav mig sprøjten og sagde, at jeg skulle give indsprøjtningen.

Jeg så ængsteligt på patienten, hun var meget rolig, og der var, som hendes øjne sagde: »Stik bare til, det gør slet ikke så ondt.« — Og jeg fik kanylen gennem huden og sprøjten tømt.

Det tog lang tid, før jeg overvandt min uvilje mod at give indsprøjtninger. Når en patient på den stue, jeg havde opsynet med, skulle have en indsprøjtning, gik jeg gerne ud på gangen og så efter, om ikke en af mine ældre elevkammerater var i nærheden, og den første jeg traf, bad jeg om at give indsprøjtningen.

Det gik godt en tid, men en dag sagde den kammerat, jeg bad om hjælp med blød stemme og et lille glimt i øjet: »Lille Graves, nu skal du snart til at være stor.« Jeg sagde ingenting, og jeg har sikkert set ynkelig ud, da jeg gik hen mod min stuedør.

Jeg husker, at da jeg kom ind på stuen, gjorde jeg alt for at mande mig op. Uden et ord tog jeg sagerne frem, gjorde alt klar og gav indsprøjtningen. — Da indsprøjtningen var givet, lo patienten, der var en lille buttet bondekone, imens holdt hun begge sine hænder på maven, for at det ikke skulle gøre ondt i såret, og sagde: »Ja, sådan skal De gøre, stik De bare til, her er nok at stikke i.« Og hun fjernede en hånd fra maven og slog på et at sine buttede lårben. — Det var et godt tilbud, for hun skulle have indsprøjtningen hver 3die time.

Efter den tid gav jeg alle de indsprøjtninger, som efter husreglerne hørte med til mit arbejde.

Doktor Sørensen havde den opfattelse, at det var bedst for patienterne, at de ikke fik at vide, hvad de havde i temperatur. Vi elever fik derfor strengt påbud om at tage patienternes temperatur på en sådan måde, at de ikke selv fik lejlighed til at aflæse termometret, samt om ikke at tale med patienterne om temperaturen. — Når patienterne havde høj temperatur, var de som regel så dårlige, at de måtte hjælpes med temperaturtagning, og så kunne påbudet let overholdes. — Men var patienterne så raske, at de til dels kunne passe sig selv, var det umuligt at hindre dem i at aflæse termometret.

Der blev forlangt så meget af os, at vi ofte selv måtte tage stilling til, hvad der var det vigtigste, og havde vi givet et termometer til en forholdsvis rask patient, og vi blev kaldt til telefon eller andet, forlod vi stuen, og lagde patienten så termometret fra sig på bordet, sagde vi ingenting, og patienten sagde heller ikke noget, for så godt som alle patienter vidste, at temperatur-diskussion var forbudt, og at eleven kunne få ubehageligheder af den grund.

Et års tid efter, at jeg begyndte som elev, udskiftedes sygeplejeassistenten. Den nye assistent havde lært på Bispebjerg Hospital i København, og der må temperaturen ikke have været hemmeligholdt, for hver morgen, når hun gik fra seng til seng for at tegne temperaturkurven på skemaerne, som hang over sengens hovedgærde, sagde hun alle temperaturerne højt og tydeligt: »37,5-36,8-39,3-38,7 o.s.v.«

Vi elever talte om, at dette måtte ende med en forskrækkelse, og vi gjorde hende opmærksom på det, men det hjalp ikke.

En dag var der stuegang på en stue, hvor der lå en ca. 40 årig kvinde, hun havde været meget syg og havde stadig høj temperatur, og hun lå på enestue. — Patienten sagde til doktoren: »Det er jo ikke så godt, for jeg har jo stadig høj temperatur.«

Doktor Sørensen blev rød i ansigtet, og hans øjne lynede. Han vendte sig mod os og sagde med vred stemme: »Hvem har fortalt dette?«

Et øjeblik var der dødsstille i stuen, så sagde patienten roligt og stille, imens hun pegede op mod temperaturkurven: »A ka da løs« (jeg kan da læse). — Igen blev der stille, og doktoren tog et par dybe åndedrag, derpå sagde han kort: »Fjern temperaturkurven«.

Efter stuegangen gik jeg ind og fjernede kurven. Da jeg gik med kurven sagde patienten stille og med et lille glimt i øjet: »Den kunne

De nu godt lade hænge, for den forstår jeg ikke, men jeg blev da klar over, at jeg havde fået sagt noget, som jeg ikke skulle have sagt.« Vi smilede muntert til hinanden, men der blev ikke sagt mere.

På de stuer, hvor patienterne ikke var alvorlig syge, var der gerne livligt og fornøjeligt. — Eleverne havde fået alvorligt at vide, at på de stuer, vi havde vort arbejde, skulle vi sørge for, at lystigheden ikke gik for vidt samt påtale, hvis patienterne ikke overholdt den ordinerede kur. Blev der uregelmæssigheder, vi ikke selv kunne klare, skulle vi henvende os til vore overordnede.

Det var som regel ikke vanskeligt at holde orden på stuerne. De fleste var klar over, at kuren var til deres eget bedste, og at der måtte tages hensyn til de dårlige patienter, samt at ordensregler var nødvendige — Tobaksrygning var for eks. strengt forbudt —

Det skete — særlig på mandsstuerne — at en nyankommen patient var ved at gå over stregen og derefter henvendte sig til stueeleven med de ord: »Ja, De er vel ingen sladderhank.« Hvortil jeg gerne svarede: »Nej, jeg sladrer aldrig, men jeg giver rapport, og det må De regne med bliver gjort korrekt.« — Hvis man smilede lidt, mens man sagde det og derefter forlod stuen, hørte man gerne en munter latter, når døren var lukket. Og man kunne godt regne med, at når latteren var forstummet, fortalte patienterne den nyankomne, hvad man kunne tillade sig. — Og sendte man så næste gang, man kom ind på stuen den nyankomne patient et muntert smil, blev dette smil altid gengældt med et forstående glimt i øjet.

Efter ca. 1½ års elevtid fik eleven til opgave sammen med en stuepige at passe en anneks afdeling, »Det nye Hus«, hvor der var plads til 9 patienter, desuden var der indrettet en stue til kulbuelysbehandling, og der blev givet kulbuelys både til indlagte og til ambulante patienter.

Da der ingen nattevagt var på afdelingen, måtte eleven stå op om natten, hvis patienterne trængte til hjælp. — I den tid, jeg passede afdelingen, sov jeg flere nætter inde på stuen, hos en uklar og meget urolig patient. — Senere blev det dog ordnet sådan, at nattevagten fra hovedbygningen nogle gange om natten gik over og tilså dårlige patienter. — Men ringede en patient uden for disse tider, måtte afdelingseleven stå op og hjælpe.

Når vi havde nattevagt, skulle vi hver morgen kalde dagvagten, og vi gik helt ind på vore kammeraters stuer og sagde godmorgen. Var der en dårlig patient på gangen, havde den elev, som arbejdede på patien-

tens stue, sjældent fået øjnene op, før hun spurgte: »Hvordan går det?« — Og vi kendte sikkert alle til, hvordan det føltes, når svaret var faldet. — Blev der svaret: »Det går bedre«, så blev sindet så let. — Var svaret: »Det er ikke så godt«, så skyndte man sig at komme i tøjet for hurtigt at komme over på gangen.« — Blev der sagt: »Der er ikke mere at gøre«, så blev man så underlig hjælpeløs, og det gik ikke så hurtigt med at komme over til patienterne.

Mens jeg havde ansvaret for anneks-afdelingen, lå der på en at stuerne en meget syg kvinde. En eftermiddag havde hun haft stærke smerter, og hun fik derfor en smertestillende indsprøjtning sent på eftermiddagen.

Før der om aftenen skulle slukkes på stuerne, kom patientens datter og spurgte, om hun måtte sige godnat til sin mor. Jeg svarede hende, at hendes mor sov så godt, og at jeg ikke syntes, vi skulle vække hende.

Hen på morgenstunden kaldte nattevagten på mig og sagde: »Fru Nielsen er død. Hun sov godt på min forrige rundgang, men da jeg kom denne gang, kunne jeg ikke høre hendes åndedrag, og da jeg følte efter hendes puls, opdagede jeg, at hun var død.

Jeg stod op og tog en kimono på. Vi gik stille ned ad trapperne og ind på stuen. Patienterne på stuen rørte sig lidt i sengene, men tilsyneladende sov de.

Vi bar nu stille og uden at tænde stærkt lys på stuen sengen ud på gangen. Da vi havde lukket døren, ordnede vi alt, sådan som vi havde lært i tilfælde af dødsfald. — Da vi var færdige, rettede vi os op og så på hverandre, og vi lagde hovederne på hverandres skulder og fældede en tåre, og jeg hørte mig selv hviske: »Jeg lod ikke hendes datter sige godnat til hende i går aftes.« Trøstende hviskede min kollega: »Det var jo, fordi du syntes, det var synd at vække hende.«

Det var kun et par minutter, vi var svage, stille rettede vi os op og tørrede vore øjne. — Straks efter forsvandt min kammerat stille hen ad gangen. Jeg vidste, at hun nu gik til oversygeplejersken og fortalte, hvad der var sket. — Og jeg vidste, at om kort tid ville hun gå ind på stuerne og med glad stemme sige godmorgen. For hun havde jo lært, at skulle vi være med til at skabe tryghed omkring syge mennesker, måtte vi øve os i at være stærke.

Godmodig spas blev ofte brugt mellem patienterne og stueeleven. Et års tid efter, at jeg begyndte som elev, var jeg ved at gøre aftengerning på en firesengs kvindestue. Ingen af påtienterne var på det tidspunkt

dårlige, så der herskede en let og munter tone på stuen. — Ligesom jeg havde givet en ung kone et termometer, kom en af mine kolleger, som passede en stue ved siden af min stue, og bad min hjælpe hende med en dårlig patient. Og jeg gik straks med.

Der var meget at gøre med denne patient. Under arbejdet gik jeg ud for at hente noget, som vi skulle bruge, og jeg gik forbi den åbentstående dør til min stue.

Patienten, jeg havde givet termometret, råbte til mig: »Frøken G., termometret er færdigt.« — Jeg vinkede muntert og sagde lidt drilsk: »Det ligger jo godt, behold det bare lidt endnu.«

Mens min kollega og jeg ordnede den dårlige patient, kunne jeg høre muntre stemmer fra min stue. Men pludseligt blev der usædvanligt stille derinde. — Da vi var færdige med patienten, og jeg kom ind på min stue, blev jeg underlig tilmode ved at se patienternes alvorlige miner, der tydeligt fortalte, at der var noget i vejen. Den unge kone sagde: »Jeg er meget ked af det, men termometret er gået i stykker.

Jeg stod lidt og tænkte mig om, for det var slet ikke morsomt at bede om et nyt termometer, men jeg måtte jo tage de kløø, som fulgte, og jeg sagde, at så måtte vi jo have et nyt termometer.

Men så faldt der en bombe, for patienten svarede: »Ja, men det værste er, at der sidder et stykke i tarmen endnu.«

Hvor blev jeg syg om hjertet. Jeg var klar over, at det ville kræve operativt indgreb at få glasstumperne fjernede, og at der kunne gå lang tid, før patienten igen kom i orden. — Jeg kunne ikke sige et ord og gik hen til vinduet og begyndte at trække gardinerne for. Jeg måtte samle tankerne lidt. Og her stod jeg med ryggen mod patienterne og vidste ikke mine levende råd.

Efter et par minutters forløb havde jeg bestemt, at jeg ville forklare patienterne, at jeg måtte gå til oversygeplejersken og forklare hende det skete. Hun ville tale med doktoren om det, og han ville sikkert komme så hurtigt som muligt for at fjerne glasstykket.

Ligesom jeg ville vende mig om mod patienterne, hørte jeg en hjertelig latter bag ved mig. Og da jeg vendte mig om, så jeg ind i fire leende ansigter, og den unge kone rakte et uskadt termometer hen mod mig.

Hvor blev jeg let og fri, da det gik op for mig, at det hele havde været en veltilrettelagt spøg. Og jeg tror, at jeg lo allergladest med i koret, da jeg rakte hånden frem og modtog det fremrakte termometer.

(Nogle vil måske synes, spøgen var lidt for grovkornet. — Sådan opfattede jeg den nu ikke, for jeg tror ikke, patienterne var klar over, hvor alvorlige følger et knust termometer kunne have fået.)

Oversygeplejerske frøken Høyer var københavner, og jeg har den opfattelse, at hun havde fået sin sygeplejerskeuddannelse på Professor Rovsings Klinik i København.

Frøken Høyer var meget dygtig som leder og lærer, hun forstod at give hver især et arbejde, som vedkommende fik ansvaret for. Og selv om vi elever fik drøje hug, undertrykte hun os ikke, så vi tabte vor selvtillid. — Og at hun stolede på os, fik vi et tydeligt bevis på en dag, da en af eleverne stod i et rum, som stødte op til laboratoriet, hvor reservelægen og frøken Høyer opholdt sig. Eleven hørte, at reservelægen beklagede sig over noget, som var gået i stykker og over, at ingen ville tage skylden for det skete, og han sagde ironisk: »Eleverne siger jo, at de ikke har gjort det.« Omgående svarede frøken Høyer kort og bestemt: »Når eleverne siger, at de ikke har gjort det, så *har de ikke* gjort det.«

Ikke alene sygepleje skulle vi lære, vi skulle også oplæres til at kunne påtage os et arbejde på alle landets hospitaler, samt lære at omgås mennesker inden for alle samfundslag.

Alle sygeplejeelever på Tarm Sygehus var fra Vestjylland, og ingen af os var vant til at tiltale nogen med »De«. — Noget af det første, jeg blev gjort bekendt med, var, at alle patienter skulle tiltales med »De«, og vi måtte ikke gøre forskel på nogen og sige »du«, selv om en patient ønskede det. — Alle elever skulle kaldes ved efternavn og tituleres frøken, men det var tilladt, at vi indbyrdes sagde du til hverandre. — Stuepigerne blev kaldt ved fornavne, og eleverne måtte være »dus« med stuepigerne. — Sygeplejeassistenten, som var vor overordnede, skulle tiltales med »De«. Reservelægen skulle ligeledes tiltales med »De«. — Doktor Sørensen måtte vi ikke sige »De« til, han skulle ved tiltale tituleres »Doktoren«. — Frøken Høyer ønskede at blive tiltalt med navns nævnelse »Frøken Høyer«. — Over for den øvrige del af personalet var vi frit stillet. — Frøken Høyer bemærkede strengt, at selv om jeg skulle kaldes »frøken« og stuepigerne »Kathrine og Dagny«, havde jeg ingen grund til at blive overlegen og tro, at jeg var mere værd, end de var.

Frøken Høyers tiltaleformer var ikke kedelige, når man havde vænnet sig til dem. — En gang gav hun mig en ordentlig overhaling, og da

jeg overhovedet ikke havde kendskab til det skete, bemærkede jeg dette. — Frøken Høyer svarede vred: »Men det kunne lige så godt have været Dem, for De skal ikke tro, at De er bedre end de andre.«

Da hun var gået, lo jeg stille, og efter arbejdstid fortalte jeg mine elevkammerater om episoden, og vi fik, samtidig med at vi lærte noget, en sund latter. Tillige lærte jeg, at det var klogest at tie stille, når man blev irettesat, og selv vurdere, hvad man havde fortjent, og hvad man havde fået i tilgift.

En gang, jeg skulle overtage en assistents arbejdsområde, udtalte jeg tvivl om, at jeg kunne klare opgaven. — Frøken Høyer svarede bestemt »De *kan* og De *skal,* for De må ikke rejse herfra, før De har lært at lede en afdeling. Får De problemer, skal De henvende Dem til mig og ingen andre.

Frøken Høyer havde interesse for sit personale, og da en stuepige og elev blev alvorlig syge, tog både hun og doktor Sørensen sig af dem, som var de familiemedlemmer. — Stuepigen fik tuberkuløs meningitis og døde efter et par ugers forløb på sygehuset. — Eleven fik lungetuberkulose og kom på sanatorium, hvor hun var nogle måneder, derfra blev hun sendt til sit barndomshjem, hvor hun døde ca. ½ år efter.

Det skete, vi fik besøg af forhenværende elever eller andre, som havde arbejdet på sygehuset. — Frøken Høyer var meget oplivet over

Elevholdet ca. 1928.

disse besøg. Hun var meget interesseret i at høre om deres forhold, og hun sagde uden omsvøb sin mening om tingene.

To af sygehusets forhenværende elever boede i omegnen, og det skete, at frøken Høyer ringede til dem og spurgte, om de kunne modtage besøg fra sygehuset. Fik hun et bekræftende svar, lejede hun en bil og fyldte den med de af personalet, som kunne undværes på sygehuset.

Det var strengt at være sygeplejeelev på Tarm Sygehus i 1925-1928, og der blev til tider forlangt mere end rimeligt og gørligt. Alligevel har jeg været glad for, at jeg gik min sygeplejeuddannelse der, og jeg har tit sendt doktor Sørensen og frøken Høyer taknemmelige tanker. — Ikke sjældent har kollegaer, som havde lært på landets førende hospitaler udtalt anerkendende ord om den alsidige uddannelse, det lille provins sygehus havde givet.

VARDE HØJSKOLEHJEM 1885 - 1983
ET HUS I DANMARK

Varde Højskolehjem her en lang og spændende Historie bag sig.

Varde By - Varde Omegn er i dette Tidsrum undergået en Forvandling til det ukendelige. I Dag er Varde en moderne By — Porten til Eventyrets Land — Garnisonsby — Gymnasieby o.s.v. Omegnen kendetegnes af både Bøndergaarde og velholdte Huse.

I Aar 1900 rejste en ung Mand fra Fyn — den senere landskendte Bibliotekar Jørgen Banke, og skulle overtage en Lærerplads i Aal — Hans første Indtryk af Vestjylland var ret nedslaaende, da han kørte i Dagvogn ad Grusvej fra Varde til Oksbøl. Ingen bakker eller Skove — ingen sammenbyggede Landsbyer med hvide Kirker — ingen velplejede Haver — hist og her en Gaard eller et Hus, hvor Græsset groede helt op til Sokkelen — enkelte Træer stod med Kronen stærk bøjet mod Øst, alt krøb hen ad Jorden som i Angst for Vestenvinden. Men han var ikke længe om at skulde opdage, at derude boede levende Mennesker. Inden 3 Mdr. var han forlovet med Sognefogdens Datter. Og han blev involveret i de Brydninger, der den gang fandt Sted indenfor Kirke og Skole i Aal med Pastor Skov og Førstelærer Hansen Mortensen som Modpoler — Brydninger, der senere affødte Friskole og Valgmenighed i Aal. Og i disse Aaringer vendte de første Elever hjem fra Højskolerne opladet med Energi.

Samme Lærer Hansen var en betydelig Skolemand ogsaa med Fingrene paa Tidens Puls. Han oprettede Realafdeling i Forbindelse med Skolen; her sad forøvrigt som Elever T. H. Arnfred, senere Forstander paa Askov Højskole, og Gårdejer i Borre David Sørensen med flere.

Lærer Hansen havde Føling med sit Sogn såvel som Egnens Tankegang; det laa som et Tidens Tegn, at Aanden flyver over Sletten lav, som aldrig før; man tørstede efter at høre det levende Ord. Tiden var inde til at faa oprettet et Højskolehjem for hele Vardeegnen. Som følge af denne Tankegang kontaktede han Mænd, som han vidste havde Indflydelse, som Forstander paa Janderup Højskole Jesper Madsen — Landstingsmand Niels Møller, Letbæk Mølle — Gårdejer Hans Uhre, Uhregaard i Thistrup og Gårdejer Hans Mose i Aarre. Disse 5 Mænd sat-

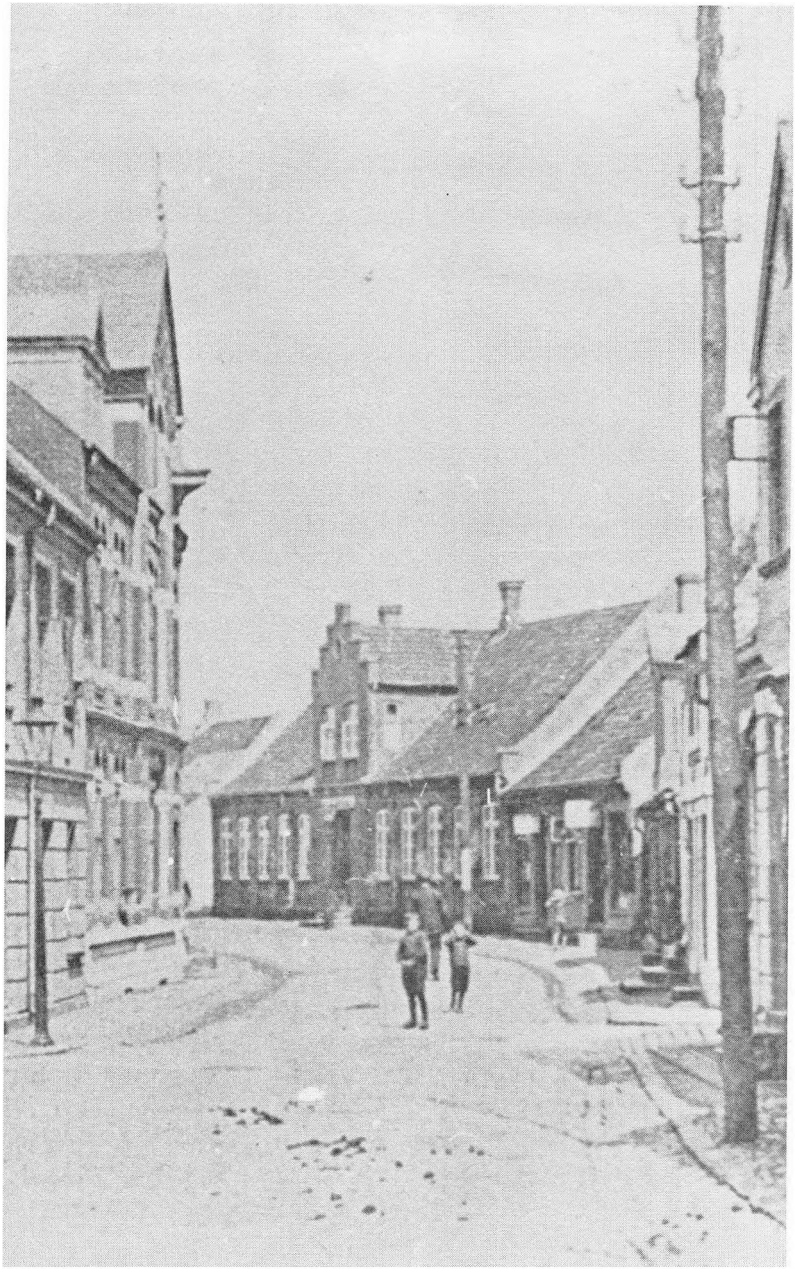

te hverandre Stævne i Varde. Det viste sig, at de var på Bølgelængde. Slaget skulle voves, Oprettelsen af et Højskolehjem. De stod godt nok uden Medlemmer og uden Penge til Startkapital. Deres blik faldt paa en Gaard oppe i Skovbogade, i den nordre Del af Byen — det nuværende Højskolehjem, denne fandt de egnet. Købesum var 22.000 Kr. Halvdelen kunde blive staaende som Prioritet i Ejendommen, Resten + en rimelig Startkapital skulde laanes i Banken; denne var lidt betænkelig, men Sagen gik igennem på Betingelse af, der kunde skaffes 60 egnede Kautionister. Disse blev uden Besvær skaffet, man levede jo i en Tid, hvor man begyndte at opdage, at hvad een ej magtede, de mange løfter til Gavn for alle i Danmarks Gaarde. Gaarden købtes — Den 5. Marts 1885 kunde indbydes til stiftende Generalforsamling. Stemningen var god. Foredrag — Valg — Sange — bagefter Fællesspisning, ligeledes med Sang og Taler for Højskolehjemmets Fremtid — for Fædrelandet, for Kvinden.

Kongstanken med Oprettelse af Højskolehjem var at have et sted at samles og høre de levende Ord, og der savnedes aldrig Tilhørere, selvom Samfærdselsmidlerne var saare beskedne, men at komme ind og høre de trænede Højskolemænd, var et Tilbud, man satte meget tilside for. Det var lydhøre Forsamlinger, naar de med Aandens det evige for. Men den valgte Bestyrelse var ogsaa saa meget Vestjyder, at dette her jo skulde betale sig. Man var den Gang Nabo til de store Varde Markeder. Der blev bygget Stalde — Ramper. Saa Varde Marked havde Anneks i Højskolehjemmet, og mangen en Handel blev afsluttet her. En Staldkarl blev antaget til at tage mod Bondens fede Spand, naar dens Ejer gæstede Byen med sin Viv for at gøre deres Indkøb.

Efterhaanden blev der bygget en Del, saa var der Plads til forskellige Kontorer. Ribe Amts vestre Landboforeninger havde saaledes sine Kontorer her, ligeledes Hedeselskabet, og Regnskabskonsulent Gregersen havde Kontor og fast Ophold paa Højskolehjemmet. Varde Byraad havde en kort Tid sine møder her. Kreditforeningsrepræsentanten lagde beslag på den grønne Stue på Markedsdage. Foderstofforeningen havde Lagre og Kontor her. D.L.A.M. havde Kontor, Udstilling og Værksted. Saa det er mange, der gennem Aarene har haft Ærinde på Varde Højskolehjem. De store Bygningsudvidelser blev foretaget 1885-1905-1926-1960-1966.

Virkninger af to Verdenskrige gik hen over Landet. Den første var forholdsvis lempelig. Den 2. var betydelig værre. Salen, Staldene og 11

Værelser blev beslaglagt af Værnemagten uden noget Vederlag, samtidig blev der bygget et stort Beskyttelsesrum ude i Baggaarden.

Efter Kapitulationen saa det dele temmelig haabløs ud, Værnemagtens Støvler havde efterladt nogle grimme Spor. Alt imens var Varde Marked flyttet op i Markedshallerne, saa det hele laa hen som Ingenmands Land.

Det stod klart, at skulde Højskolehjemmet overleve, da var en gennemgribende Restaurering nødvendig over hele Linjen.

Ganske vist var Højskolehjemmet ikke behæftet med høje Prioriteter, men dens Regnskabsresultater igennem en Aarrække havde vist, at Debet og Kredit siden stod lige, det havde ikke været muligt at oparbejde Kapital til Henlæggelse til Nybygning og Reparationer. Saaledes laa Landet i nogle Aar; der blev rettet op paa de værste Svagheder. Der var flere Planer fremme, en Tid var Byen interesseret i Pladsen som Rutebilstation, denne løb dog ud i Sandet. Tiden var nu inde, da de to Brugsforeninger skulde slaas sammen, saa der mangledes Plads til Supermarked; de kom med flere Tilbud, een af dem gik ud paa, at de ville købe Højskolehjemmet, saa skulde denne købe »Haandværkeren«, som paa dette Tidspunkt var til Salg. Men endelig kom der et Forslag paa Bordet, der satte Gang i det hele — i 1966. F.D.B. tilbød 325.000 Kr. for 800 m^2 Pladsen ud mod Østervold. Dette Tilbud blev forelagt Generalforsamlingen, hvor det blev vedtaget. Med denne Sum i Baglommen turde man gaa i Gang med Moderniseringer, velvidende at denne Sum ikke vilde være tilstrækkelig, hvis alle Ønsker skulde opfyldes. Paa samme Tid blev et Par unge hoteluddannede Folk, Anna og Leif Hansen knyttet som Bestyrer til Højskolehjemmet. Deres Virke skulde faa god Indflydelse paa Driften fremover.

I Maj kunde der indbydes til reception og vises den Ansigtsløftning, der var foregaaet paa alle Omraader: Restauration, Værelser, Køkken;de gamle Staldbygninger var fjernet og Resten af Baggaarden udlagt til Parkeringspladser. Og det var kun Lovord, der lød ved Festmiddagen senere, og Højskolehjemmet blev udnævnt til en af Byens førende Hoteller.

Det skal vel indrømmes, at Højskolehjemmet lidt efter lidt har mistet sit oprindelige Præg. Højskolen har haft sin Guldaldertid, den kan ikke mere samle Folk til store Møder bortset fra de vestjyske Skolemøder, der er henlagt hertil. Der er stadig livlig Mødeaktivitet. Byens og

Egnens Foreninger henlægger ofte sine Møder her, saaledes færdes Landboforeningen og Husmandsforeningen her hjemmevant.

Naar Højskolehjemmets Historie skal rulles op, da kan det ikke gøres uden at nævne Navne saaledes de Mænd, der gennem Tiderne har siddet i Formandsstolen.

Førstelærer	Niels Hansen Mortensen	1885 - 1887
Førstelærer	Olsen, Varde	1887 - 1902
Gaardejer	Teodor Smidt, Varde	1902 - 1904
Folketingsmand	Pindholt	1904 - 1907
Gaardejer	Oluf Kristensen Fuglsig	1907 - 1909
Pastor	Nielsen, Kvong	1909 - 1921
Førstelærer	Grønbæk, Kvong	1921 - 1948
Provst	Laursen Vig, Hodde	1948 - 1957
Gaardejer	Frans Bennetsen, Janderup	1957 - 1961
Gaardejer	Aksel Kristensen, Tange	1961 - 1964
Gaardejer	Sigurd Sørensen, Janderup	1964 -

I de første 100 Aar har der omkring Forhandlingsbordet siddet 58 Bestyrelsesmedlemmer fra Aal i Vest til Skovlund i Øst.

Formandens, som til en hver Tid Bestyrelsesmedlemmernes Indsats har været absolut ulønnede, selv om det til Tider kunde være ret tidskrævende, særlig i Byggeperioder.

Det vil være paa sin Plads her at nævne dem, der gennem Tiderne har staaet for Højskolehjemmet daglige Drift.

Søsterene Dorthea og Marie Pedersen	1885 - 1886
Frøken Mette Bondesen	1886 - 1905
Frøken Nicolajsen	1905 - 1910
Frøken Villadsen	1910 - 1935
Frøken Svendsen	1935 - 1940
Frøken Staugaard	1940 - 1942
Frøken Kirsten Højer	1942 - 1943
Frøken Kirstine Johansen	1943 - 1950
Frøken Karen Kristensen	1950 - 1961
Frøken Bisgaard	1961- 1962
Frøknerne Anne og Agnes Madsen	1962 - 1966
Ægteparret Anna og Leif Hansen	1966 -

Forskellige Penneførere har gennem de 100 Aar i Forhandlingsprotokollen nedskrevet, hvad Bestyrelsen har vedtaget. Ikke lange Beret-

ninger, men mellem Linjerne kan aflæses ikke saa ganske lidt om Egnens kulturelle Udvikling i samme Tidsrum.

Flere senere landskendte Mænd har haft deres Ophold her, og i Egnens faglige Foreninger tjent deres første Sporer her. Saaledes Landskonsulent H. M. Kristensen, Skanderborg — Forstander paa Blangstedgaard i Odense H. Eibjerg — og Forstander paa Ladelund Landbrugsskole J. Overgaard.

Ifølge Referat i »Ribe Amts Tidende« 5. Marts 1885 blev ved den stiftende Generalforsamling sunget »Det som lysner over Vangen«, sikkert ikke tilfældigt; man ønskede at understrege, at det der her var sat i Live skulde bæres frem af Efterslægten. Samme Sang kunde have sin Plads i Dag — Det er Brydningstime. Der spørges, om det er Skumring eller Gry. Om Varde Højskolehjem ogsaa i kommende Dage for Vardeegnen vil have en Mission at leve op til — de samme Idealer som bar Højskolehjemmet i snart 100 Aar.

Dog skal Eftertiden ikke være bunden af Forhaandsbetingelser. Ingen kender i Dag Fremtiden og dens Krav. Må Huset forsat støtte ædelt og virksomt Menneskeliv.

Højskolehjemmet i dag

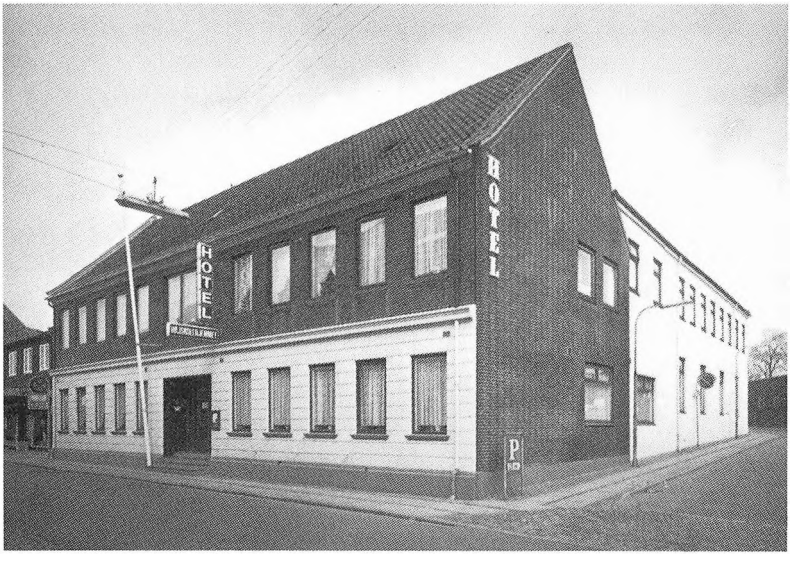

LIONS
L
INTERNATIONAL